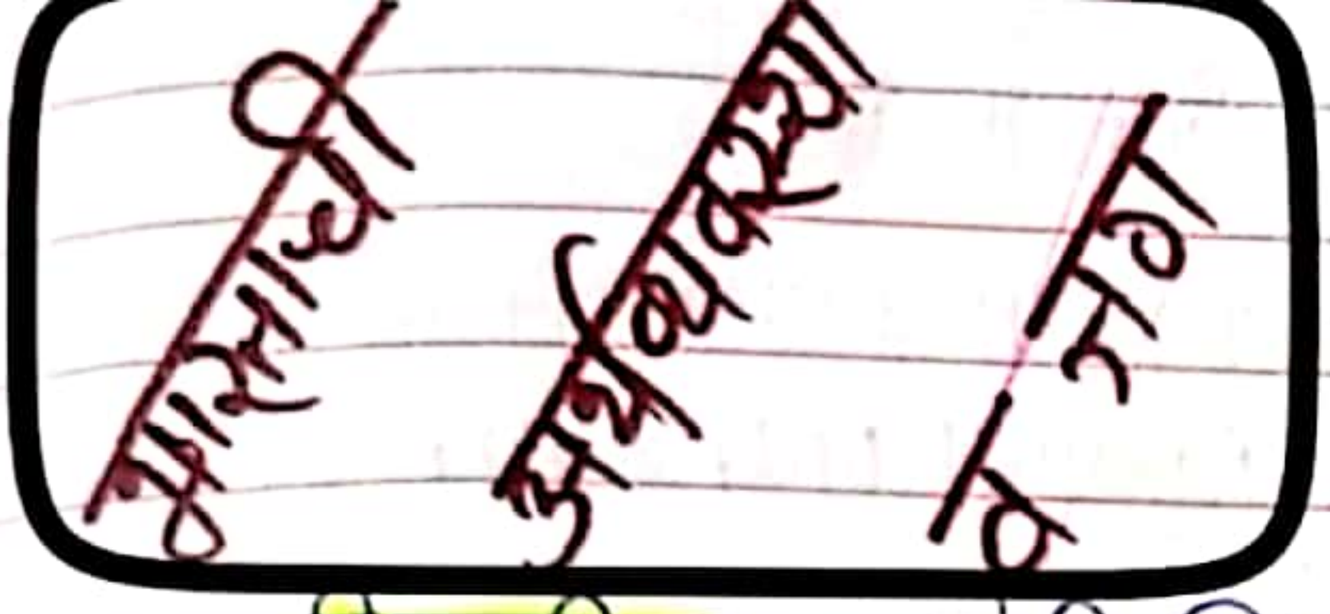
अनुक्रमणिका

अनु.क्र	घटकाचे नाव	पान नंबर
१)	भारताची अर्थव्यवस्था व जग	३ ते ७
२)	राष्ट्रीय उत्पन्न.	८ ते ३०
३)	दारिद्र्य	३१ ते ४८
४)	रोजगार व बेरोजगारी	४९ ते ६५
५)	विकासाचे सामाजिक व आर्थिक निर्देशक	६६ ते ६८
६)	पैसा आणि चलन व चलनवाढ	६९ ते ८२
७)	वित्तिय बाजार	८३ ते ८६
८)	बँका व भांडवलबाजार	८७ ते १००
९)	रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया	१०१ ते १२७
१०)	सार्वजनिक वित्त	१२८ ते १५९
११)	पायाभूत सुविधा	१६० ते १६७
१२)	परकिय व्यापार	१६८ ते २०७
१३)	आर्थिक सुधारणा	२०८ ते २१५

अनु.क्र	घटकाचे नाव	पान नंबर
14)	आंतरराष्ट्रीय भांडवली संस्था	215 ते 222
15)	आंतरराष्ट्रीय व्यापारी संघटना	223 ते 233
16)	आर्थिक नियोजन व पंचवार्षिक योजना.	234 ते 282
17)	कृषी रचना	283 ते 317
18)	कृषी क्षेत्र	318 ते 341
19)	उद्योग	342 ते 357
20)	सहकार	358 ते 368
21)	लोकसंख्या	369 ते ~~385~~ 403
22)	शाश्वत विकास.	~~386 ते 408~~ 404 ते 438

09 Jan | Thu

अर्थतिरा

प्रि-क्लासिकल - वस्तुची किमत ठरवणेच्या मागणी व पुरवठा

क्लासिकल - वस्तुची किमत ठरवणे त्यात ओतलेले मानवीश्रम याचा पाया "ॲडम स्मिथ" ने रचला.

निओ-क्लासिकल - Marginal Utility theory.

अर्थशास्त्राची उत्क्रांती:

1) कौटील्य - अर्थशास्त्र ② ॲरिस्टॉटल - पॉलिटीक्स (इ.स.पु. 350)
③ जॉन लॉक → Social contract theory (17 वे शतक)
④ ॲडम स्मिथ - Wealth of Nation. → (Lasseiz faire eco) मुक्त अर्थव्यवस्था
⑤ कार्ल मार्क्स - Theory of surplus Value → दास कॅपिटल (18 वे शतक)

10 Jan | Fri

⑥ पिगू - शिष्य जॉन मेनार्ड केन्स → economic Consequences of peace

यामध्ये त्याने २ घटना { आर्थिक महामंदी ('1929') / दुसरे महायुद्ध (1939) } दोन्ही ही घटना एकत्र

1933 मध्ये केन्सने → तुटीचा अर्थसंकल्प सादर करण्याचा सल्ला दिला:
1936 → The General theory of Employment, Interest and money

केन्सचा प्रभाव → ब्रेटनवूड परिषद { IMF / WB

केन्सवाद → तुटीचा अर्थसंकल्प, आरोग्य व शिक्षणावर / कल्याणकारी शासनाचा खर्च / शासन

⑦ 1960 नंतर मात्र यामुळे - Stagflation
↳ Monetarist विचारसरणी - मिल्टन फ्रिडमन (1976 Nobel) या विचारसरणीस्याच शिकागो स्कूल

11 Jan | Sat जगाची मुक्त अर्थव्यवस्थेकडे वाटचाल

GATT → ने जग मुक्त अर्थव्यवस्था व जागतीकीकरणाच्या अंबरच्याक.
१९९० ला उदारीकरण व जागतीकीकरणाला UNDP ने HDR-द्वारे मानवी विकासाची जोड दिली.

⑧ १९९८ - नोबेल अमार्त्य सेन - लोकांना अन्न, शिक्षण, आरोग्य, रोजगार मिळवून देणारे शोषण शाबविणे (Wlfare economics)
↳ Social choic theoey - मांडली.

⑨ जोसेफ स्टिग्लिझ - जागतीकीकरणामुळे असमतोल व नवीन संकट निर्मीती.

⑩ पॉल क्रुगमन - नवा व्यापार सिध्दांत व आर्थिक भुगोलातील संशोधन.
↳ Writer in Newyork times. (2008 Nobel)

⑪ थॉमस पिकेटी - फ्रेंच लेखक - २०१४ Capital (in the twenty first century)
↳ जगात income inequality वाढीसंबंधी ओढ़

12 Jan | Sun यावर उपाय म्हणून Global Progressive Health Tax आकारणी यासाचा आधुनिक मार्क्स म्हणतात.

⑫ इलिनॉर ऑस्ट्रोम - अर्थशास्त्रातील Nobel मिळवणाऱ्या पहिल्या महिला.

⑬ २०१८ < विल्यम नॉरधॉस, पॉल रोमर } integrating climate change into long-run macroeconomic analysis (Nobel

⑭ २०१९ < माय्कल क्रेमर, अभिजीत बॅनर्जी, एस्थर डुफ्लो } जागतिक दारिद्र्य दुर करण्यात प्रायोगिक दृष्टीकोन विकसित.

अर्थशास्त्राचे प्रकार

13 Jan | Mon

Micro economics

मागणी - पुरवठा
बाजार, ग्राहकदार, विक्रेता
दलाल, मजूर, वस्तू व सेवा
तरा - निकोलस बर्नोली
अल्फ्रेड मार्शल, नॉन न्युमन
मॉर्गेनस्तर्न

MACRO economics

महागाई, बेरोजगारी, GDP
कर, राजकोषीय धोरण
चलन धोरण
तरा - केन्स, मिल्टन, फ्रिडमन

अर्थव्यवस्थेचे प्रकार

आदेशात्मक अर्थव्यवस्था | मिश्र अर्थव्यवस्था | बाजार अर्थव्यवस्था

आस्त ↑ | आर्थिक क्रियांमध्ये शासनाचा हस्तक्षेप. | कमी ↓

समाजवादी ← राज्यव्यवस्था → भांडवलशाही

आर्थिक ← समानता → संधीची.

सार्वजनिक. ← मालकी → खाजगी

14 Jan | Tue

जगातील विविध देश तरी वेगवेगळ्या अर्थव्यवस्थेचा अवलंब करीत असले तरी IEF (Index of economic freedom) मोजुन याद्वारे अर्थव्यवस्थेचा प्रकार समजतो.

Heritage foundation & वॉल स्ट्रीट जर्नल द्वारे 1995 पासुन IEF च्या मध्ये 12 आयाम व 4 उपघटक - 0-100 मोजतात.
0 - म्हणजे पुर्ण आदेशात्मक अर्थव्यवस्था. 100 - पुर्ण मुक्त अर्थव्यवस्था.

15 Jan | Wed

भारतीय अर्थव्यवस्थेचा प्रवास.

① ब्रिटीश काळ → बाजार अर्थव्यवस्था (मुक्त अर्थव्यवस्था)

② 8 April 1948 → औद्योगिक धोरण मिश्र अर्थव्यवस्था

③ 28th march 1950 - नियोजन आयोग → आदेशात्मक कडे झुकाव

↓

④ 1955 आवडी अधिवेशन → समाजवादी समाजरचना. (पण लोकशाहिवादी)

↓

⑤ 30 एप्रिल 1956 दुसरे औद्योगिक धोरण - आदेशात्मक अर्थव्यवस्थेकडे वाटचाल
↳ या काळातील नियोजन हे मुख्यत: भौतिक नियोजन.

⑥ 24 July 1991 नविन औद्योगिक धोरण → आदेशात्मक ऐवजी सुचकात्मक. नियोजन.

⑦ 1992 मध्ये सुरु झालेल्या 8 व्या FYP मध्ये मात्र सामाजिक नियोजनावर भर देण्यात आला.

16 Jan | Thu

⑧ सध्या आपली अर्थव्यवस्था "चक्रव्यूह" मध्ये अडकलेली आहे
↳ म्हणूनच आपण पुर्ण बाजार अर्थव्यवस्थेतही नाही आणि पुर्ण आदेशात्मक मधून बाहेरही पडलो नाही.

विकास अवस्था

- उच्च उत्पन्न
- उच्च मध्यम उत्पन्न
- कमी मध्यम उत्पन्न
- अल्प उत्पन्न

WB

UNDP

- अतिउच्च विकसित
- उच्च विकसित
- मध्यम विकसित
- अल्प विकसित

17 Jan | Fri

WTO

- विकसीत देश
- अविकसित देश

(A) अविकसित देश

① रॅग्नर नर्क्से – लोकसंख्या व नै.स्त्रोतांच्या तुलनेत. भांडवलाची कमतरता असणारे देश.

② गेकल वाइनर – ज्या देशात मजूर, नैसर्गिक स्त्रोत यांची मुबलकता असुन लोकसंख्येचा विकास होऊन असुन उत्पन्न शकते

18 Jan | Sat

③ US – अमेरीका, कॅनडा, ऑस्ट्रेलिया, पश्चिम युरोप यांच्या तुलनेत दरडोई उत्पन्न कमी.

(B) विकसनशिल देश

④ विकसित देश – 0.800 पेक्षा जास्त HDI

↳ 0.550 ते 0.799 HDI वाले देश.

* खालील ③ घटकावरुन आपण विकास अवस्थांचे वर्गीकरण करतो

① राष्ट्रीय उत्पन्न

② दरडोई उत्पन्न

③ HDI – 2019 < Ind - 129 क्रमांक HDI - 0.647

19 Jan | Sun

राष्ट्रीय उत्पन्न

भारतातील राष्ट्रीय उत्पन्न मोजण्याचे प्रयत्न

		yr	NI	Per capita
दादाभाई नौरोजी		yr - 1868	340 cr	20 ₹
वाडिया व जोशी		1913-14	1067 cr	44.30 ₹
वी. के. राव		1931-32	1689 cr	62 ₹
राष्ट्रीय उत्पन्न समिती		1948-49	8650	246.90 ₹

राष्ट्रीय उत्पन्न समिती - ऑगस्ट 1949

प्रमुख - महालनोबिस

सदस्य - राव, गाडगिळ

1954 ला अहवाल → निव्वळ उत्पादन पद्धत, निव्वळ उत्पन्न पद्धत

राष्ट्रीय उत्पन्नात कृषीक्षेत्र गणनेस 50%

20 Jan | Mon

जगाची पद्धती

GDP

* 17 व्या शतकात सर्वप्रथम विल्यम पेटी (आयर्लंड) चे राष्ट्रीय उत्पन्न मोजण्याचा प्रयत्न

* सायमन कुझनेत्स यांनी (1901-1985) राष्ट्रीय उत्पन्न मोजण्याची पद्धत विकसित केली.

* रिचर्ड स्टोन अध्यक्ष राष्ट्रीय उत्पन्न मोजण्यासाठीची समिती.

↳ यानुसार्‍य UN-SNA (United Nation- System of National Accounts) ही पद्धत विकसित

जागतिक अर्थव्यवस्थेची तुलना करता यावी यासाठी. UN-SNA ला अनुसरून सर्व देशांचे लेखे ठेवणे अपेक्षित.

* राष्ट्रीय उत्पन्न मोजताना जे नमुने गोळा करतात ते करण्याची पद्धती विकसित करण्यासाठी UN ने 1947-48 → महालनोबिस समिती नेमली

उत्पन्न पद्धत

21 Jan | Tue

राष्ट्रीय उत्पन्न (GVA) = Rent + Wages + Interest + Profit

राष्ट्रीय उत्पन्न म्हणजे एका आर्थिक वर्षाति देशांतर्गत संस्थांनी कमावलेले उत्पन्न

राष्ट्रीय उत्पन्न मोजण्याच्या पद्धती

खर्च पद्धत

GVA = Consumption + Investment + Govt exp (X − M)

राष्ट्रीय उत्पन्न म्हणजे आर्थिक वर्षाति देशांतर्गत कुटुंब संस्थानी, उद्योग संस्थांनी व सरकारने केलेला खर्च आणि निव्वळ निर्यात मुल्य

उत्पादन पद्धत

GVA = Value of Goods + Value of Services − Intermediate Consumption

GVA = G + S − IC

राष्ट्रीय उत्पन्न म्हणजे आर्थिक वर्षाति उत्पादित वस्तु व सेवांचे मुल्य.

22 Jan | Wed

राष्ट्रीय उत्पन्ना संबंधीत काही संकल्पना

1) उत्पादन पद्धतीत वस्तु व सेवांचे मुल्यवर्धन मोजले जाते

2) उत्पादन पद्धत अर्थव्यवस्थेतील तुलनात्मक क्षेत्रांचे महत्व अधोरेखीत करते

3) CSO - राष्ट्रीय उत्पन्न मोजताना राष्ट्रीय उत्पन्न सांगितल्या प्रमाणे उत्पादन व उत्पन्न पद्धत वापरते खर्च पद्धत नाही

* **घटक मुल्य किमत** → उत्पादन करण्यासाठी लागणाऱ्या घटकांना देण्यात आलेला मोबदला.

* **मूळ किंमत** = घटकमुल्य किंमतीत उत्पादन कर मिळवून व उत्पादन अनुदान वजा करून जी किंमत येते ती किंमत.

* **बाजार किंमत** → मुळ किंमतीत उत्पाद कर मिसळून व उत्पाद अनुदान वजा करून येणारी किंमत.

वस्तुंचे मुल्य मोजताना - उत्पादन पद्धत सेवांचे मुल्य मोजताना उत्पन्न पद्धत एकदम संयुक्तिक.

23 Jan | Th

क्षेत्रिय GDP

प्राथमिक क्षेत्र → स्त्रोत आधारित क्रिया
द्वितियक क्षेत्र → उत्पादन आधारित क्रिया
तृतीयक क्षेत्र → सेवा आधारित क्रिया
चतुर्थक क्षेत्र → ज्ञान आधारित क्रिया
पंचम क्षेत्र → बौद्धिक संपदा आधारित क्रिया.

क्षेत्रिय वर्गीकरण CSO प्रमाणे.

प्राथमिकक्षेत्र → कृषी वने व मासेमारी.

द्वितियक क्षेत्र → खाणकाम व उत्खनन
उत्पादन
विज, वायू, पाणीपुरवठा व इतर
बांधकाम

24 Jan | Fri

तृतीयक क्षेत्र → व्यापार, हॉटेल, वाहतुक, दळणवळण व प्रक्षेपण संबंधीत सेवा
वित्तीय, रियल इस्टेट, व्यावसायिक सेवा.
लोकप्रशासन, संरक्षण, व इतर सेवा.

२०१५ ने २०१४ चा विचार केल्यास.
कृषीक्षेत्राचा कल ↓ सेवाक्षेत्र ↓ उद्योगक्षेत्र ↓

GNP → GDP + X − M
- GDP - Gross Domestic product
- X - export
- M - import

25 Jan | Sat

NNP → GNP − D
- GNP - Gross National product
- D - Depreciation

NDP → GDP − D → NDP - Net Domestic product

Per Capita Income → दरडोई उपलब्धता उत्पन्न.

2018-19 मध्ये GDP per capita - 1,05687 ₹

Personal Income (PI)

PI = GDP + IRBNE - IEBNR

IRBNE → Income Recieved But Not Eearned

IEBNR → Income Earned But Not Received.

26 Jan | Sun

Disposable Income (DI)

DI = PI − (PT + S)

PT = personal tax S = saving's

PPP (Purchasing power parity)

$$PPP = \frac{PF \rightarrow \text{वस्तु व सेवांच्या Foreign price}}{PD \rightarrow \text{वस्तु व सेवांच्या Domestic price}}$$

क्रयशक्ती आधारित विनिमय दर काढायचा असेल तर दोन देशांच्या वस्तु व सेवांच्या टोपलींच्या किमतींची तुलना करतात.

27 Jan | Mon

शाश्वत उत्पन्न निर्देशांक

A) Green GDP

Green GDP मध्ये स्त्रोतांची हानी आणि पर्यावरणाचा ऱ्हास विचारात घ्यावा लागतो.

Green GDP = GDP - R - A

R → expenditure required to restore environment capital.

A → expenditure to avoid destruction of environment capital

2006 मध्ये चिनने Green GDP मोजण्याचा प्रयत्न

CSO - 1990 मध्ये → environment statistics साठीची चौकट जाहीर

नैसर्गिक स्त्रोतांची आकडेवारी पहिला प्रयत्न गोवा - 1999-2000

त्यानंतर 8 राज्यांनी - याचा अहवाल → किरीट पारीख समिती

4 Aug 2011 - पार्थसारथी समिती Green GDP मोजता येईल का ते पाहण्यासाठी

28 Jan | Tue

B) NNPs (sustainable Net National product)

NNPs = GNP - Dm - Dn

Dm = Depreciation of manufactured capital asset's

Dn = Depreciation of environmental capital.

C) GNH (Gross National Happiness)

भूतानचे राजे चौथे जिग्मे सिंगे वांगचूक यांची संकल्पना (1972)

2011 मध्ये बदल → 9 आयाम 33 Indicators 4 pillar

भूतानने (National planning Commission) चे नाव Gross National hapiness Comm असे केले

Ministry of Statistics and pgm Implementation

29 Jan | Wed

National statistical office

CSO

NSSO

pgm implementation

① Twenty point pgm

② member of parliament local area development scheme

③ Infra monitoring and project monitoring.

CSO- 1951 मुख्यालय - दिल्ली - संगणक केंद्र कोलकाता - औद्योगिक सांख्यिकी केंद्र

कार्ये

① सांख्यिकी क्रियांमध्ये समन्वय ④ आर्थिक पत्रणी, आर्थिक गणना

② Std तयार करणे ⑤ IIP मोजणे

③ राष्ट्रीय उत्पन्न मोजणे ⑥ CPI मोजणे

30 Jan | Thu

NSSO- National sample survey office/organisation

1950 ला स्थापन 1970 ला पुनर्रचना

4 विभाग

① Survey Design & Research Division कोलकाता

② Field operation Devision- दिल्ली

③ Data processing Devision कोलकाता

④ Co-ordination and publication Devision दिल्ली

↳ 'सर्वेक्षण' हा मंक हा विभाग वर्षातून दोनद प्रकाशित ✓

NSC (National Statistical commn)

Jan 2000 - सी रंगराजन आयोग → शिफारशीनुसार

12 July 2006 ला NSC स्थापन 1+4 सदस्य

31 Jan | Fri

दारिद्र्य

सापेक्ष (Relative)

गरीब, श्रीमंत यांची तुलना करून एक

सरासरी → त्यावरील BPL बाहेर खालील BPL

* यामुळे संपत्ती, उत्पन्न, उपभोगातील विषमता स्पष्ट होते

निरपेक्ष (Absolute)

निरपेक्ष मानक, न्युनतम उपभोग स्तर, कॅलरी आधार

1973-74 पासुन National Comm

उपासमार

↓

यासाही Hunger Index

उत्पन्न दारिद्र्य

अन्नदात्री उपासमार नाही पण आवश्यक कॅलरी मिळवण्याइतपत उत्पन्न अभाव.

URP 1993

01 Feb | Sat 1994

30day

सर्वउपभोग्य वस्तु

MRP 1999

2000

30day

9वस्तु

365day

5 वस्तु

MMRP 2009

2010

30d

9वस्तु

365d

5 वस्तु

7d

तेल, अंडी

मांस, फळे, मात्रा

उत्पन्न दारिद्र्य मोजमापासाठी समित्या

① पि.डी. ओझा. → 2250 कॅलरी 44% दारिद्र्य, MPCE चा प्रथम वापर.

② दांडेकर व रथ → 2250 Kg/1-41% पण शहरात जास्त दारिद्र्य 50% ग्रा-40%

③ B.S. मिन्हास → शहरी-2400 ₹ 4र ग्रामिण-2000 ₹ 4र 50.6% दारिद्र्य

④ P.K. वर्धन → CPI-AL- शेत मजुरीचा कमत

⑤ अहलुवालिया → 15 ₹ 20 ₹ 1960-61 1973-74 → 46.1% ग्रामीण दारिद्र्य

चांगल्या कृषी हंगाम → दारिद्र्य↓ वाईट-दारिद्र्य↑

↳ विशेष कार्यक्रम राबवण्याची गरज → 1970 च्या दशकात

↳ दारिद्र्य निर्मूलन कार्यक्रम सुरू.

गौरव दत्त व मार्टीन रॅव्हॅलीन (1989)

02 Feb | Sun

* Poverty Gap संकल्पना * प्रादेशिक असमतोल व दारिद्र्य विषयक एक अहवाल प्रसिद्ध → 1983 - 43.9 % दारिद्र्य P1 संकल्पना
* ग्रामीण पेक्षा शहरात poverty GAP जास्त.

मिन्हास जैन तेंडुलकर (1987-88)

CPI-AL - ग्रामीण साठी वापर
42.7 % दारिद्र्य
CPI-IW - शहरी साठी वापर

नियोजन आयोग व संबंधित समित्या

कृतीगट (1962) -

* Poverty line वरती सर्वप्रथम चर्चा - भारतीय श्रम परिषदेत (1957 ला)
* 1958 मध्ये पोषण सल्लागार समिती. 2300 कॅलरी
62 gm protin ची आवश्यकता

03 Feb | Mon

* कृती गटाने 1962 < 20₹ → 2400 cal
25₹ - 3000 cal → आवश्यकता नमुद.

सलघ समिती (1979)

* poverty line Basket मध्ये अन्न हा घटक ताकला. < 2100 कॅलरी - शहर
2400 - ग्रामीण.
54.9 % < 56.4 % ग्रामीण.
49 % - शहरी

लकडावाला - 1989, 1993 अहवाल. →

* दारिद्र्य रेषेसाठी अन्न हाच घटक ताकला., 2100, 2400 कॅलरी
* CPI-AL, CPI-IW चा वापर, * 1973-74 वर्ष आधारभूत, दारिद्र्य कुपन
* वेगवेगळ्या राज्यात विभिन्न पातळ्या वेगवेगळ्या असल्याने लकडवाला ने सुचविल्यानुसार वेगवेगळ्या राज्यात भिन्न पातळ्या वेगवेगळ्या दारिद्र्य रेषा घोषित आल्या.

04 Feb | Tue

योजना सर्वाधिक दारिद्र्य ओरिसा राज्यात.

1999-2000 — 26.1% < 27.1% - ग्रा / 23.6% शहरी — सर्वाधिक ओरिसामध्ये (ORP) 47.2%

2004-05 < 27.5% < 28.3% ग्रा / 25.7% श — सर्वाधिक ओरिसा

सुरेश तेंडुलकर समिती 2009

* अन्न + शिक्षण व आरोग्य.

उ. मुद्दे
1. अन्न हा घटक कालबाह्य
2. 1973-74 चा चलनवाढ सदोष
3. फक्त अन्न घटक, शिक्षण, आरोग्य X

₹ 446.68 ← 41.8 ग्रा
MPCE
₹ 578.80 ← 25.7 शहरी
34.2

61th Round 2004-2005

कमी - नागा (9%) — सर्वाधिक प्रमाण - ओरिसा (57.2)

66th Round 2009-2010
05 Feb | Wed

29.8% — ग्रा 33.8 → 672.8 — MPCE ₹ 816 ← 25.7 ग्रा
श 20.9 → 859.6 — MPCE ₹ 1000 ← 13.7 श
21.9

68 Round 2011-2012

सर्वाधिक - बिहार (53.5) — कमी - A&N 0.4% — A&N 1% कमी छत्तीसगढ (39.9) ← सर्वाधिक प्रमाण

* 2004-5 ते 2011-12 दारिद्र्यात वार्षिक 2.18% घट — कारणे: उच्चवृद्धीदर, मनरेगा

रंगराजन पॅनेल

सदस्य → सुंदर, देव, दत्ता, व्यास * 30 जून 2014 ला अहवाल.

* अन्न + 4 आवश्यक घटक.

कॅलरी < 2455 ग्रामीण.
2090 शहरी

2009-10 — 38.2 — ग्रा 39.6 / श 35.1

9472 ₹ — ग्रा 809 ← 29.5 → 2011-12
1407 ₹ — श 264 ←

कमी A&N — छत्तीसगढ — सर्वाधिक प्रमाण

नीती आयोग कार्यदल (16 march 2015)

06 Feb | Thu

Task force of elimination of poverty in india

अध्यक्ष - अरविंद पनगारिया सदस्य - देबरॉय, रथिन रॉय, सुरजित भल्ला

हया बाबिवर तोडगा काढ्यासाठी

① केंद्र व राज्यात समन्वय साधता येईल अशी कार्यपद्धत
② दारिद्र्याची Working defn शोधणे
③ दारिद्र्य निर्मूलन आराखडा शोधणे
④ दारिद्र्य निर्मूलन धोरण व योजनांमध्ये सुधारणा/बदल

आयोगाने सुचविलेली निरिक्षणे

① दारिद्र्य का मोजायचे - तुलना करणेसाठी
② दारिद्र्य कसे मोजायचे - तेंडुलकर समितीनुसार
③ दारिद्र्य कसे दुर करावयाचे - आर्थिक वाढ व योजनांची प्रभावी अंमल (JAM DBT)

07 Feb | Fri

2006 पासुन IFPRI

कुपोषण
प्रमाण ← inadequate food
child wasting बाल
child stunting कुपोषण
child mort बालमृत्यु

3 D 4 I
Global Hunger Index

सर्वा कन्सर्न वर्ल्डवाइड व वेल्ट हेंगर हिल्फ काढतात
0-100 असा मोजमा मानो
0 - उपासमार x 100 - आयंत भयावह

कमी	मध्यम	गंभीर	धोकयाची	आयंत भयावह → असे प्रकार.
0 - 9.9	10 - 19.9	20 - 34.9	35 - 49.9	50+

2019 चा अहवाल. (14 वा)

↳ भारत 30.3 गंभीर उपासमार (102 व्या स्थानी)
↳ 14 देश ज्यामध्ये सर्वात कमी उपासमार (कुवेत एकमेव आशियाई देश)
↳ सर्वात शेवटचे तिन → (117) CAR (116) येमेन (115) चाड

08 Feb | Sat

Multidimentional poverty Index.
बहुआयामी दारिद्र्य निर्देशांक

- आरोग्य (1/6 भार)
  - ① पोषण (1/6 भार each)
  - ② बालमृत्यू
- शिक्षण (each 1/6 भार)
  - ③ शालेय शिक्षणातील वर्षे
  - ④ शाळेतील पटनोंदणी
- राहणीमान (each 1/18 भार)
  - ⑤ विजपुरवठा
  - ⑥ पिण्याचे पाणी
  - ⑦ स्वच्छता
  - ⑧ फरशी
  - ⑨ इंधन
  - ⑩ मालमत्ता

गुणांनुसार 3 प्रकार

- Vulnerable · 20 – 33.33 %.
- Multidimentionaly poor 33.33% – 50%.
- Severely multidimentionaly >50%

09 Feb | Sun

वरील 10 प्रमापकाच्या आधारे ← दारिद्र्य तिव्रता × दारिद्र्य प्रमाण = MPI काढला जातो

2010 पासुन OPHI + UNDP ↳ प्रकाशित करते ← ① – म्हणजे उच्चतम पातकी ② – निम्नतम पातकी

सध्या 2019 – 11 जुलै 2019 → प्रकाशीत – 101 देश.

↳ भारत व कंबोडीया आपले MPI मुल्य जलदगतीने ↓ केले

↳ झारखंड सर्वाधिक चांगली कामगिरी

↳ बिहार – सर्वाधिक MPI (राज्य) अलिशन (MP) सर्वाधिक MPI (जिल्हा)

दारिद्र्य → आर्थिक बॅनर्जी व ल्यु डुफलो – Poor economics

↓

Poverty Trap ही संकल्पना मांडली

दारिद्र्य निर्मूलनासाठी चालू कार्यक्रम.

10 Feb | Mon

३ वृक्षीकोन — वृद्धी आधारीत दारिद्र्य निर्मूलन कार्यक्रम ← स्वयं रोजगार (SJSRY)
किमान मूलभूत सुविधांची तरतुद ← मनुरी रोजगार (MNREGA)
दोन्ही एकत्रित (NULM)

(PDS) (ICDS) (MDM)

रोजगार / बेरोजगारी

कामगार ← नियमित पगारदार / मजुरी कामगार
किरकोळ मजुरी कामगार
स्वयंम रोजगारीत ① स्वाधिन ② रोजगार देणारे ③ मदतनिस

11 Feb | Tue

Working Age Group — 15 ते 64 yrs

Labour force-श्रमशक्ती / Participation Rate — Labour Force / Total population — आर्थिकदृष्ट्या सक्रिय असलेली लोकसंख्या

Worker population → यामध्ये regular employed self employed, casual labour यांचा समावेश Under employed ✗

WPR = रोजगारीत लोक / एकूण लोकसंख्या

unemployed population →
यामध्ये पुढील व्यक्ती ↳ काम करायची इच्छा असुनही काम न मिळणारे
↳ काम करण्याची पात्रता व क्षमता असुनही काम न मिळणारे
↳ कामावरून काढलेले ↳ प्रचलीत वेतनावर काम ✗
↳ न्यून काम करणारे underemployed.

12 Feb | Wed

बेरोजगार प्रमाण (PUR) = $\frac{\text{बेरोजगार लोक}}{\text{एकूण लोकसंख्या}} \times 100$

बेरोजगारी दर (UR) = $\frac{\text{बेरोजगारीत लोक}}{\text{श्रम शक्ती}} \times 100$

बेरोजगारीचे प्रकार

शहरी बेरोजगारी
- ① संस्थनात्मक ② शैक्षणीक ③ कमी प्रतीची
- ④ घर्षणात्मक ⑤ चक्रीय बेरोजगारी ⑥ अर्ध
- ⑦ अल्पकालीक ⑧ चिरकालीन / सुनाट

ग्रामिण बेरोजगारी
- ① हंगामी / मोसमी /
- ② प्रच्छन्न / अदृश्य / छुपी

13 Feb | Thu

① संस्थनात्मक बेरोजगारी.

↳ ही मुख्यत: अर्थव्यवस्थेतील संस्थनात्मक दोषांमुळे निर्माण होते

↳ खालील काही कारणे

① मंद आर्थिक वाढ ② मजुर पुरवठा जास्त मागणी कमी ③ कामरहीत वृध्दी.

④ गरज आणि पुरवठ्यात असंतुलन

↳ भारतात औद्योगिकीकरण वाढल्याने ही बेरोजगारी ↓ झाली.

② शैक्षणिक बेरोजगारी

↳ शिक्षण घेऊनही काम न मिळणे →

↳ कारणे ① मंद आर्थिक वाढ ② गरज व पुरवठ्यात असंतुलन

③ शिक्षणाचिच्छा अनुभवास प्राधान्य

↳ ही बेरोजगारी विकसनशील देशांमध्ये जास्त आढळते

↳ उचित व बदलानुरूप शिक्षण हा यावरील उपाय

14 Feb | Fri

③ कमी प्रतीची बेरोजगारी (Underemployment)

↳ इच्छीत श्रमनेपेक्षा / पात्रतेपेक्षा कमी दर्जाचे काम मिळणे

↳ उदा- engineer ने हमालाची नोकरी.

↳ परंपरागत शिक्षणाला व्यावसायिक व कौशल्य शिक्षणाची जोड - हा उपाय.

④ घर्षणात्मक बेरोजगारी / योगायोगित बेकारी

↳ उत्पादन यंत्रनेत सतत होत असलेल्या बदलामुळे ही निर्माण होते

↳ उत्पादन पुर्ण रोजगार पातळीवर असते

↳ सर्व अर्थव्यवस्थेत आढळते ↳ नविन कौशल्य शिकणे हाच उपाय

⑤ चक्रिय बेरोजगारी.

↳ तेजी मंदीच्या चक्रामुळे निर्माण होते ↳ विकसित देशात जास्त प्रमाण

↳ भारतात संरचनात्मक बेरोजगारी असल्याने चक्रीय कमी आसते.

15 Feb | Sat

⑥ अंशिक / अर्ध बेरोजगारी

↳ अपुरे काम उपलब्ध, पुर्ण वेळ काम करण्याइतपत कौशल्य x

गरजेपेक्षा जास्त श्रम उपलब्धता ही अर्धरोजगारची कारणे

⑦ अल्पकालीन बेरोजगारी (Acute)

अल्पकालिन तेजी-मंदी चक्रामुळे

⑧ दिर्घकालीक बेरोजगारी

दिर्घ तेजी-मंदी चक्रामुळे

⑨ प्रच्छन्न/छुपी बेरोजगारी coined by जॉन रॉबिन्सन

↳ भारतातील कृषिवरती असणारी अवलंबितता हे याचे प्रमुख कारण आहे

↳ अतिरिक्त लोकांची सिमांत उत्पादकता 0 असते.

⑩ ↳ हंगामी बेरोजगारी

↳ काही कालावधीच काम मिळणे व इतर वेळी बेरोजगार राहणे

यालाच हंगामी बेरोजगारी म्हणतात.

↳ भारतात मुख्यत: कृषी क्षेत्रात तसेच त्यावर आधारीत

उद्योगात आढळते

16 Feb | Sun

भारतात रोजगार व बेरोजगारीचे मोजमाप

उद्योग
- जनगणना अहवाल
- NSSO रोजगार व बेरोजगार अहवाल
- DGET ची आकडेवारी

NSSO
- वापरलेले 10 वे अहवाल (2017-2018)
- पहिले सर्वेक्षण 27 व्या फेरीत (Oct 1972 - Sept 1973)
- आतापर्यंत 9 वी फेरी (68 व्या फेरीत) 2011-12
- 10 वा अहवाल दांतवाला समितीने सुचविलेल्या शिफारशीनुसार
- तसेच आतापर्यंतचे सर्व अहवाल यावर आधारीत असतात

NSSO आकडे जमा 3 पद्धती

17 Feb | Mon

USUPS
- UP - 183 day
- SS - 30 day
- चिरकालीन, हंगामी व चक्रीय बेरोजगारीचे आकलन होते
- हा Person Rate असतो

CWS
- 7 दिवसात किमान 1 तास काम
- हा देखील Person Rate असतो
- अल्पकालीन, अंशिक, हंगामी, चक्रिय यांचे आकलन.

CDS
- रोज किमान 1 तास काम
- व्यक्ती दिनदर्शिका (Time Rate) म्हणतात
- याद्वारे बहुतांश प्रकारच्या बेरोजगारीचे आकलन केले जाते त्यामुळे CDS बेरोजगारीचे परिपूर्ण चित्र प्रदर्शित करते.

- यात्रप्रमाणे श्रमब्यूरो (शिमला, चंदीगड) हे पण प्रकाशित पण NSSO चे जास्त विश्वसनिय आकडे.

NSSO - 4 नियमित स्वयंरोजगारीत, Casual रोजगारीत तो मोजतात अर्धरोजगारीत मोजत नाहीत
- 5 हे आकडे 4 प्रकारात प्रकाशित केले जातात.

18 Feb | Tue

2011-12 US नुसार (दर 2.2%) — सर्वाधिक बेरोजगारी - नागालँड, सर्वनिम्न - दिव दमण — 2011-12 CDS नुसार (दर 5.6%)

2017-18 एण सर्वाधिक सेमच फक्त कमी दादरा व नगर हवेली

* पुरूषांपेक्षा महीलांमध्ये बेरोजगारी जास्त आहे (CDS नुसार) < F - 6.6
* शहरी भागा ग्रामीणमध्ये बेरोजगारी जास्त आहे (CDS नुसार) < R - 5.7, U - 5.5

* वेगवेगळ्या पंचवार्षिक योजनेत रोजगार निर्मितीची लक्ष

* 9 FYP → 5.3 cr पण साध्य नाही
* 10 FYP → S.P. गुप्ता नुसार दरवर्षी 1cr असे 5yr → 5cr रोजगार.
* 11 FYP → 5.8 cr रोजगार
* 12 FYP → 5.03 cr रोजगार

19 Feb | Wed

कार्यकारी लोकसंख्येत वाढ न होण्याची २ कारणे < तरुणांचे शिक्षण ओंढा सिन्य, स्त्रियांची कार्यकारी लो. म्हणून असलेली अकार्यक्षमता

* Thenological unemployment - सर्वप्रथम जॉन मेनार्ड केन्स हा शब्द वापरला
↳ ही बेरोजगारी संरचनात्मक बेरोजगारीशी संबंधीत आहे

दारिद्र्य निर्मूलन

रोजगार निर्मिती योजना

December 2016
Week 49
Day 343 • 023
Date 08 • 12 • 2016

8 Thursday

JAN '17

S	M	T	W	T	F	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00
Note
Birthday / Anniversary

IWMP 2008-09

- DPAP - 1993-94
- IWDP
- DDP - 1994-95

समतोल पाणी व नैसर्गिक स्त्रोतांचा समतोलित विकास साधणे (50:50)

प्रधानमंत्री कृषीसिंचाई योजना 60:40 - राज्य 90:10 - UT

IAY (Indira Awas Yojna) - 1985-86

1989 - JRY चा भाग - 1 Jan 1996 पासून स्वतंत्र

लाभार्थी → आधी SC/ST/वेठबिगार 1993-94 < SC/ST - 60%, Non SC/ST - 40%

① मरण पावलेले माजी सैनिक कुटुंब
② अंशतः घरे शारिरिक व मानसिक BPL कुटुंबांना
③ 2006-07 पासून अल्पसंख्यांक समाविष्ट
④ घर स्त्री च्या किंवा जवळ चा पुरुष सदस्य संयुक्त नावावर

सध्या ही योजना प्रधानमंत्री आवास योजनेत विलीन. (ग्रामीण)

प्रधानमंत्री ग्रामसडक योजना 25 Dec 2000

① न जोडलेल्या खेड्यांना बारमाही रस्त्याने जोडणे
② निकष < सपाट - 500+ लोकसंख्या, डोंगराळ भाग - 250+ लोकसंख्या
③ निधी - 100% केंद्र < हायस्पिड डिझेल 50%, देशी व परदेशी संस्थांकडून मदत

9
Friday

December 2016

Week 49
Day 344 • 022
Date 09 • 12 • 2016

DEC '16	S	M	T	W	T	F	S
					1	2	3
	4	5	6	7	8	9	10
	11	12	13	14	15	16	17
	18	19	20	21	22	23	24
	25	26	27	28	29	30	31

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

DAY-NRLM — NOV-2015
- ग्रामीण गरीबांचे विशेषत: महिला SHG च्या माध्यमातू
- उत्पन्न ↑ निवनायी गुणवत्ता ↑ BPL ↑
- 10cr मध्ये 8 ते 10cr महीलांना मदत करणे
- महीला किसान सशक्तीकरण परियोजना.
- WB ची मदत, 250 जिल्हे, SHG 7% व्याजाने कर्ज
- वेळेवर परत करणाऱ्यांना अतिरिक्त 3% अनुदान

NRLM - 3 Jun 2012

SJGSY
- स्वयंरोजगाराच्या सर्वबाबी
- प्रकल्प किंमतीच्या 30%/7500₹ SC/ST 50%/10000
- शक्षीव ← 50% SC/ST → दिव्यांग 3%
  40% W

IRDP | TRYSEM | DWCRA | MWS | GKY | SITRA

DAY-NULM
- 4041 वैधानिक शहरात समता बोधणी प्रशिक्षण
- गरीबांना स्वयं व मजुरी रोजगार + SHG
- शहरी बेघरांना किमान 50 घरांचा निवारा
- वेंडर्ससाठी पायाभूत संरचना निर्माण

23 Sept **NULM** - 2013

SJSRY 1 Dec 1997
- मजुरी रोजगार
- निधी 75:25
- लाभार्थी निवड शहरी स्थानीक संस्थांमार्फत

Notes

Birthday / Anniversary

December 2016

Week 49
Day 345 • 021
Date 10 • 12 • 2016

10
Saturday

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

MNREGA
2 Feb 2006

2 Oct 2009 - महात्मा गांधींचे गाव
1 Apr 2008 पासून राज्यांकीकडे

SGRY
25 Sep 2001

NFFWP
14 Nov 2004

JGSY
1 Apr 1999

EAS
2 Oct 1993

↳ शाश्वत रोजगार, विकास सुविधा निर्मिती

JRY
1 Apr 1989

↳ पंचायत राजमार्फत सर्वेक्षण शक्तिशाली गाते

NREP
2 Oct 1980

RLEGP
15 Aug 1983

↳ 100 दिवस अकुशल रोजगार विज्ञानशक्य → गगातिल अशि पहिलीच

↳ नोंदणी 5 yr वैध, 15 day 5km च्या आत काम अन्यथा भत्ता
30 day च्या 25% कमी नाही इतका भत्ता पुढील कालावधीसाठी 50% इतका

↳ 5km पेक्षा दूर काम → 10% अतिरिक्त भत्ता, GR - CPI-AL आधारित

↳ मजुरी/मटेरियल - 60:40 रोजगार 90:10

↳ पर्यवेक्षण → केंद्रात - केंद्रीय रोजगार हमी परिषद - निरीक्षण - स्थायी समिती
तालुक्यात - योजना अधिकारी

↳ कामाची निवड - ग्रामसभा अंमलबजावणी - ग्रामपंचायत

Notes

Birthday / Anniversary

11
Sunday

December 2016
Week 49
Day 346 • 020
Date 11 • 12 • 2016

DEC '16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

8.00

२० कलमी कार्यक्रम - 26 Jan 1975

9.00

↳ पुनर्रचना - 1982, 1986, 2006

10.00

↳ 65 उपक्रमांचे गरिबी हटाओ हे घोषवाक्य

11.00

↳ Comman min pgm, Saarc social charter, MDG ला अनुसरून

12.00

कौशल्य विकास

1.00

घोषणा - 2009 → 2022 पर्यंत 50cr कुशल व्यक्ती ✓

2.00

राष्ट्रीय कौशल्य विकास महामंडळ - 31 July 2008

3.00

अध्यक्ष - कौशल्य विकास क्षेत्रातील प्रतिभावान व्यक्ती

↳ 2022 पर्यंत 50 cr कुशल व्यक्ती ✓

4.00

5.00

दिनदयाल उपाध्याय ग्रामीण कौशल्य योजना - 25 Sep 2014

↳ NRLM चा भाग

6.00

पात्रता - 15 ते 35 yr व्यक्ती महिला व अपंग यांना बंधन नाही

7.00

प्रशिक्षणानंतर नोकरी मिळविणे साठी मदत

१ ते 6 month salary topup

8.00

प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजना - 20 march 2015

Notes

↳ कौशल्य विकास व उद्योजकता मंत्रालयामार्फत

↳ 14 लाख व्यक्ती ✓ विशेषतः 10 वी 12 वी तील dropout

Birthday / Anniversary

↳ अल्पकालीन - 60L व्यक्तींना प्रशिक्षण पुर्वशिक्षण ओळख - 40L लोक

8.00

श्यामाप्रसाद मुखर्जी रुर्बन अभियान - 16 sept 2016

↳ राज्यातील क्लस्टर येथून सुरुवात by PM

↳ क्लस्टर आधारित ग्रामीण आत्मा शहरी सुविधा.

9.00

10.00

11.00

↳ सर्वात कमीलोकसंख्या - 25000 ते 50000 डोंगराळ/वाळवंटी - 5 ते 15 हजार

12.00

↳ क्लस्टर निवड ग्रामीण विकास मंत्रालयामार्फत → शास्त्रीय पद्धतीने

1.00

↳ 34 मध्ये 300 क्लस्टर ↳ 14 compound वर आर

2.00

भारत निर्माण योजना. - 16 Dec 2005

3.00

① ग्रामीण पेयजल - 2012 पर्यंत ◉ ग्रामीण गृहनिर्माण

4.00

③ ग्रामीण टेलिफोन - 2.5 L पंचायतींना ब्रॉडबँड ④ ग्रामीण रस्ते < 1000 लो / 500 लो

5.00

⑤ ग्रामीण विद्युतीकरण - 2012 - सर्व गावांना विज ⑥ ग्रामीण सिंचन - 1 हजार हे

6.00

राष्ट्रीय वयोश्री योजना. (1 Apr 2017)

7.00

लक्ष्यगट - BPL खालील अपंगत्व असलेले वृद्ध

8.00

↳ शैक्षणिक व सहाय्यभूत साधने मोफत तिसरी पासात (60+ वृद्ध)

Notes

विकासाचे सामाजीक व आर्थिक निर्देशक

December 2016
Week 52
Day 363 • 003
Date 28 • 12 • 2016

28
Wednesday

JAN '17

S	M	T	W	T	F	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

सामाजिक निर्देशक

- ① शिक्षण विषयक निर्देशक
  - प्रत्यक्ष्यी प्रमाण
  - शक्यतीचे प्रमाण
  - विद्यार्थी : शिक्षक प्रमाण
- ② आरोग्य विषयक निर्देशक
  - जन्मादेकचे आयुमान
  - CMR, IMR, IMR
  - पोषण दर्जा
- ③ लोकसंख्या वाढीचा दर
  - जन्मदर
  - मृत्यूदर
  - जननदर
- ④ लिंगविषयक विकास निर्देशक - GGI

आर्थिक निर्देशक

- ① राष्ट्रीय उत्पाद व उत्पन्न
- ② दरडोई उत्पन्न
- ③ उत्पन्न व संपत्तीचे विषमता
  - लॉरेंझ वक्र
  - गिनी गुणांक
- ④ दारिद्र्याचा स्तर

HDI - १९९० पासून * २०१० मध्ये निकषात बदल

3Z/4D

- आरोग्य
- शिक्षण
  - mean yr of schooling 25+
  - expeded yr of schooling 18
- शहणीमान

* भूमितीय मध्य → 9 DEC 2019 रोजी २०१८ वर नॉर्वे

189 देश. ① नॉर्वे, ② स्विर्झ ③ आयर्लंड ④ जर्मनी.

भारत - १२९ - ०.६४७ शेवटी - नायजर, CAR, चाड

Notes

Birthday / Anniversary

Notes

* भारताचा मानव विकास अहवाल *

आजपावेतो भारताने २ वेळा → २००१
→ २०११

३ आयाम
- दिर्घ व निरोगी जिवन → Life expectancy at birth
- ~~चांगले राहणीमान~~
- ज्ञानाची सुगमता → प्रौढ साक्षरता (above 7 yr)
  - शिक्षणाची सरासरी वर्षे

चांगले राहणीमान → MPCE विचारात घेतात

वरील ३ आयामावर आधारित १ला मानव विकास अहवाल (२००१)
↳ योजना १९९९-२००० HDI

भारताचा HDI - ०.३८७ < सर्वाधिक - दिल्ली
कमी - झारखंड

शिर्षक "State of Human Development"

२०११ मध्ये दुसरा मानव विकास अहवाल प्रकाशीत

भारताचा HDI - ०.४६८ (१९९९-२०००-च्या तुलनेत २००७-०८ मध्ये २१% ने वाढ)

सर्वाधिक - केरळ सर्वात कमी - छत्तीसगढ

MH - ०.५७२

११th five year plan च्या शेवटी प्रकाशीत

शिर्षक "Towards Social Inclusion" / सामाजिक समावेशनाकडे

* MH चा मानव विकास अहवाल.

२००२ ला प्रसिद्ध

३ आयाम
- दिर्घ व निरोगी जिवन - IMR
- ज्ञानाची सुगमता → साक्षरता दर
- चांगले राहणीमान → दरडोई उत्पन्न
  ↳ per Capita NDP

MH २००१ ०.६६६
- जास्त मुंबई
- कमी नंदुरबार.

MH २०११ - ०.७५२
- जास्त मुंबई - ०.८४१
- कमी नंदुरबार - ०.६७४

२०१५ ला प्रसिद्ध.

Saturday

9.00

③ GDI (Gendar Related Development Index) - 1995 पासुन
HDI चे Gender संवेदनशील रूप निर्देशकांमधील दुरावा शोधला जातो.
female HDI
male HDI → 2014 पासुन

10.00

④ जेंडर असमानता निर्देशांक (GII) - 2010 सुरुवात. 3D & 5I.
(GDI + GEM)
1995

11.00

① आरोग्य ← MMR
Adolscent fecHility Rate

12.00

② सबलीकरण ← min माध्यमिक शिक्षण घेतलेली स्त्री. पुरुष
संसदेतील स्त्री-पुरुष हिस्सा

1.00

③ श्रमबाजार - श्रम शक्ती सहभाग दर (स्त्री व पुरुष)
(0-1)

2.00

⑤ MPI
MPI (1997) → MPI (2010) 3D & 10I

3.00

4.00

* HPI (Human poverty index)
1997 पासुन (HDI ला सहाय्यक)
विकसित देशांमधील वंचिततेचा HDI पेक्षा चांगला Index
निर्देशांक - longevity, Knowledge, Std of living

5.00

6.00

HPI 1 - विकसनशील देश - 40yr पर्यंत न जगणे, निरक्षरता, पाण्याचा शाश्वत अभाव
HPI 2 - विकसित देश - 60yr पर्यंत, कायमस्वरूपी बेरोजगारी, BPL family, दिर्घ बेरोजगार

7.00

~~X-GM~~ GEM
1995 - आर्थिक राजकीय व शैक्षणिक निर्णयनिर्मितीमधिल सहभाग दर्शविणारा,

8.00

(i) संसदेतील स्त्रियांचे प्रमाण
(ii) आर्थिक शैक्षणिक निर्णयकर्त्या स्त्रियांची.
(iii) स्त्रियांचा उत्पन्नातील वाटा

Notes

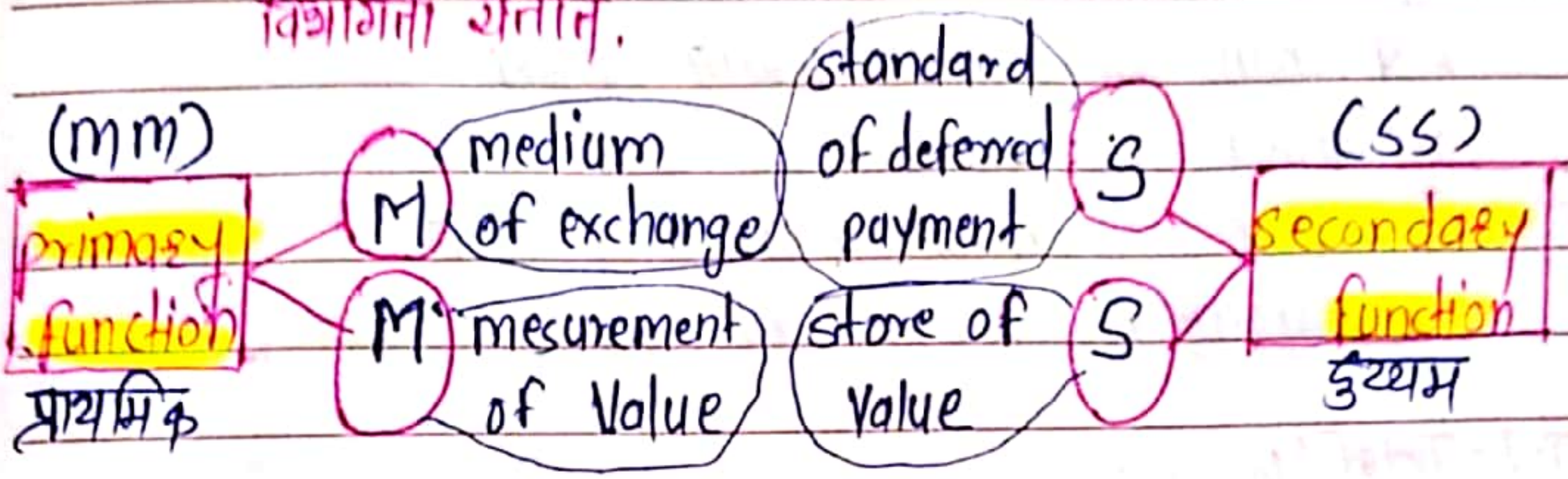
Birthday / Anniversary

प्र.4 पैसा आणि चलन

22 Feb | Sat

1) पैसा

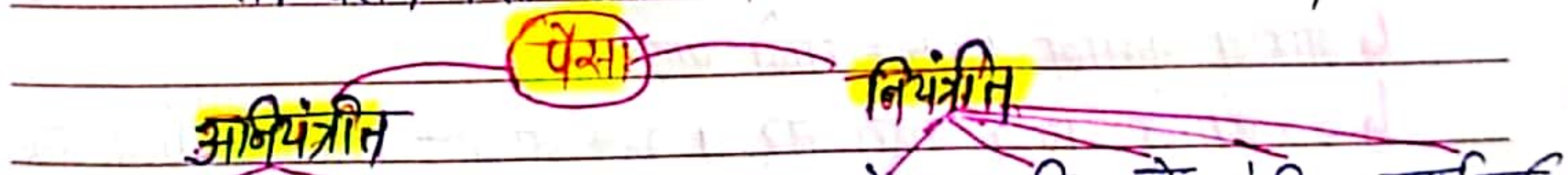
५ पैशाची कार्ये प्राथमिक कृत्यम व अनुषंगिक आशा गटांमध्ये विभागता येतात.

23 Feb | Sun

पैसा - वस्तु वा सेवा विकत घेण्यासाठी देय म्हणून वापरण्यात येणारी
money कोणतीही वस्तु म्हणजे पैसा

चलन (Currency) - चलन हे मोजण्यासाठी उपयुक्त असते इका नोटा बनाठी सर्व चलन पैसा असते पण सर्व पैसे चलन नसतात.

आभासी चलन - संगणकीय पैसा जो विशीष्ट विकासकामार्फत नियंत्रीत व विशिष्ट सदस्यांपुरताच मर्यादीत

Bitcoin → नोंदी गोपनीय कोणालाच्य व्यवहार करण्याच्या

24 Feb | Mon

Blockchain technology
उपयोग

- 9/12 कुतारा नोंदी
- कंपनी व्यवहार
- मेडिकल रेकॉर्ड
- आर्थिक देवघेव

फायदे

↳ प्रत्येकाच्या नोंदी संगणकीय ज्ञानात उपलब्ध
↳ नोंदीमध्ये अफरातफर होणे अशक्य
↳ व्यवहार अविश्वात अमान्य होऊ शकत नाहीत
↳ मध्यस्थाची गरज नाही (उदा RBI)

③ वैध चलन (legal currency)

↳ सगळ्यात महत्त्वाचे वैशिष्ट्य हा पैसा सगळ्यांना स्विकृत भारतीय नाणी
1957 मध्ये आपण दशमान पद्धत स्विकारली

25 Feb | Tue

गेशमचो नियम- वाईट पैसा चांगल्या पैशाला दुर सारतो
↳ म्हणजेच सरकार जेव्हा ज्यादा पैशाचे overvaluation करते तेव्हा आपोआप दुसऱ्या प्रकारचे undervaluation होते

* **भारतीय नाणे कायदा 2011** - नाण्यांसंबंधीत नियम
1 Sept 2011 अस्तित्वात (अधिनियम 5 कायदे यामध्ये विलीन)
↳ Coin - मध्ये 1 रु नोटांचाही समावेश
↳ शासन कमाल 1000 ₹ नाणे पाडू शकते
↳ 50 पैशाने 10 रु पर्यंत तर 1 रुपयाने 1000 ₹ पर्यंतचे व्यवहार

2010 मध्ये डी. उदयकुमार (VP) याने तयार केलेले रुपयाचे नवे चिन्ह ₹ वापरात

26 Feb | Wed

भारतातील साक्षरी
- कोलकाता - 1809 SPMCIL
- हैद्राबाद - 1803 -11-
- मुंबई - 1829 -11- +
- नोएडा - 1988 -11-

नोट - 1 रु ची नोट - अर्थमंत्रालय छापते . विना सचिवाची सही.

बँक नोट - 1 रु च्या नोटा सोडून - सर्व नोटा RBI छापते . GOV-sign

· RBI कायदा 1934, कलम 26 नुसार हिमाक्षर

परिवर्तनीय → प्रतिनिधीक → नेपटया नोटा छापतात तेवढ्या प्रमाणात सोने मध्यवर्ती बँकेत ठेवतात
परिवर्तनीय → विश्वासार्हीत → प्रमाण निधि पद्धत → G-sec, Govt Bond 40% सोने

कागदी चलन

अपरिवर्तनीय → विभाग निधी पद्धत → 200 cr → 1150 cr सोन्याच्या
27 Feb | Thu
850 cr पराकिय सरकारी कर्जरोखे स्वरूपात

6 Oct 1956 - स्विकारले.

28 Feb | Fri

चलनवाढ (Inflation)

संकल्पना - निकोलस कोपर्निकस

* QTM (Quantity theory of money)

पैशाचा संख्यात्मक सिद्धांत

↳ पैशाचा पुरवठा वाढला की मागणी वाढते यालाच QTM म्हणतात

QTM
- दृष्टिकोन
  - ① आयर्विंग फिशर (व्यावहार वादी) (Transactional Approach)
  - ② आल्फ्रेड मार्शल (रोख शिल्लक दृष्टिकोन) (Cash Balanced Approach)

① Transactional Approach

29 Feb | Sat

↳ हा विकसित केला आयर्विंग फिशर

↳ सिद्ध करण्यासाठी फिशरने => MV = PT हे समिकरण मांडले.

MV = PT

↳ M - पैशाचा पुरवठा (money supply)
↳ V → पैसा फिरण्याचा वेग (Velocity)
↳ P → व्यवहारांची सरासरी किंमत (Prices)
↳ T → व्यवहारांची संख्या (Transactions)

*फिशरच्या समीकरणावरून खालील अनुमान निघतात.

↳ पैशाचा पुरवठा (M) ↑ → महागाई (P) ↑
↳ पैशाचा पुरवठा ↑ पैशाचे मुल्य कमी ↓ होते
↳ एकुण खर्च (MV) आणि एकुण विक्री (PT) सारखीच असते

टीका
- ① बँकांच्या पतनिर्मितीमुळे वाढणाऱ्या उलाढालीचा विचार यामध्ये नाही
- ② सर्वच पैसा विचारात घेण्यापेक्षा लोकांकडील खर्च करण्याजोगा पैसा विचारात घेतला तर ते जास्त संयुक्तिक ठरेल.

वरील चुकी दुर करण्यासाठी आठवी

01 Mar | Sun

④ Cash Balanced Approach (रोख शिल्लक दृष्टिकोन)

↳ मिल्टन आल्फ्रेड माशलिने सर्वप्रथम विकसित केला

↳ पिग्रू, रॉबर्टसन, जॉन केन्स यांनी त्याला आर घातली.

M = KPT

$K = \frac{1}{V}$ → म्हणजेच लोकांकडील असा पैसा जे खर्चसाठी उपलब्ध होतात

माशलिसारखे तरा केंब्रिजवादि असल्याने हा सिद्धांतदेखील केंब्रिज आवृत्ती म्हणुन प्रसिद्ध झाला.

* QTM सिद्ध करण्यासाठी. फिशरपेक्षा माशलिचे समीकरण अधिक नेमके आणि त्यामुळेच योग्य ठरते.

① पतनिर्मिती → बँकांनी प्रत्यक्ष उपलब्ध असलेल्या पैश्यापेक्षा जास्तीचा निर्माण केलेला पैसा म्हणजेच पतनिर्मिती.

02 Mar | Mon

② पैशाचा साठा (money stock)

चलनी नोटा व नाणी - यामधून पतनिर्मिती करणे अशक्य

पतनिर्मिती क्रमानुसार - चलता क्रम → प्रमाणे

चलनी नोटा व नाणी → चालूठेवी → बचत ठेवी → मुदत ठेवी

तरलतेनुसार उतरता क्रम →

तरलता (Liquidity) - वापरासाठी लगेच उपलब्ध होणारा पैसा.

* देशातील पैशाचा साठा m_0, m_1, m_2, m_3, या संकल्पना वाचनात मोजला जातो.

03 Mar | Tue

* पैशाचा साठा कसा मोजावा यासाठी 1977 मध्ये एम. एल. दांडेकर समिती (RBI द्वारे स्थापना)

संकल्पना

M0 → रिझर्व्ह बँकेतील बँकांच्या ठेवी + बँकांकडील रोख साठा + लोकांजवळील नोटा वनाणि + RBI इतर ठेवी

M1 → लोकांमधील नोटा वनाणी + RBI इतरठेवी + लोकांच्या बँकांमधील मागणी ठेवी

M2 → M1 + Post तील बचत ठेवी

M3 → M1 + बँकांमधील मुदत ठेवी

M4 → M3 + पोस्ट ऑफिसमधील एकूण ठेवी

1998 मध्ये

वाय. व्ही. रेड्डी गटाने M श्रेणीतील ④ व L श्रेणीतील ③ संकल्पना सुचविल्या आहेत

04 Mar | Wed

वाय. व्ही. रेड्डी 4 संकल्पना M-श्रेणी

M0 → ही वरील घोष कार्यगटासारखीच

M1 → ही पण घोष कार्यगटासारखीच

M2 → M1 + 1 yr पर्यंतच्या मुदत ठेवी + बँकांनी विकलेल्या चालू ठेवीचे पैसे

M3 → M2 + 1 yr पेक्षा जास्त कालावधीच्या मुदतठेवी + बँकांची मागणी देय व मुदत कर्जे

L 3 संकल्पना

L1 → M3 + पोस्टातील / वाणिज्यिय बचत प्रमाणपत्र सोडून असलेल्या ठेवी

L2 → L1 + पुनर्वित्त पुरवठा करणाऱ्या तसेच मुदतकर्जे देणाऱ्या संस्थाकडील मुदतठेवी + या संस्थांकडील मुदतकर्जे + या संस्थांच्या प्रमाणिकृत ठेवी

L3 → L2 + नॉनबँकींग वित्तीय संस्थामधील सार्वजनिक ठेवी

05 Mar | Thu

* Monetary Base / High Power Money पायाभूत / उच्चक्षमतेचा पैसा

M_0 → पायाभूत पैसा (Monetary Base) म्हणतात

↳ M_0 मध्ये साठा, हवी, चलन असे शब्द आहेत व ते RBI द्वारे नियंत्रित केले जातात त्यामुळे याला **संचित पैसा (Reserve money)** म्हणतात

↳ M_0 हा सरकार RBI ने निर्माण केलेल्या पैशाला High power money उच्च क्षमतेचा पैसा म्हणतात.

खालील कारणांने M_0 ला **उच्चक्षमतेचा पैसा** म्हणतात

↳ M_0 च्या मागणीनुसार (m_1, m_2, m_3) पैशाचा पुरवठा ठरत असतो

↳ सरकार व RBI ने तयार केलेल्या या चलनाला **विशिष्ट साठ्याचा आधार** असतो.

↳ नाणी व रुपया चलन GOI चे तर बँकनोटा RBI चे दायित्व असते

↳ M_0 मुळे पैशाच्या पुरवठ्यात वाढ होऊन **पतनिर्मिती** अधिक होते

06 Mar | Fri

* उच्च क्षमतेचा, उच्चशक्ती, शक्तीशाली, उच्च समर्थित, जननक्षम पैसा या सर्वांनाच High power money असे म्हणतात.

M_1

↳ m_1 मधील ठेवींमध्ये **पतनिर्मिती क्षमता ↓** असते म्हणून **संकुचित पैसा** Narrow money म्हणतात

M_3

↳ m_3 मध्ये सर्व ठेवी मोजत असल्याकारणाने व पतनिर्मितीचा आवाकाही मोठा असल्याने याला **विस्तृत पैसा (Broad money)** म्हणतात.

पैशाची गुणाकार पद्धत / पैसा गुणक (money multiplier)

$$\text{पैसा गुणक} = \frac{\text{पैशाचा पुरवठा}}{\text{पायाभूत पैसा}} \quad m = \frac{M}{M_0} \text{ or } \frac{M}{RM}.$$

07 Mar | Sat

पैसा गुणक वाढ्याची (२) कारणे ← M वाढवल्यास
M₀ कमी झाल्यास

* पैसागुणक काढल्यामुळे RBI ला काय कळते :-
↳ चलन पुरेसे आहे का?
↳ बँका किती पतनिर्मिती करतात
↳ त्याचा चलनवाढीवर काय परिणाम होतोय का? हे समजते
* RBI ला चलननिर्मिती, CRR व SLR निश्चित करण्यासाठी पैसा गुणकाची आवश्यकता असते

* किमतीतील चढउतार *

① चलनवाढ / मुद्रास्फिती (Inflation)
रांगणारी (Creeping) 3% किंवा 3% / दर.

08 Mar | Sun

चलनवाढ प्रकार
- चालणारी (Walking/Trotting) 3% ते 10% दर
- पळणारी (Running/Galloping) 10% ते 20% दर
- वेगवान (Hyper/Runway/Astronomical) 20% + दर.

② चलनघट (Deflation) / मुद्रा अवस्फिती
↳ बाजारातील पैसा कमी होतो. बेरोजगारी वाढते, मंदी येऊ शकते

③ मुद्रा अपस्फिती (Disinflation)
चलनवाढ सतत होत आहे पण नागरिकांचा साठी त्यामध्ये घट झाल्यास त्याला Disinflation म्हणतात.

④ मुद्रा संस्फिती (Reflation)
चलनघटीतून सावरण्याची प्रक्रिया

⑤ मुद्रा अवपात (Stagflation) Stagnation + inflation
↳ एकीकडे चलनवाढ होतेय मात्र मधल्यावस्थेत वाढ होत नाही

*चलनवाढीची कारणे (causes of Inflation)

09 Mar | Mon

② प्रकार.

Ⓐ खर्चदाबजन्य (cost push inflation)

पुरवठ्यामुळे निर्माण होणारी कारणे

① नैसर्गिक संकट ② अपुऱ्या पायाभूत सुविधा ③ उत्पादनातील घट ④ अपुरी औद्योगिक वाढ ⑤ उत्पादनातील घट ⑥ औद्योगिक कलह ⑦ नियंत्रित ⑧ खर्चवाढी आणी साठेबाजी

Ⓑ मागणीजन्य चलनवाढीची (Demand pull Inflation)

① खासगी खर्चात वाढ ② शासकिय खर्चात वाढ ③ तुटीचा अर्थभरणा. Deficit financing → तूट भरून काढण्यासाठी शासन आंतरगति, बहिर्गति, RBI कडून, नोटा छापुन चलननिर्मीती करते हे सर्व उपाय चलनवाढ करतात ④ परनिर्मीती ⑤ काळा पैसा (Black money) ⑥ Foreign Investment ⑦ नियंत्रित ⑧ लोकसंख्यावाढ.

10 Mar | Tue

* एंजेलचा नियम

↳ उत्पन्न व उपभोग संबंध दर्शवितो

↳ जस जसे उत्पन्न वाढते तसे प्राथमिक वस्तुवरील खर्चाचे प्र. ↓

गिफेन वस्तु (रॉबर्ट गिफेन)

↳ मागणी व पुरवठा नियमाला अपवाद असणाऱ्या वस्तु.

↳ गिफेन वस्तु ह्या सहसा दुय्यम वस्तु असतात.

↳ म्हणुनच किंमत वाढली तरी यांची मागणी ↓ न होता वाढते.

1 Mar | Wed

* चलनवाढीचे परीणाम

(A) अर्थव्यवस्थेवरील परीणाम

① चालणारी चलनवाढ उपकारक ② उत्पादन वाढीस चालना ③ गुंतवणूक ↑
④ रोजगारनिर्मिती ↑ ⑤ करवसुली ↑ ⑥ बचत ↓ ⑦ व्याजदर ↑

(B) कुटुंब संस्थेवरील परिणाम

① उत्पादक फायदा ② औद्योगिक गुंतवणूकदारांना फायदा ③ गृहीतांचा फायदा
④ घनको-नसेच बॉंडधारकांना तोटा ⑤ पगारदार व पेन्शनर तोटा
⑥ मजूर - सर्वांत जास्त तोटा असंघटीत मजुरांना

(C) परकिय व्यापारावरील परिणाम

① आयात व निर्यात -
चलनवाढीमुळे आयात वाढ व निर्यात कमी होते

12 Mar | Thu

② विनिमय दर - ज्या देशाचा चलनवाढीचा दर जास्त त्यादेशाचा अवमुल्यन होते.

* चलनवाढ व चलनघटीवरील उपाय

① चलन विषयक उपाय (monetary measures)

1) Dear money policy (महाग पैशाचे धोरण) RBI द्वारे यामुळे बँकांची पतनिर्मितीवर प्रभाव लागून पैशाचा पुरवठा कमी होतो व चलनवाढ कमी (यामध्ये CRR, SLR, बँकदर, रेपोदर, RRR ↑ पाहवयास)
2) RBI सरकारी कर्रीचे विक्री करुन बाजारातील रोखता ↓
3) परकिय गुंतवणुकीमुळे होणारी चलनवाढ रोखण्यासाठी MSS सुरु केली.
4) Black money वर नियंत्रण

राजकोषीय उपाय (Fiscal measures)

1) Contractionary Fiscal policy. - संकोचित धोरण अवलंब. 13 Mar | Fri
2) उत्पन्नवाढीसाठी ↑ कर आकारला जातो
3) 2003 मधील FRBM सारखे कायदे करणे.

थेट उपाय (Direct measures)

1) minimum procurement price जाहीर करणे
2) साठेबाजीवर आळा घालणे
3) साखरेसारख्या वस्तुंवर दुहेरी (Dual price) जाहीर करणे
4) शासनाने अन्नधान्य वस्तुंची साठवणूक, वाहतूक, विपणन करणे
5) तुरवडा निर्माण होणाऱ्या वस्तुंचे उत्पादन वाढविणे
6) आत्यावश्यक वस्तुंची आयातीसाठी (Open General Licence) धोरण ↳

स्थूल धोरणविषयक उपाय.*

vishal kate notes by

① चलनविषयक उपाय.

14 Mar | Sat

① cheap money policy ② सरकारी कर्मरोखे खरेदी RBI द्वारे.
③ बँकचे पुनर्भांडवलीकरण करणे.

② राजकोषिय उपाय

1) Govt उत्पन्नात कपात व खर्चात वाढ
② करात कपात करणे ③ विविध योजना व अनुदानाद्वारे खर्च वाढविणे

से चा नियम: (जिन बाप्टिस्ट से) फ्रेंच तत्व

। अर्थव्यवस्थेमध्ये एकुण उत्पादन आणि एकुण मागणी सारखी असते।

सात 1924 च्या मंदीने से च्या नियमाला छेद दिला.

* किंमत निर्देशांक *

15 Mar | Sun

office of Economic advisee

यासाठी दोन निर्देशांक ← WPI (वाणिज्य व उद्योग मंत्रालय)
CPI

WPI (Wholesale price Index)

↳ अर्थव्यवस्थेतील घाऊक स्तरावर लागणाऱ्या विविध वस्तूंच्या किंमती मोजण्यासाठी WPI काढतात.

↳ भारतात सर्वप्रथम WPI 1942 मध्ये मोजला गेला. (23 वस्तूंसाठी)

↳ WPI काढताना प्राथमिक वस्तू, इंधन व ऊर्जा आणि उत्पादित वस्तूंच्या किंमती विचारात घेतात.

WPI वस्तू आणि भार

① प्राथमिक वस्तू - 117 - भार - 22.62% नमुने 983
② इंधन व ऊर्जा - 16 भार 13.15% -11- 442
③ उत्पादित वस्तू 564 भार 64.23% -11- 6906
एकुण वस्तू 697

16 Mar | Mon ↳ सध्या WPI 2011-12 हे आधारभूत वर्ष वापरात

* 2011-12 मध्ये WPI मध्ये बदल -

↳ वस्तूंच्या किंमती विचारात घेताना असायक्कर रक्कम वगळली त्यामुळे आपण आगतिक स्तरावर काढल्या जाणाऱ्या Producee Price Index च्या जवळ

↳ फळे व भाजीपाल्यात हंगामाप्रमाणे बदल होतात ते वगळ रामध्ये भूमीतरले

↳ सध्या आंतरराष्ट्रीय पद्धतीनुसार WPI सरासरी काढताना Geomatric mean ✓

↳ WPI मोजताना NIC-2008 नुसार उद्योगांचे वर्गीकरण

↳ उत्पादीत वस्तूंचा कोड 2 अंकाऐवजी 12 ते 22 (NIC-2008) शी मिळते जुळे

(A) Headline WPI -
↳ 697 पैकी सर्व मोजून काढलेला निर्देशांक

(B) Core WPI
↳ नेहा (604) वस्तूंच्या किंमतीवर ~~निर्देशांक~~ चलनवाढ मोजतात.
↳ उत्पादीत वस्तू फक्त (यामध्ये साखर, कापड सारख्या 60 कमजास्त चढउतार होतात म्हणून)

(C) WPI Food Index - 2017 मध्ये (वि) - 7 > 136 वस्तूंसाठी काढला जातो
(604 - 60 > 136 त्याचा भार 24.38%)

Base Effect → म्हणजे मागील तबतिलि बदलात पातळीचा चालू तबतिलि चलनवाढीच्या दरमोजणीवर परिणाम होतो 17 Mar | Tue

CPI (Consumer Price Index)

भारतात 4 वेगवेगळे CPI

(CPI-IW (1946)) ↳ कामगारांचे - आधारवर्ष 2001 सध्या 2015
↳ औद्योगिक कामगारांचा महागाई मोजतो 6 विभाग * 393 वस्तू/सेवा

CPI-AL (1964) ↳ ग्रामीण, आधारवर्ष - 1986-87, 181 वस्तू/सेवा
↳ शेतमजुरांचा किमान दर ठरविण्यासाठी

CPI-RL (1995) → ग्रामीण, 1986-87
↳ ग्रामीण मजुरांचा किमान दर ठरविण्यासाठी

CPI UNME (2008) → CSO, 180 वस्तू, आधारवर्ष - 1984-85
↳ शहरी भागातील शारीरिक कष्ट व कष्टाची कार्यालयीन साठी

* CPI C

↳ 18 Feb 2011 पासून CPI-Rural + CPI-Urban मोजतात
या दोन्हीचा सरासरी म्हणजे CPI-C. 18 Mar | Wed

↳ नवीन पद्धतीची आकडेवारी 12 Feb 2015 ला प्रकाशित केली

CPI साठी:
- अन्नवस्तू व पेये - 54.18+- (R) (U) 36.29+- (45.86 एकूण)
- पानतंबाखू - 2.38%.
- इंधन व प्रकाश - 6.84%.
- कपडे व पादत्राणे - 6.853%.
- घर - 10.02%.
- इतर - 28.32%.

Headline CPI - सर्व वस्तू व सेवांचा CPI 448 Rural 460 Urban चलनवाढ

Core CPI - (अन्नपदार्थ वगळून) (इंधन व प्रकाश वगळून) बदलती चलनवाढ

CFPI (Consume food price Index)

↳ मे 2014 पासून केवळ अन्नवस्तू चलनवाढ मोजतात किंवा.

* CPI ला Cost of living index असे पण म्हणतात

व्यापारचक्र

19 Mar | Thu

क्रम → पुनरुत्थान

मंदी → पुनरुत्थान → तेजी → उछाल → पुन्हा मंदी

(Depression) → Revival → Inflation → Recession → Depression

20 Mar | Fri

वित्तीय बाजार

21 Mar | Sat

भारतीय मौद्रिक बाजार — फरक — भारतीय भांडवली बाजार

अल्पकालीन	← व्यवहार →	दिर्घकालीन
बिले, पत्रे	← साधने →	शेअर, रोखे
कमी	← जोखीम →	जास्त
कमी	← परतावा →	जास्त
जास्त	← तरलता →	कमी
अल्प	← बाजारउन्मुखता →	जास्त
RBI	← नियामक →	SEBI, RBI, IRDA, PFRDA.

22 Mar | Sun

भारतीय मौद्रिक बाजार

- बँक बाजार
  - व्यापारी बँका
    - सार्वजनिक क्षेत्रातील
      - SBI
      - राष्ट्रीयकृत
      - RRB
    - खाजगी
      - भारतीय
        - जुन्या खाजगी
        - नविन खाजगी
        - लघुवित्त
        - देय बँका
        - स्थानिक क्षेत्रीय बँका
      - परकीय
  - सहकारी बँका
- इतर बाजार
  - RBI
    - मार्गदर्शक
    - शासकीय
    - औद्योगिक
    - रेपो बाजार
  - सहकारी बँका

* नाणे बाजार *

23 M

(A) बँक बाजार

ठेवी → Demand liability
→ Term liability

(B) देणी (payments)

	कागदी साधने	इलेक्ट्रॉनिक साधने
उदा	वचनचिठ्ठी, चेक विनिमयपत्र हुंडी	RTGS, NEFT, IMPS AEPS, UPI, PPI Cards, ATMs
नियामक	RBI	RBI
कायदे	Negotiable Instrument Act	Payment and settlement System act 2007
मध्यस्थ	RBI	RBI, NPCI

(C) साठे (NPA)

सोने, धातू, शाकुपीठ भांडे
अनुत्पन्न मालमत्ता
तारण

(D) कर्जे → Chattel
→ हुंडाची सवलतीने शिकास्त
→ विलंबीत व्याजदर वसूल करणे
→ Lease & Loan

कर्ज फेडण्याची क्षमता कमी असणाऱ्यांना ही कर्जे देतात

24 Mar | Tue

* SMART card → Debit card
→ Credit card

CVV = Card verification value
VISA → Card payment Network
या व्यवहारासाठी बँका व्यापाऱ्यांकडून शुल्क वसूल → merchant Discount Rate

Card payment network → VISA
→ Mastercard
→ American express
→ NPCI - Rupay

Card security code किंवा

* Smart card वाचणारी / Read करणारी उपकरणे

① POS (point of sales मशीन)

② ATM ← Bank ATM
White Label - NBFC चे ATM
Brown Label - सेवा प्रदात्याचे ATM

③ mobile ← सिम मॅप - सिम आधारित - व्यापाऱ्यांसाठी

NPCI (National payment corporation of India)

25 Mar | Wed

Dec 2008 10 प्रवर्तक मिळून NPCI स्थापन केले - SBI, PNB, केनरा बडोदा, युनियन, BOI, ICICI, HDFC, सिटी बँक, HSBC बँक

* RBI ने 2005 मध्ये 'Vision Document' मध्ये किरकोळ देणी यंत्रणासाठी एक सर्वोच्च संस्था स्थापन करावी

↳ NPCI - 24 Sept 2009 ला देशातील किरकोळ देणी यंत्रणाचे कार्यचालन RBI ने NPCI कडे सोपवले आहे

कार्ये उद्दिष्टये:

↳ बँक यंत्रणेसाठी भौतिक व इलेक्ट्रॉनिक पायाभूत सुविधा पुरवणे

↳ पायाभूत सुविधा तयार करणे, संसाधनाचा अधिकाधिक वापर करणे

↳ किरकोळ देणी यंत्रणा विकसित करणे वित्तीय समावेशनास प्रोत्साहन

* payment and settlement systems act 2007 अन्वये खालील किरकोळ देणी व्यवस्थापनाकरिता RBI ने NPCI ला अधिकृत केले

26 Mar | Thu

① CTS (cheque truncation System)
② NACH (National Automated clearing House)
③ IMPS (Immidiate payment service)
④ AEPS (Adhar enabled payment system)
⑤ UPI (Unified payment inteface)
⑥ Rupay payment Network. ⑦ रुपे ची सर्व कार्ड
⑧ सर्व ATM ना जोडणारे NFS (National finance switch) सुद्धा NPCI अंतर्गत येते

* मागणीदेय किंवा मुदतदेय बाजार / सूचना बाजार

↳ हे व्यवहार बँका बँकांमध्ये / वित्तीय संस्थांमध्ये होतात.

① मागणीदेय बाजार → व्यवहार अंतर 1 day व्याजदर CR
② सूचनादेय बाजार → 2 ते 14 day व्याजदर NR
③ मुदतदेय बाजार → 15 दि ते 1 yr. व्याजदर TR

CR = Call money market Rate NR = Notice money market Rate TR = Term Rate

शासकिय नाणे बाजार

27 Mar | Fri * यात व्यवहारात शासन कर्ज घेते व कर्ज देणाऱ्या व्यक्ती, बँका किंवा संस्था असतात.

* हे व्यवहार दोन तत्त्वात ← पहीला तत्त्वा- शासन कर्ज घेते
दुसरा तत्त्वा- शासन कर्ज देते (परत करते)

* वरील व्यवहारात शासन गुंतवणूकदारांना प्रमाणपत्र देते यालाच ट्रेझरी बिल म्हणतात

* ही बिले 14 day 91 day, 182 day, 364 day.

* ही बिले दर्शनी किंमती पेक्षा सवलत दराने विकली जातात.

* ट्रेझरी बिले फक्त केंद्र जारी करतात राज्यांना तो अधिकार नाही

* एप्रिल 1997 पासुन अतिरिक्त ट्रेझरी बिल जारी करणे थांबवण्यात आले त्याऐवजी WMA (Ways & means advances) योजना सुरु करण्यात आली

28 Mar | Sat रोख्यप्रमाणे रोपोबाजार - २०१७ पासुन Tri Party Repo

तसेच वाणिज्य नाणे बाजारही आहेत

हेवी प्रमाणपत्रे वाणिज्यपत्रे

बँका

29 Mar | Sun

बँक बाजार

- व्यापारी बँका
  - सार्वजनिक
    - SBI
    - राष्ट्रीयीकृत बँका
    - प्रादेशिक ग्रामीण बँका
  - खाजगी
    - भारतीय
      - जुन्या खाजगी
      - नवीन खाजगी
      - लघुवित्त, देय बँका
      - स्थानिक क्षेत्रीय बँका (LAB)
    - परकिय
- सहकारी बँका

A) सार्वजनिक बँका

↳ संख्या 18 सार्वजनिक बँका < 1 SBI, 17 राष्ट्रीयीकृत. होत्या

पण 1 एप्रिल २०२० पासुन.

सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका 12 < 1 SBI, 11 राष्ट्रीयीकृत

B) खाजगी बँका

42 भारतीय

44 परकिय बँकांच्या शाखा

42 भारतीय खा. बँका < 12 जुन्या, 10 नव्या, 10 लघुवित्त, 7 देय बँका

SBI

↳ 1 July 1955 इंपीरियल बँकेचे रुपांतरण होऊन तिचे SBI मध्ये रुपांतर.

↳ मुख्यालय - मुंबई

SBI Time Line

31 Mar | Tue

1806 → बैंक ऑफ कलकत्ता

1840 → बैंक ऑफ बॉम्बे

1843 → बैंक ऑफ मद्रास

1921 → इंपेरीयल बैंक

1 July 1955 → स्टेट बैंक ऑफ इंडीया

8 1 Sept 1959 → 8 सहयोगी बैंका (State Bank act 1959)

7 1963 → स्टेट बैंक ऑफ बिकानेर व स्टेट बैंक जयपुर

सहयोगी बैंका ↓ एकत्रीकरण → स्टेट बैंक ऑफ बिकानेर ॲंड जयपुर

6 2008 Aug 13 → स्टेट बैंक ऑफ सौराष्ट्र → SBI मध्ये विलिन

5 01 Apr | Wed 26 Aug 2010 → स्टेट बैंक ऑफ इंदौर → ~~स्टे~~ (SBI) मध्ये विलिन.

0 1 April 2017 → 5 सहयोगी ~~बैं~~ महिला → SBI मध्ये विलीन (HMTBJP)

1

H → SB Hydrabad

M → SB म्हैसुर

T → SB त्रावणकोर

B → ~~SB~~ SB - बिकानेर & Jaypur

J

P → SB पतियाळा

मोठी स्लोगन → Pure Banking Nothing else, With you - all the way

A Bank of the comman man., The Banker to every Indian

* सर्वाधी शाखा असलेल्या परदेशात

↳ सर्वाधिक देवी

↳ जगातली 45 वा क्रमांक लागतो

राष्ट्रीयकृत बँका

02 Apr | Thu

- 19 July 1969 → 14 बँकांचे राष्ट्रीयकरण (500cr ठेवी असणाऱ्या किंवा घेऊन जास्त)
- 15 Apr 1980 → 6 बँकांचे राष्ट्रीयीकरण (200cr पेक्षा जास्त ठेवी)
- 4 Sept 1993 → न्यू बँक ऑफ इंडियाचे PNB मध्ये विलिन
- 1 Apr 2019 → विजया व देना बँकेचे BOB मध्ये विलिनीकरण.
- 1 Apr 2020 → ① अलाहाबाद बँक → इंडियन बँकेत विलिन
  ② ओरीएंटल बँक ऑफ कॉमर्स आणी युनायटेड बँक ऑफ इंडीया → PNB मध्ये विलिन
  ③ सिंडीकेट बँक → कॅनरा बँकेत विलिन
  ④ आंध्र बँक व कॉर्पोरेशन बँक → युनियन बँकेत

03 Apr | Fri

* विलीनीकरणाची प्रक्रिया

1 NOV 2017 → सरकारी बँका एकमेकात विलीनीकरणासाठी Alternative Machanism सुचविले आहे.

3 सदस्य ← 1 अध्यक्ष - वित्तमंत्री
2 सदस्य - कॅबीनेट मंत्री

कॅबीनेट → केंद्र सरकार → संसदेत संमत → कायदयात दुरुस्ती → विलीनीकरण होण

RRB (Rural Regional Bank) प्रादेशिक ग्रामीण बँक.

1969 च्या विलीनिकरणानंतर ग्रामीण भागात बँक विस्तार होण्यासाठी

1975 → एम. नरसिंहम यांच्या अध्यक्षतेखाली. 'Working group on Rural Bank स्थापन → RRB स्थापण्याची शिफारस.

26 Sept 1975 (Ordinance) → 2 Oct 1975 - 5 RRB

① प्रथम बँक (मुरादाबाद-UP) - सिंडिकेट

② गौर ग्रामीण बँक (माल्डा - प. बंगाल) युनायटेड बँक.

③ गोरखपुर क्षेत्रीय ग्रामीण बँक (भिवानी - HR) · PNB

④ हरियाना क्षेत्रीय ग्रामीण बँक → (गोरखपुर-UP) SBI

⑤ जयपुर-नागौर आंचलिक ग्रामीण बँक → (जयपुर RJ) · युनायटेड बँक

1975-1987 अनेक बँकांची स्थापना झाली पास · 196

2019 बँकांचे विलीनीकरण होऊन केवळ 45 शिल्लक

05 Apr | Sun

* RRB मध्ये प्रत्यक्ष तसेच अप्रत्यक्ष रित्या सरकारचा वाटा असल्यामुळे. सरकारी बँकाच आहेत.

* RRB - या पुरस्कृत बँकेमार्फत स्थापन केल्या जातात

↳ अधिकृत भांडवल 5cr वसुली भांडवल 1cr

↳ 50% केंद्र · 15% · राज्य 35% · पुरस्कृत Bank

केंद्राच्या वाटा नाबार्डमार्फत वर्ग तसे नाबार्ड पुनर्वित्त पुरवते

पुरस्कृत बँकेही पुनर्वित्त पुरवितो

कार्ये - लघु व सिमांत शेतकरी, शेतमजुर, ग्रामीण अकुशलांना लघुमुदत कर्जे

MH 2 — MH ग्रामीण बँक, औरंगाबाद → MH बँकेमार्फत पुरस्कृत

विदर्भ कोकण ग्रामीण बँक, नागपुर → BOI मार्फत पुरस्कृत.

जुन्या खाजगी बँका - 1969 पुर्वी स्थापन झालेल्या व 06 Apr | Mon
सार्वजनिकरणातुन सुटलेल्या बँका

नविन खाजगी बँका (10 Bank)

* 22 Jan 1993 मार्गदर्शक सूचनाद्वारे स्थापन.

① Axis ② ICICI ③ IndusInd ④ HDFC ⑤ IDBI ⑥ Development Credit Bank.

* RBI 2001 मार्गदर्शक सूचनेद्वारे स्थापन.

① Kotak Mahindra Bank ② Yes Bank

* 22 Feb 2013 मार्गदर्शक सूचनाद्वारे स्थापन

① Bandhan Bank ② IDFC First Bank.

*** Universal Bank.**

वैश्विक बँक म्हणजे Bank + विकास वित्तसंस्था

खालिल 4 बँका वैश्विक बँका आहेत 07 Apr | Tue

① ICICI Bank (II) IDBI Bank (III) Bandhan Bank.
(IV) IDFC First Bank)

लघुवित्त बँका (Small Finance Bank)

विमल जालान समितीने विभेदात्मक बँक परवाना देण्याची सुचना केली त्यानुसार्य RBI ने 27 Nov 2014 ला लघुवित्त बँका व देय बँका स्थापन करण्याची मार्गदर्शक सूचना

↳ कमी उत्पन्नगट, लघु व्यावसायिक, शेतकरी, असंघटीत क्षेत्राला Banking पुरविणे

पात्रता: बँका, वित्तसंस्था, स्थानिकबँक, म्युच्युअल फंड 10 yr चा अनुभव

किमान भांडवल - 100 cr, प्रवर्तकाचा वाटा सुरुवातीला - 40%.

पुढिल 12 yr 26% करणे आवश्यक

प्राधान्यक्रम क्षेत्राला 75% कर्ज देणे अपेक्षीत

08 Apr | We

* देय बँका →

2 NOV 2014

कार्य - ठेवी स्विकारणे, देणी आणी अरणा करणे

ATM card, Debit Card निर्गमित करणे

ठेवी मर्यादा - 1 लाख किमान भांडवल 100 cr

↳ कर्ज x Credit card x, मागणी ठेवीपैकी नक्त. शासकिय प्रतिभूती गुंतवावे

पात्र कंपन्या - प्रिपेड सेवा कंपनी, NBFC, सुपर मार्केट साखळी, उद्योग, रियल इस्टेट, सहकारी संस्था

LAB (Local Area Banks) स्थानिक क्षेत्रीय बँका

24 Aug 1996 → 2 ते 3 जिल्हा कार्यक्षेत्र बँका by RBI

उद्देश्ये - ग्रामीण भागात बचती गोळा करणे, ग्रामीण भागासाठी आर्थिक स्रोत उपलब्ध करणे, स्थानिक गरजा भागविणे

09 Apr | Thu

भांडवल - ~~किमान~~ 5 cr किमान - प्रवर्तकाचे 2 cr

कार्यक्षेत्र - 3 जिल्हे जे एकमेकांलगत आहेत

Foreign Bank

↳ 1853 Mercantile Bank of India, landon & china प्रथम भारतात

↳ 102 शाखा Std chartered Bank (सर्वाधिक)

* सहकारी बँका Co-operative Banks

↳ 1904 च्या कायद्याने सुरुवात ↳ 1912 सहकारी संस्था कायदा सहकारी बँक तसेच्च सर्व संस्थांना लागू.

↳ 1919 माँटेग्यु-चेम्सफोर्ड → प्रांतात स्वतंत्र सहकारी कायदे करण्यास सुरुवात

↳ 1925 मुंबई सहकारी संस्था कायदा संमत

↳ 1960 MH. राज्य सहकारी संस्था कायदा.

* सहकारी बँका ह्या ग्रामीण वशहरी दोन प्रकारच्या असतात.

*

झाडवली बाजार

10 Apr | Fri

(A) विकास वित्त संस्था (DFI)

उद्योग - SIDBI - 2 Apr 1990, लखनौ

कृषी - NABARD - 12 July 1982, मुंबई

व्यापार - EXIM - 1 Jan 1982, मुंबई

गृह - NHB - 9 July 1988, नवी दिल्ली

* सामान्यतः पुर्वी IDBI, ICICI, IFCI, IIBI या संस्था होत्या
सध्या वैश्विक बँक NBFC बँक.

↳ सर्वात प्रथम IFCI 1 July 1948 (DFI)

↳ 1971 - IRCI - आजारी उद्योगांसाठी → 1985 IRBI → नंतर 1997 कायदयाने नोंदणी करून IIBI-1997 → लघु उद्योग नसेच आजारी उद्योगांसाठी
↳ सध्या फक्त कलकत्ता केंद्रीय कार्यालय चालू.

* SIDBI (Small Industrial Development Bank of India)

↳ 2 Apr 1990 - मुख्यालय लखनौ

11 Apr | Sat

ध्येय - MSME ला अशक्त बनविणे व जागतीक स्तरावर स्पर्धक्षम बनविणे

↓

MUDRA - Micro Unit Development Agency

↳ 8 April 2015 ला प्रधानमंत्री मुद्रा योजना व MUDRA Bank सुरू
SIDBI च ध्येय मोहोत्सवी वर्ष.

↳ सुक्ष्म उपक्रमांची प्रगती खुंटलेली ते कोणत्याही बँक व्यवस्थेशी जोडलेले नाहीत म्हणून त्यांना missing middle म्हणतात

↳ सुक्ष्म उद्योगांना लक्ष देवून मुद्राबँक सक्षीत पतपुरवठा करीत आहे

↳ असंघटीत व अनौपचारीक असलेल्या कित्येक सुक्ष्म उपक्रमांना पतपुरवठा करून त्यांना अनौपचारीक वित्तीय यंत्रणेत आणणे

* प्रधानमंत्री मुद्रा योजना 8. April 2015

↳ pmmy अंतर्गत उत्पादन, प्रक्रिया, व्यापार, आणि सेवाक्षेत्र

12 Apr | Sun कायरिन सुक्ष्म उपक्रमांना कमाल 10 लाख कर्ज देणे

3 प्रकार ← शिशु - 50 हजार
किशोर - 50 हजार ते 5 लाख
तरुण - 5 लाख ते 10 लाख

या अंतर्गत रूपे Debit card पण दिले जाते

2018-19 मध्ये 3 लाख कोटी लक्ष्य → प्रत्येक्षात 3.1 लाख कोटी कर्ज.

NABARD National Bank for Agriculture and Rural Development

↳ ग्रामीण भारताचा आर्थिक व शाश्वत विकास होण्याच्या उद्देशाने शिखर संस्था म्हणून 12 July 1982 ला स्थापना., मुंबई.

↳ याआधी RBI चे ← ACD (Agri Credit Dept)
RPCC (Rural planning and Credit Cell

1963 मध्ये → ARC स्थापन
↳ ARDC (Agre Refinance & Dev Corporation)

13 Apr | Mon

ARC कृषी पुनर्वित्त महामंडळाचा कृषी पतपुरवठ्यातील सहभाग कार्यक्रम नव्हता

1979 मध्ये याचे पुनरावलोकनसाठी RBI ने
B.Y. शिवरामन यांच्या अध्यक्षते खाली (CRAFICARD) समिती स्थापन → 28 Nov 1979 अहवाल
↳ यातील विविध विभागाचे एकत्रीकरण करून NABARD स्थापनेची शिफारस

NABARD ← NABcon - consultancy साठी
NABfin - finance साठी
हया दोन संस्था.

उद्दीष्टे/कार्ये -

↳ ग्रामीण क्षेत्रात विकासात्मक पतपुरवठा करणाऱ्या सर्व वित्तीय संस्थांची शिखर संस्था

↳ ग्रामीण क्षेत्रात कर्जपुरवठ्यांना पुनर्वित्त पुरविते

14 Apr | Tue

↳ NABARD → राज्य सहकारी बँक व RRB ~~[illegible]~~ पुनर्वित्त पुरविते

↳ IRDF (Rural Infra dev fund) उभारून ग्रामीण पायाभूत सुविधांचा विकास करणेसाठी. राज्य, पंचायतराज ला कर्जपुरवठा ✓

↳ RIF (Rural Innovation fund) ↳ 1995-96 ला पहिला निधी - 2000 cr.

नाबार्ड कामगिरी

↳ 1993-94 DRIP - District Rural industrial Project - शाश्वत रोजगार संधी उपलब्ध होण्यासाठी

↳ BAIF च्या मदतीने 'WADI' पाडी हा प्रकल्प सुरू केला SC साठी राबविला जात आहे यामध्ये वनोत्पादन वाढ, प्रक्रिया करणे विपणन, पर्यावरण संरक्षण, महीला विकास

EXIM Bank

15 Apr | Wed

अलेक्झांडर व तंडन समिती, 1981 चा Exim बँक कायदा 1 Jan 1982 ला स्थापना मुख्यालय मुंबई

उद्देश - निर्यात ↑ देशाचा परकिय व्यापार व गुंतवणूक ↑.

NHB मुख्यालय - दिल्ली.

↳ 7th FYP मध्ये गृहकर्ज दिर्घमुदत देण्यासाठी संस्था स्थापनेची गरज

↳ 'रंगराजन समिती स्थापन → NHB कायदा 1987 व 9 July 1988 NHB स्थापन.

हेतू - गृहवित्त बाजारात स्थिरतेसह समावेशक विस्तारास प्रोत्साहन देणे

राज्य वित्त संस्था (SFC)

IFC नंतर लघु व मध्यम उद्योगांना वित्तपुरवठ्यासाठी SFC Act 1951 नुसार SFC स्थापन केल्या जातात.

MH महत्वाच्या वित्त संस्था

16 Apr | Thu

① MSFC (MH वित्त) maharashtra state finance corporation

स्थापना - 1 April 1962, मुंबई

कार्यक्षेत्र - MH, गोवा, दमण दिव

कार्ये - लघु व मध्यम उद्योगांना जमीन, इमारत, मशीनरी-यंत्रसामग्री घेण्यासाठी मुदत कर्ज देणे

② MIDC (Maharashtra industrial Dev corporation)

सर्वप्रथम 1960 ला एक औद्योगिक विकास महामंडळ

↳ यांनी एक कायदा तयार केला - मुख्यमंत्री यशवंतराव चव्हाण साहेबांच्या हस्ते MIDC ची स्थापना 1 Aug 1962

↳ औद्योगिक ,

17 Apr | Fri ③ MSSIDC (MH Small Scale industries Development Corp)

19 Oct 1962, लघुउद्योगांना जमीन, मशीनरी घेण्यासाठी मुदतकर्ज देणे, यंत्रसामग्री व आर्थिक संरक्षण पुरविणे, प्रदर्शने आयोजित करणे., आयात निर्यात सहाय्य करणे.

पतसंबंधित संस्था (Credit Related institution)

(A) पतहमी संस्था

① DICGC - 15 July 1978

↳ हे सर्व बँकातील ठेवीदारांचा विमा काढते समजा बँक जरी बुडाली तरी ग्राहकांच्या 1 लाख पर्यंतच्या ठेवींना संरक्षण मिळते

② ECGC (Export credit guarantee corp of India)

निर्यातीतील जोखीम विमा संरक्षण पुरविण्यासाठी 1957 ECGC स्थापन करण्यात आली 1964 साली याचे रूपांतर ECGC

माहितीची

(B) पतदर्जा कंपन्या (Credit Info Company'es)

18 Apr | Sat

(1) CIBIL - RBI च्या सिद्दीकी समितीच्या शिफारशीनुसार. Aug 2000 मध्ये स्थापन

(2) ECIS (equifax Info Bureau Ltd) - 26 march 2010

(3) ECIC (Experian Credit Info services) feb 2010

(4) CHM - CRIF High mark - 2010

(C) पतदर्जा संस्था (Credit Rating Agency)

× AAA हा सर्वात उत्तम दर्जा (prime/Highest safety) असतो

(1) CRISIL (Credit Rating & Info Services of India ltd)

1987, मुंबई.

2016 मध्ये Crisil ने अमेरिकास्थित coalition ही कंपनी हस्तगत केली

19 Apr | Sun

(2) ICRA

ICRA, वित्तीय संस्था तसेच वाणिज्य बँकांनी 16 Jan 1991 ला इक्राची स्थापना झाली: दिल्ली स्थापनेत moody's चा पण वाटा

निगम कार्यालय, गुरुग्राम (HR), नोंदणीकृत कार्यालय, दिल्ली

(3) CARE (Credit Analysis & Research ltd)

एप्रिल 1993 मध्ये, मुख्यालय मुंबई. मॉरिशस मध्येही काम त्याचबरोबर इतरही पतदर्जा संस्था आहेत

IND-Ra, SMERA, BRICKWORK, INFOMERICS

आंतरराष्ट्रीय पतदर्जा संस्था

(1) S&P, Moodys and Fitch या आंतरराष्ट्रीय स्तरावर कार्यरत संस्था आहेत

① S&P (Standard and poor), न्युयॉर्क, 1860
20 Apr | Mon
भारताचे Credit Rating BBB असे केले आहे

② Fitch - लंडन, 1913
Fitch ने सुध्दा 2006 पासुन भारताला - BBB दर्जा

③ Moodys - 1909 मध्ये स्थापन झालेली
तीने मात्र 16 NOV 2017 पासुन भारताचा दर्जा सुधारीत
Baa3 → Baa2 केला आहे
↓ कारणे
① करसुधारणा आणी GST
② राजकोषीय दृढीकरण
③ बँकांचे पुनर्भांडवलीकरण
④ वाढता चलनसाठा
21 Apr | Tue * 8 Nov 2019 ला moodys ने भारताला stable ऐवजी Negative

गैरबँक वित्त बाजार

(A) नॉरबॉका (RBI कडे नोंदणीकृत.)

प्रकार ← NBFC-D - ठेवी स्विकारणाऱ्या ① Bajaj finance Ltd
NBFC-ND - ठेवी न स्विकारणाऱ्या
↳ AFC, Loan company, Infra Finance Company
micro finance Company, Core Investment Company

(B) विमा कंपन्या

① LIC - 1 Sept 1956 ला अध्यादेश द्वारे केलेली कंपनी
तात्पुरत्या स्वरूपात स्थापन
मुख्यालय - मुंबई ब्रीदवाक्य - योगक्षेमं वहाम्यहम

GIC (General insurance Corporation), मुंबई. 22 Apr | Wed

↳ 22 NOV 1972 ला वेगवेगळ्या (१८० भारतीय + ५२ परकिय) साधारण विमा कंपन्यांचे राष्ट्रियीकरण करण्यात आले

22 NOV 1972 GIC स्थापन.

GIC ने पुढील ४ उपकंपन्या स्थापल्या

① National Insurance Corporation ltd - कोलकाता
② New India Assurance company ltd - मुंबई
③ Orintal India insurance company ltd. - दिल्ली
④ United India Assurance Company ltd. - चेन्नई

स्लोगन - आपत्काले रक्षितव्यमी (संकटकालीन रक्षणकर्ता.

⑥ पेन्शन कंपन्या

भारतातील ४ पेन्शन कंपन्या PFRDA अंतर्गत नोंदणीकृत आहेत. LIC Pension, SBI Pension आणी UTI Retirement Solution यातील कंपन्या सरकारी तसेच खाजगी गुंतवणुकदारांसाठी पेंशन सेवा पुरवितात 23 Apr | Thu

⑦ मर्चंटबँकींग कंपन्या

मर्चंट बँका ओढवली व्यवसाय कार्यरत असुन SEBI अंतर्गत नोंदणीकृत.

मर्चंट बँका उद्योगांना कर्ज देण्याऐवजी रोखे विक्रीव्यवसायातून कर्ज उभारणीसाठी मदत करतात प्रसंगी मध्यस्थाची भूमिका निभावतात.

⑧ पर्यायी गुंतवणूक फंड.

SEBI म्युच्युअल फंड वगळून इतर अप्रत्यक्ष गुंतवणूक माध्यमांसाठी ही संकल्पना वापरली.

व्हेंचर कॅपीटल फंड कंपन्या. गुंतवणूक करताना मुख्यतः लहान व स्थलांतरीत उद्योगांत्य निवडतात.

24 Apr | Fri स्टॉक ब्रोकींग कंपन्या।

गुंतवणुकदार व उद्योग यांच्यातील व्यवहारात दलाल म्हणून काम करतात.

प्रतिभूती बाजार

प्रतिभूती म्हणजे अशी वित्तीय साधने ज्यांची खरेदी विक्री बाजारात मुक्तपणे खरेदी विक्री करता येते

शेअर मार्केटमध्ये फक्त शेअर विक्री व खरेदी तर Stock मार्केटमध्ये शेअर, कन्सोल्स, डेरीव्हेटीव्हज या सर्वांची खरेदी विक्री

शेअर व्यवहार करण्यासाठी गुंतवणूकदाराला डिमॅट खाते उघडावे लागते हे खाते ज्या ठिकाणी उघडले जाते तिला डिपॉझीटरी म्हणतात.

जसे आपण बँकेत पैसे ठेवतो तसे यामध्ये शेअर्स ठेवतात

25 Apr | Sat

मुंबई स्टॉक मार्केट साठी CDSL तर राष्ट्रीय स्टॉक मार्केट-NSDL या डिपॉझीटरी म्हणून कार्यरत आहेत

* वस्तुंवर आधारित डेरीव्हेटीव्ह्ज खरेदी विक्री करण्यासाठी खाली स्वतंत्र बाजार देखील कार्यरत आहेत Commodity exchange market

RBI

26 Apr | Sun

* जगातील पहीली मध्यवर्ती बँक 'रिक्स बँक ऑफ स्विडन'
1694 बँक ऑफ इंग्लड 1913 फेडरल बँक (USA) 1935 RBI.
या काही मध्यवर्ती बँका आहेत.

RBI स्थापनेची Timeline

- 1913-14 → चेंबरलिन आयोग
- 1925-26 → हिल्टन आयोग
- 6 march 1934 → RBI कायदा.
- 1 Apr 1935. → RBI स्थापना.
- 1 Jan 1949 → RBI राष्ट्रीयीकरण
- 10 march 1949 → बँकिंग नियमन कायदा

27 Apr | Mon

1926 — ऑसबोर्न स्मिथ - हे पहीले RBI Governor
1943-1949 → सी.डी. देशमुख - हे एकमेव तिसरे व पहीले भारतीय Governor

* RBI ची रचना

गव्हर्नर
डेप्युटी Gov
इतर संचालक

मध्यवर्ती मंडळ समिती	वित्तीय पर्यवेक्षण मंडळ	देणी व निरसन मंडळ
	कार्यकारी संचालक	
	कर्मचारी वर्ग	
	स्थानिक मंडळे	

28 Apr | Tue

~~X~~ सध्या गव्हर्नर- शक्तिकांत दास

उपगव्हर्नर → विश्वनाथन, कानुनगो, महेश जैन.

मुख्य कार्यालय- शहीद भगतसिंग मार्ग, मुंबई.

प्रशिक्षण केंद्र
① College of Agree Banking, Pune
② RBI staff college, chennai
③ National Institute of Bank mgt, Pune
④ Inst. for R&D in Banking Tech, Hydrabad.

उपसंस्था / subsidiary
① Deposite insurance & Credit Guarantee Corporation, मुंबई
② BRBMPNL, बेंगलुरु.
③ NHB, Delhi.

आर्थिक वर्ष → 11 march 1940 पासून → 1 जुलै ते 30 जुन

29 Apr | Wed

RBI संलग्न संस्था
① MPC → monetoey policy comitee
② BBB → Bank Board Bureau
③ PRB → payment Regulatoey Board.
④ RC → Resolution Corporation.

① MPC

↳ ही समिती स्थापन करण्याची शिफारस खालील समित्यांनी ✓
① रेड्डी समिती (2002) ② तारापोर समिती (2007) ③ मिस्त्री समिती (2009) ④ रघुराम राजन समिती.
वरीलपैकी २ समित्या
① B.N. श्रीकृष्ण (Finance Sector Legislative Reforms), 2013
② उर्जित पटेल (मौद्रिक धोरण आराखडा समिती); 2014
↳ यानुसार RBI कायद्यात सुधारणा
कलम 45ZB नुसार MPC रचना केली

30 Apr | Thu

MPC रचना - अध्यक्ष - Gov.

RBI द्वारे (3) (पदसिद्ध)

① Gov ② Deputy ③ CEO

GoI द्वारे (3)

① रविंद्र ढोलकिया ② चेतन घाटे

③ पामी दुआ

कार्ये

↳ चलनवाढ पूर्वनियोजित राहील यासाठी चलनविषयक धोरण दर Policy Rate ठरवणे, या MPC चे प्रमुख कार्ये.

45ZBइ नुसार → धोरण दर ठरविण्याचा अधिकार MPC कडे

तर → धोरण राबविण्याची जबाबदारी RBI कडे

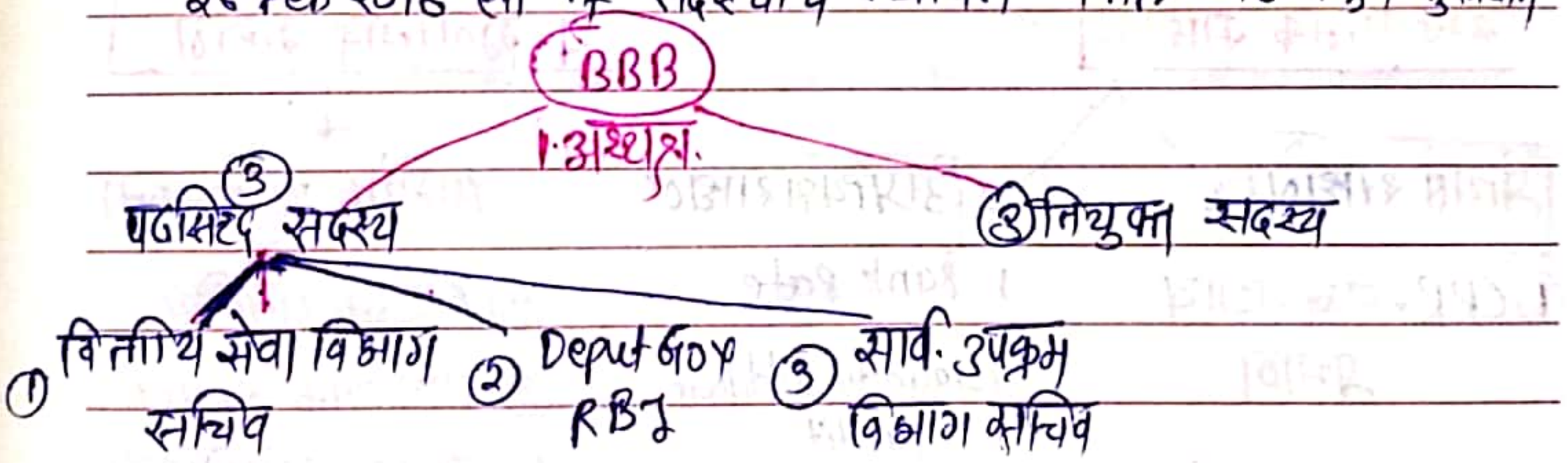
↳ MPC च्या वर्षात 4 बैठका झाल्या पाहिजेत समितीचा निर्णय RBI वर बंधनकारक निर्णय बहुमताने, casting-Gov. Vote

② Bank Board Bureau

P.J. नायक समिती मे २०१४ मध्ये केलेल्या शिफारशीमध्ये 01 May | Fri बँकिंग प्रशासनात सुधारणा करण्यासाठी BBB ची शिफारस

11 Dec 2015 ला BBB स्थापण्याची शिफारस स्विकारली

26 Feb 2016 ला 7 सदस्यीय स्थापन 1 Apr 2016 पासून सुरुवात

कार्ये → सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांच्या, आणि वित्तीय संस्थाच्या प्रमुखांच्या निवडीचा शिफारशी करने

→ सार्व. बँकाच्या प्रशासनात सुधारणा करणे हे सर्वसाधारण ध्येय

02 May | Sat

त्याच्यप्रमाणे → P.J. नायक समितीने बँकांमधील भारत सरकारचा वाटा कुठल्या कंपनी कडे वर्ग करावा. (म्हणजेच Bank Investment company स्थापन करण्याची शिफारस केली

* BIC स्थापन झाल्यास SBB चीसर्वकामे BIC कडे जातील

③ PRB (Payment Regulatory Board)

२०१७-१८ च्या अर्थसंकल्पात स्थापन करण्याची शिफारस मात्र अद्याप स्थापन नाही.

④ RC (Resolution Corporation) निगमन महामंडळ

03 May | Sun

B.N. श्रीकृष्णा (BNSLRC) - शिफारस मात्र अमलबजावणी X.

* चलन विषयक धोरणाची साधने

- संख्यात्मक साधने
  - प्रत्यक्ष साधने
    - ① CRR - रोख राखीव प्रमाण
    - ② SLR वैधानिक रोखता प्रमाण
    - ③ Refinance facilities
  - अप्रत्यक्ष साधने
    - ① Bank Rate
    - ② Liquidity Adjustment facility
    - ③ Open Market Operation
    - ④ MSS
    - ⑤ Base Rate & MCLR
- गुणात्मक साधने
  - ① सिमांत आवश्यकता
  - ② निवडक पतनियंत्रण
  - ③ मार्गदर्शक सूचना
  - ④ नैतिक समजावणी
  - ⑤ थेट कारवाई

प्रत्यक्ष साधने

04 May | Mon

पैशाच्या पुरवठ्यावर प्रत्यक्ष परिणाम करणारी संख्यात्मक साधनांना प्रत्यक्ष साधने म्हणतात.

① CRR - Cash Reserve Ratio.

↳ बँकांना NDTL (Net demand & time liability) पैकी ज्या प्रमाणात RBI कडे रोख स्वरूपात ठेवी ठेवाव्या लागतात.

↳ CRR पतनियंत्रणाचे सर्वात प्रभावी माध्यम आहे

↳ CRR↑ केला बँकांची पतनिर्मितीची क्षमता ↑

↳ 9 Feb 2015 पासून हा 4% आहे. यावर व्याज मिळत नाही.

↳ उलट CRR न राखणाऱ्या बँकांना RBI दंड ठोठावते

② SLR - Statutory Liquidity Ratio

05 May | Tue

↳ बँकांना त्यांच्या NDTL पैकी स्वतःच्या विनोरिव्ह रोख स्वरूपात, शासकीय प्रतिभूती किंवा सोन्या सारख्या तरल स्वरूपात किमान ठेवी ठेवाव्या लागतात. त्या प्रमाणाला वैधानिक तरलता प्रमाण (SLR) म्हणतात.

↳ SLR ↑ बँकांची कर्ज देण्याची क्षमता ↓ & Vice Versa

*CRR & SLR - चा पैशाच्या पुरवठ्यावर सारखाच परिणाम होतो.

③ Refinance facilities - पुनर्वित्त पुरवठा

B) अप्रत्यक्ष साधने :- पैशाच्या पुरवठ्यावर अप्रत्यक्ष परिणाम करतात.

① बँक दर

↳ RBI द्वारे बँकांना दिर्घकालीन कर्ज देते. या करिता RBI चे व्याज आकारते त्या व्याजाच्या दराला बँक दर म्हणतात.

↳ बँकदर वाढवल्यास बँकांना कमी मागणी होतात vice versa.

↳ सध्या Bank Rate MSFR दराशी जोडला आहे.

② तरलता समायोजन सुविधा (LAF Liquidity Adjustment facility)

बँकदरामध्ये बँका RBI सा हुंडी / वाणिज्यपत्र विकून कर्ज घेतात परंतु तेव्हढ्यात विकत घेण्याचे कुठले आश्वासन देत नाही पण रेपो व्यवहारात ते परत विकत घेण्याचे आश्वासनही देतात.

म्हणून त्याला REPurchase Obligation म्हणतात

रेपो व रिव्हर्स रेपो यालाच LAF असे म्हणतात.

07 May | Thu

रेपो दर रिझर्व्ह बँक इतर बँकांना अल्पकालीन कर्ज देते या करिता RBI ने व्याज आकारले त्या दराला रेपो दर म्हणतात.

रेपोदर हा देशातिल कमीतकमी दर आहे. Repo ↓ पैशाचा पुरवठा ↑

रिव्हर्स रेपो दर

बँका RBI ला अल्पकालीन कर्ज देतात. यावर RBI जो व्याज देते तो दर.

* RBI ला कच्ची गरज नसते. तरीपण बाजारातिल अतिरिक्त तरलता शोषुण घेण्यासाठी व ती उत्पादक बनविण्यासाठी RBI निचा वापर करते

③ सीमांत स्थायी सुविधा (MSF - Marginal standing facility)

08 May | Fri

वरील सर्व सुविधा बंद झाल्यावरही बँकेला कर्ज घेण्यासाठी SLR अंतर्गत २% पर्यंत कपात करता येते मात्र त्यासाठी RBI कडून कर्ज घेतल्यासारखेच आहे त्याला व्याज तसेच २% SLR कमी केल्याचा बँडही द्यावा लागतो

५ ही सुविधा RBI ने २०११ पासून उपलब्ध करून दिली आहे

④ खुल्या बाजारातील व्यवहार (open market operation)

शासकीय प्रतिभूतींची खरेदी विक्री

विक्री केल्यास चलनवाढ ↓ खरेदी केल्यास चलनवाढ ↑

ⓑ शासकिय प्रतिभूतींची खरेदी

⑤ बाजार स्थिरीकरण योजना (MSS)

09 May | Sat

मार्च २००४ मध्ये RBI ने 'MSS सुविधा सुरू परकिय भांडवलामुळे होणारी चलनवाढ रोखण्यासाठी MSS अंतर्गत RBI कमरोखे व दुसरी विले कमी मुदतीची विक्री करतात.

⑥ बोसदर आणि MCLR

1994 RBI Prime Lending Rate

1 July 2010 RBI ने Base Rate पध्दत लागू केली त्यात कर्जावरील व्याजदर ठरविण्यासाठी जुन्यांनी अर्ज करून बदल करावा लागतो

17 Dec 2015 ला Base Rate ऐवजी MCLR लागू करण्याची सूचना जाहीर. 1 Apr 2016 पासून MCLR पध्दत सुरू केली

बेसदरचा आढावा - मासिक तर MCLR चा त्रैमासिक आढावा

10 May | Sun * बेसदरासाठी खालील ४ घटकाच्या आधारे ठरवला जातो

① avg cost of fund ② minimum Rate of Return ③ operating expenses ④ Cost of CRR

MCLR मध्ये 3 व 4 सेम पण ① marginal cost fund ② tenure premium (हप्त्याचा कालावधी) विचारात घेतात.

बेसदरामध्ये दर हा सर्व मुदतीसाठी सारखा MCLR मध्ये मात्र तो वेगवेगळ्या मुदतीसाठी वेगवेगळा असतो

MCLR मुळे व्याजदर प्रणालीत पारदर्शकता येतो व व्याजदर हा ग्राहकपुरक तसेच बँकपुरकही बनतो

गुणात्मक साधणे आपण वरती दिलेली आहेत

11 May | Mon

* RBI ची कार्ये

① चलनविषयक धोरण अंमलबजावणी ② चलन प्रचालक (issue of currency)

③ सरकारची बँक RBI act 1934 नुसार केंद्र सरकारचे व्यवहार RBI मार्फत करते ↳ RBI राज्य सरकारची बँकर व कर्जाची व्यवस्थापक म्हणून काम पाहते, राज्य सरकारी प्रतिभूती विकून राज्यांना कर्ज उभारून देते, यासोबत २ वेळा राज्य वित्त सचिव मुंबई मुख्यालयात बैठक घेऊन आर्थिक स्थैर्य व विकासास हातभार लावते

④ बँकांची बँक.

↳ RBI इतर बँकांना कर्ज पुरविते

↳ RBI act 1934 अनुसुचित IInd Schedule ज्या बँकांना आहेत त्यांना अनुसुचीत बँक म्हणतात, नाहीत त्यांना गैरअनुसुचित बँका

↳ RBI इतर बँकांना धोरणात्मक सल्ला तथा मार्गदर्शन करत असते

⑤ देणी व निरसण यंत्रणा. देणी आणि व्यवहार निरसन कायदा २००७ नुसार

⑥ बँकींग व्यवस्थेची नियंत्रक

बँकींग नियमन कायदा 1949 अन्वये सर्व व्यापारी 12 May | Tue
तसेच सहकारी बँकेचे नियमन व नियंत्रण RBI करते

⑦ बँकांच्या शाखांना RBI चा परवाना घेणे आवश्यक आहे

बँकेची तपासणी, विलीनीकरण, बँक गुंडाळण्याचा अधिकार RBI देण्यात आला

⑧ परकिय-चलन व्यवस्थापक ⑨ आर्थिक स्थैर्यासिठी प्रयत्न

⑩ विकासात्मक कार्ये - आर्थिक कारभाराबरोबरच आर्थिक व सामाजिक विकासासाठी प्रयत्नशील आहे

* अग्रणी बँक योजना (Lead Bank Scheme)

↳ केंद्र सरकारने Dec 1967 मध्ये राष्ट्रीय पत परिषद स्थापन केली या परिषदेने D.R. गाडगीळ एक अभ्यासगट नेमला - गाडगीळ गटाची पतपुरवठ्यासंबंधी भौतिक व रचनात्मक अंतर भरून काढण्यासाठी क्षेत्रीय दृष्टीकोन (Area Approach) अवलंबण्याची शिफारस केली. 13 May | Wed

* गाडगीळ अभ्यास गटाच्या शिफारशीवरून 1969 मध्ये 'अग्रणी बँक योजना' सुरू करण्यात आली

↳ या योजनेत जिल्हा हा एक घटक म्हणून घेतला जाने

सदर बँकेही जिल्हा पतविकासासाठी दत्तक घेने

↳ क्षेत्रीय विकास व्हावा, प्रादेशीक न्यूनावशेष वित्तपुरवठ्याची भरून आणावी. आणि कमी क्षेत्रास पतपुरवठा व्हावा. आणि अत्यंत गरीब व्यक्तींना लाभ मिळून त्यांचा आर्थिक विकास व्हावा. यादृष्टीने ही योजना सुरू करण्यात आली.

↳ 2009 मध्ये RBI Deputy Gov उषा थोरात यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती स्थापन करण्यात आली. खालील शिफारशी केल्या

① योजना चालू ठेवा ② ग्रामीण बँकेवर मोठी जबाबदारी द्या

③ 2000 लो: प्रत्येक गावापर्यंत अग्रणी बँक सुविधा पोहोचवा

14 May | Thu

प्राधान्यक्रम क्षेत्र कर्ज (Priority Sector lending)

1964 राष्ट्रीय पत परिषदेने PSL ला कनपुरस्कृत करण्याची गरज असल्याचि आनि तसेच बँकांना निदेश देण्याची आवश्यकता असल्याचे प्रतिपादन केले.

1972 - RBI ने आग्रक्रम क्षेत्राची व्याख्या केली

सी.एस मूर्ती समिती (2007), एम. वी नायर समिती (2011), जुले 2014 Internal Working group ने वरील समितीच्या शिफारशी स्विकारल्या

23 April 2015 - RBI ने PSL चे सुधारीत लक्ष्य आनी वर्गीकरण करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे जारी.

आग्रक्रम क्षेत्राचे वर्गीकरण खालील प्रमाणे केले आहे

① कृषी
② MSME (मध्यम उपक्रम नंतर Add केला)
③ निर्यात कर्ज
④ शिक्षण
⑤ गृह
⑥ सामाजिक पायाभूत सुविधा } हे 2015 पासुन Add
⑦ पुनर्निर्मितीकरण कर्ज
⑧ दुर्बल घटक वर्ग इत्यादी

15 May | Fri

भारतीय बँका तसेच 20 / 20 पेक्षा शाखा असलेल्या परकिय बँका साठी

एकुण आग्रक्रम क्षेत्र - 40%.

- कृषी क्षेत्र 18%. → 8% लघु व सिमांत
- सुक्ष्म उपक्रम 7.5%
- दुर्बल घटक 10%.

20 पेक्षा कमी शाखा असणाऱ्या परकिय बँका

* अकार्यकारी संपत्ती (Non performing Assets)

16 May | Sat

बँकांची संपत्ती म्हणजे बँकांनी दिलेली कर्जे (Loan), बँकांनी दिलेले आग्रिमे, बँकांनी केलेल्या गुंतवणुकी होय.

* बँकांनी दिलेली कर्जे ही त्यांची मुख्य संपत्ती

* NPA (Non performing Asset) -

(i) जी मुदतकर्जे रकमेची मुद्दल / व्याजाचा हप्ता 90 दिवसापेक्षा जास्त काळासाठी थकला आहे

(ii) अधिकर्ष स्वरूपात किंवा रोख स्वरूपात घेतलेली 90 दिवसापर्यंत कोणतीही रक्कम जमा नाही. याला out of order म्हणतात.

(iii) विकत घेतलेली किंवा पुनर्वहाव केलेली एखादी हुंडी 90 दिवसापर्यंत थकित

(iv) लघु मुदत पीककर्ज मुद्दल / व्याज हे दोन हंगामासाठी थकित राहिले आहे

17 May | Sun

(v) दिर्घ मुदत कृषिकर्ज मुद्दल/व्याज एक हंगामासाठी थकीत राहिले आहे.

(vi) प्राप्तिभूती व्यवहारात गुंतवलेली संपत्ती जी 90 दिवसापर्यंत थकीत.

NPA वर्गीकरण

- Sub-standard - 90 ते 12 month / 12 month अकार्यकारी.
- Doubtfull - 1 yr पेक्षा जास्त अकार्यकारी.
- Loss of Asset - बँके ने / RBI ने किंवा परिक्षकाने कर्ज वसुलीत दाखवीले केले

Gross NPA Ratio = $\frac{\text{ढोबळ अकार्यकारी संपत्ती}}{\text{एकूण कर्ज}}$

18 May | Mo

* भांडवल पर्याप्तता (Capital Adequecy)

CRAR = भांडवल / जोखीम भारीत संपत्ती × 100

Capital to risk weighted Asset Ratio

* CRAR चांगला असावा का?
  1) बँकांनी जोखीम अस्वीकारी कर्जे चांगला देऊ नयेत
  2) शासकीय कर्जरोख्यांसारखी सुरक्षित कर्जे द्यावित

* Tier I भांडवल → सामाईक भांडवली समभाग + द्योषित भांडवली साठा
  ↳ Tier I हा प्राथमिक भांडवल असून याला Core Capital म्हणतात.
* Tier II, Tier II भांडवलात बँकांचा अव्यक्त भांडवली साठा, पुनर्मूल्यांकीत भांडवलीसाठा, कनवर्तनीय मिश्रित
  ↳ Tier II → दुय्यम भांडवल असून याला पुरक भांडवल म्हणतात

19 May | Tue

* बेसल निकष

BIS (BCBS- Basel committee on Banking Supervision) ही Basel च्ये अंमलबजावणी साठी कटिबद्ध.
1988 मध्ये पहिल्यांदा ह्यांनी Basel निकष प्रकाशित केले
* बेसल निकष प्राप्त करणारी बँक जोखीमेचे नियमन करु शकते आर्थिक संकटाचा सामना करु शकते
Basel I - 1988, Basel II 2004 : बेसल III Dec 2010 ला जाहीर करण्यात आले
Basel I - जोखीम भारीत संपत्ती मोजतात.
Basel II - ↳ किमान भांडवल पर्याप्तता
↳ पर्यवेक्षण समिक्षा
↳ बाजार शिस्त

Basel III मध्ये :
- पत जोखीम
- बाजार जोखीम
- क्रियात्मक जोखीम
- तरलता जोखीम
- तरफ ऋणोत्तर विचारात घेणारी प्रतिमान जोखीम

20 May | Wed

*** तरलता प्रमाण**

liquidity Coverage Ratio - 30 day पर्यंत देणी देता येईल एवढी संपत्ती तरल असणे (100% +)

NSFR (Net Stable funding Ratio) - 100% असला पाहिजे. वर्षभर मागणीपेक्षा पुरवठा जास्त. शाश्वत एवढी संपत्ती बँकाकडे असली पाहीजे.

*** तरफ प्रमाण**

Tier1 भांडवलाचे एकुण संपत्तीशी काटलेले ऋणोत्तर

भारत व बेसल निकष.

21 May | Thu

बेसल I - 1998 बेसल II 2009 नंतर बेसल III 2013-2019 टप्याटप्याने लागू.

भारतीय बँकाना बेसल III लागू करण्यासाठी पुनर्भांडवलीकरण होय पर्यंत होता.

22 May | Fri

सार्वजनिक वित्त

*चाणक्य/कौटिल्य 'अर्थशास्त्र' मध्ये 'सरकारची तिजोरी' सदन महत्त्वाचा घटक असल्याचे म्हटले आहे

↳ सरकारची तिजोरी ही त्या राष्ट्राचा चेहरा असते

सार्वजनिक वित्त आणि राजकोषीय धोरण विषयक सिद्धांत.

(1) वॅगनर नियम (law) 1893

अडॉल्फ वॅगनर त्या मते, "आधुनिक औद्योगिकरण झालेला समाज जस जसा प्रगत होत जाईल तस तसा शासकीय दबाव वाढून सामाजिक सेवांवरील शासकीय खर्च वाढ होत जाईल.

वॅगनरच्या या नियमाला राष्ट्राच्या कार्यातील वृद्धीचा नियम' असे म्हणतात

23 May | Sat

(2) ऐच्छिक बदलाचा सिद्धांत -1919 (Voluntary Exchange Theory)

"लोकांच्या गरजांप्रमाणे व पसंतीप्रमाणे शासकीय खर्च व त्यामेची रचना करत असते", एरिक लिंडाल (स्विडीश तज्ञ)

(3) रोजगार, व्याज व पैशाचा सामान्य सिद्धांत -1936

जॉन मेनार्ड केन्स, "राजकोषीय धोरणाचा संतुलित वापर करून अल्पकालासाठी अर्थव्यवस्थेला चालना मिळून मंदी दूर होऊ शकते"

केन्सच्या म्हणण्यानुसार मंदीच्या काळात अर्थसंकल्प हा तूट/संतुलित असून उपयोग नाही

अर्थव्यवस्थेला चालना देण्यासाठी तुटीचा अर्थसंकल्प सादर करणारे राजकोषीय धोरण विकसित करण्याचे श्रेय केन्सला जाते.

④ पिकॉक आणि वाइसमन सिद्धांत 1961

24 May | Sun

वाइसमन व पिकॉक यांच्या म्हणण्यानुसार शासकिय अचानि घट येने नर कधी वाढ होने, अचानीसि चढउतार माडणारा त्यांच्या सिद्धांताला विस्थापन सिद्धांत म्हणतात किंवा सार्वजनीक खर्चाचा आधुनिक सिद्धांत म्हणतात

⑤ महत्तम सामाजिक लाभ सिद्धांत -1920

ह्यूडाल्टन सर्वप्रथम, त्यानंतर प्रो. पिगूने योगदान करकाने हा सिद्धांत मांडलाय Max Aggregate-Welfare) म्हणून मांडला मसग्रेव्ह यांनी देखील हाच सिद्धांत पुढे नेला.

डाल्टनच्या मते "सार्वजनिक वित्ताची सर्वोत्तम कसोटी म्हणजे ते आपल्या कार्यवाहीने महत्तम सामाजिक लाभ प्राप्त करुन देते"

"महत्तम सामाजिक लाभ मिळविण्यासाठी राजकोषीय धोरण असे सर्वतोपरी नेणेकरुन संपूर्ण सामाजिक लाभ हा किमान सामाजिक त्यागाइतका असेल"

25 May | Mon

गृहीतक - सरकार हे त्याग दर्शवितात तर सर्व खर्च हे लाभ दर्शवितात

⑥ कार्यात्मक वित्त सिद्धांत

ए. पी. लर्नर या रशियन-ब्रिटीश तत्वाने - मांडला

"सरकारने स्वतः स्वतःचे वित्त सक्षम बनवावे आणि त्याद्वारे तेजी मंदीच्या चक्रावर ताबा मिळवावा, पूर्ण रोजगार पातळी गाठावी व अर्थव्यवस्थेचा विकास करावा"

✓ सार्वजनिक वित्त आणि राजकोषीय धोरण

26 May | Tue

सार्वजनिक वित्त प्रवाह

॥ सार्वजनिक वित्त म्हणजे सरकारच्या जमा व खर्चाचा अभ्यास करणारी अर्थशास्त्राची शाखा।

सरकारला खालील वित्त प्रवाहातून जावे लागते

① राजकोषीय धोरण ठरवणे
② कर + करेतर महसुल गोळा करणे
③ स्त्रोत उभारणे अपुरे पडणार असल्यास कर्ज घेणे
④ सार्वजनिक खर्च करणे
⑤ वित्तीय प्रशासनाद्वारे व्यवहारांमध्ये जबाबदारी आणि प्रशासनात पारदर्शि

राजकोषीय धोरण (Fiscal Policy)

"राष्ट्रीय उत्पन्न, उत्पादन आणि रोजगार आवश्यक परिणाम घडविण्यासाठी
27 May | Wed व अनावश्यक परिणाम दूर करण्यासाठी शासकीय जमा व खर्चात संबंधित धोरणाला Fiscal policy म्हणतात."

* कर व करेतर उत्पन्न, सार्वजनिक कर्ज, सार्वजनिक खर्च, वित्तीय प्रशासन, ही राजकोषीय धोरणाची साधने आहेत.

✓ राजकोषीय धोरणाची उद्दीष्टये

① स्त्रोतांचे उपलब्धीकरण ② स्त्रोतांची वाटणी ③ उत्पन्न व संपत्ती तील तफावत दूर करणे ④ आर्थिक वाढीस चालना देणे ⑤ रोजगार निर्मिती ⑥ किमतीचे नियमन ⑦ सामा. व आर्थिक विकास साधणे

✓ निकष गुणवस्तु आणि सार्वजनिक गुणवस्तु

॥ सरकार एखादी वस्तु जेंव्हा मोफत किंवा स्वस्तात उपलब्ध करुन देते तेंव्हा त्या वस्तुचा वैकल्पिक खर्च (opportunity cost) ग्राहकाकडून करवात्यांकडे हस्तांतरीत होतो॥

सरकार लोकांना ज्या वस्तु व सुविधा पुरविते त्यांचे वर्गीकरण व मतांमध्ये करता येते. प्रो. आर. ए. मस्ग्रेव्ह यांनी. सार्वजनीक वस्तुंचे वर्गीकरण निकष गुणवस्तु व सार्वजनीक गुणवस्तुमध्ये केले आहे.

28 May | Thu

* निकष गुणवस्तु → या वस्तु खाजगी तसेच सार्वजनिक क्षेत्रे पुरवितात.
उदा. शाळा

या वस्तु मोबाईल सारख्या देणाऱ्याला मिळतात

* सार्वजनिक वस्तु → शासनच या वस्तु पुरवितात कारण या वस्तु लाभप्रद नसतात.
उदा. पथदिवे

या वस्तु सर्वांना उपलब्ध असतात.

* अर्थसंकल्प इतिहास व गुणधर्म.

29 May | Fri

* 7 April 1860 - जेम्स विल्सन अर्थसंकल्प पहिला होता.

26 NOV 1947 - स्वतंत्र भारताचा पहिला - आर.के. षण्मुखम शेट्टी

28 Feb 1950 - भारतीय गणराज्याचा पहिला अर्थसंकल्प - जॉन मथाई

25 May 1952 - घटनेनुसार विधलेला पहिला अर्थसंकल्प - C.D. देशमुख.

10 वेळा (8 वर्ष, 2 मध्यावधी) सर्वाधिक सादर करणारे - मोरारजी देसाई

28 Feb 2001 - अर्थसंकल्प संध्याकाळऐवजी सकाळी ११ ला सादर यशवंत सिन्हा

1 Feb 2017 → अर्थसंकल्प Feb पहिल्या दिवशी सादर - अरुण जेटली

5 July 2019 - महिला अर्थमंत्र्यांनी सादर केलेला पहिला - निर्मला सितारामन

* यशवंतराव चव्हाण 1973-74 च्या अर्थसंकल्पास लक्षवेधी नाव असल्या कारणाने त्याला Black Budget असे म्हणतात.

Ephocal Budget - मनमोहन सिंगानी मांडलेले (1991)
(युगारंभ अर्थसंकल्प).

भारतीय अर्थसंकल्पाची काही तत्त्वे

30 May | Sat

① शेष तत्त्व ② व्यापगत तत्त्व ③ वास्तविक अंदाज.
④ ढोबळ व निव्वळ तत्त्व ⑤ अंदाज पत्रके व लेखांची समान रचना
⑥ विभागवार खर्च अंदाज.

* अर्थसंकल्पाचे प्रकार

मुख्य ३ प्रकार.

① संतुलीत => जमा = खर्च
② शिलकीचा => खर्चापेक्षा जमा जास्त (जमा > खर्च)
③ तुलीचा => खर्च > जमा

वेगळे प्रकार

① पारंपारीक अर्थसंकल्प.

यामध्ये खर्चाचे प्रमाण निश्चित करण्याला प्राधान्य

31 May | Sun

② शुन्याधारीत अर्थसंकल्प.

पीटर ए. पीहर 1960 मध्ये . मांडला (USA)

"प्रत्येक जमा व खर्चाचा नव्याने विचार करावा लागतो म्हणून याला Zero Budget म्हणतात.

फायदे

① खर्चाचा पुनर्विचार होऊन निरूपयोगी खर्चावर लगाम लागतो.
② साधनांचे महत्तमीकरण होऊन परिणामकारकता साधता येते
③ प्रशासनात सुधारणा - विभागांना व मंत्रालयांना आत्मपरिक्षण करावे लागते व प्रत्येक कृतीचे समर्थन करावे लागते.

MH- 1982-83 चा शुन्य आधारित होता., असे Budget सादर करणारे MH पहीले राज्य ठरले आहे

फलनिष्पत्ती अर्थसंकल्प

01 June | Mon

मोजता येण्यासारखी साध्य ठरवून ती प्राप्त करण्यासाठी सादर करण्यात आलेल्या अर्थसंकल्पास Outcome Budget म्हणतात.

फायदे

① खर्च व निष्पत्ती यात सोपड

② प्रशासनात सुधारणा

③ लोकांचा विश्वास वाढतो.

⊛ सार्वजनिक निधी (Consolidated Fund)

① संचित निधी (266-1)

266-1

↳ संसदेच्या मान्यते शिवाय संचित निधीतून एकही पैसा काढता येत नाही

↳ उद्ग्रहणी कर, करेतर, कर्जप्राप्ती, कर्जफेड, शासकीय उद्योग नफा, अग्रीमे यातून

02 June | Tue

↳ संचित निधीतून परवानगीसाठी कलम 114 नुसार विनियोजन विधेयक

↳ संचित निधीतील प्रभारीत खर्चविर मतदान ✗

② सार्वजनिक लोकलेखे (Public A/C) 266-2

↳ गाभ्यामध्ये लोकांनी ठेवलेल्या जमाराशी, अल्पबचती, भविष्यनिर्वाह निधी

↳ सार्वजनिक लोकलेख्यांमधून येणाऱ्या विनियोजनासाठी संसदेची मान्यता गरज ✗

③ आकस्मित निधी (267) Contigency Fund)

↳ 267 नुसार केंद्र व राज्य आकस्मिक निधी उभारतात.

↳ केंद्राचे राष्ट्रपती तर राज्यांचे राज्यपालांच्या आधीन.

↳ 267 नुसार "आकस्मिक निधी कायदा 1950" करण्यात आलेला आहे

त्यानुसार सध्या 500 cr इतका आकस्मिक निधी ठेवण्यात येतो

* वित्त मंत्रालय (Ministry of finance)

03 June | Wed

↳ भारतीय संघराज्य पद्धतीत आर्थिक कार्यन्वयी जबाबदारी केंद्र व राज्य दोन्ही पार पाडतात.

↳ केंद्र सरकारचे, आर्थिक व्यवहार, आर्थिक प्रशासन, राजकोषीय व्यवहार वित्तीय कायदे, वित्तीय संस्था, आंडवली यंत्रणा, सार्वजनिक उद्योग केंद्रीय अर्थसंकल्प हे वित्त मंत्रालयाचे विविध विषय आहेत

↳ वित्त मंत्रालयात पुढील नागरी सेवा मोडतात
IRS, IRS - Customs & Indirect taxes, भारतीय आर्थिक सेवा भारतीय नागरी लेखा सेवा, भारतीय खर्च लेखा सेवा

* खालील विभाग वित्तमंत्रालयांतर्गत काम करतात *

① आर्थिक व्यवहार विभाग ③ महसुल विभाग
② खर्च विभाग ④ निर्गुंतवणूक व सार्वजनिक संपत्ती विभाग
04 June | Thu ⑤ व्यवस्थापन विभाग ⑥ वित्तीय सेवा विभाग - गव्हर्नन्स

↳ अर्थसंकल्प विभाग, FEMA कायदा आणि FIPB हे आर्थिक व्यवहार विभागांतर्गत कार्यरत होते.

* NIFM (फरीदाबाद), महालेखापाल, वित्त आयोग विभाग, DBT सार्वजनिक क्षेत्रातील विभाग हे सर्व खर्च विभागांतर्गत काम करतात

* महसुल विभागात प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष कर येतात.

* DIPAM (Dept of Disinvestment & Public Asset mgt)

10 Dec 1999 - निर्गुंतवणूक विभाग - 6 Sept 2001 → मंत्रालय
23 मे 2004 ला परत विभाग
14 Apr 2016 → DIPAM हे नाव.

* अर्थसंकल्प

05 June | Fri

अर्थसंकल्पीय जमा

महसुली जमा

कर
- प्रायक्ष कर
- अप्रायक्ष कर

करेतर
- ✓ व्याज प्राप्ती
- ✓ लाभांश
- ✓ नफा
- ✓ उत्पन्न
- ✓ दंड उत्पन्न
- ✓ अनुदान प्राप्ती

भांडवली जमा

विगरकर्ज जमा
- ✓ कर्ज पुनप्राप्ती
- ✓ निर्गतिवणूक उत्पन्न
- ✓ लिलाव उत्पन्न

कर्ज जमा
- ✓ अंतर्गत कर्ज
- ✓ बहिर्गत कर्ज
- ✓ सार्वजनिक लोक लेख्यांमधून उचल

06 June | Sat

अर्थसंकल्पिय खर्च

महसुली खर्च

योजना महसुल खर्च
- ✓ पगार (योजना)
- ✓ मजूरी (योजना)
- ✓ अनुदान व सबसिडी (योजना)

योजनेतर महसुली खर्च
- ✓ पगार
- ✓ पेंशन
- ✓ अनुदान व
- ✓ सबसिडी.
- ✓ नागरी खर्च

व्याज देयना

↳ अतिविकासात्मक

भांडवली खर्च

योजना भांडवली खर्च
- ✓ पायाभूत
- ✓ सेवा उभारणी (योजना

योजनेतर भांडवली खर्च
- ✓ गुंतवणूक
- ✓ कर्ज देणे
- ✓ पायाभूत सेवा उभारणी युद्धसामग्री खर्च

↳ अतिविकासात्मक

* 1984-85 पासून खर्चाचे वर्गीकरण महसुली खर्च, भांडवली खर्च
07 June | Sun
महसुली खर्च नियोजित खर्च आणि बिगर नियोजित खर्च असे केले जात होते २०१७-18 पासून नियोजित व बिगर नियोजित खर्च हे वर्गीकरण बाद करण्यात आले आहेत.

* अंतिम निर्धारित → वार्षिक वित्तीय विवरण

(1) अर्थसंकल्पीय तूट = अर्थसंकल्पीय खर्च - अर्थसंकल्पीय जमा

(b) महसुली तूट = महसुली खर्च - महसुली जमा

(c) परिणामी महसुली तूट = महसुली तूट - अनुदाने

(d) भांडवली तूट = भांडवली खर्च - भांडवली जमा

1985 नंतर सार्वजनिक उद्योग उभारणीवरील खर्च यांबंधिचे आणि
08 June | Mon
अधिकाधिक कर्ज घेणे यामुळे भांडवली खर्च कमी झाला आणि भांडवली जमा वाढली

* अर्थसंकल्पिय तूट = महसुली तूट + भांडवली तूट

(e) राजकोषीय तूट = fiscal deficit

(1) राजकोषीय तूट = कर्ज

(2) राजकोषीय तूट = अर्थसंकल्पीय तूट + कर्ज

पण 1996-97 पासून अर्थसंकल्पीय तूट ० दाखवत असल्याने सध्या आपण (1) क्रमांकाचेच सुत्र वापरतो. 1985 मधील सुधारीत चक्रवर्ती समितीने अर्थसंकल्पीय तुटीपेक्षा राजकोषीय तुटच दर्शविण्याची शिफारस केली होती.

राजकोषीय तूट = खर्च - (महसुलीजमा + भांडवली जमा)

राजकोषीय तूट = खर्च - (महसुली जमा + पुनः प्राप्ती + सार्वजनिक मालमत्ता विकून मिळालेली रक्कम

09 June | Tue

(f) प्राथमिक तूट

प्राथमिक तूट = राजकोषीय तूट - व्याज

(g) चलनविषयक तूट

राजकोषीय तूटीसाठी आखा आग जो सरकार RBI कडून कर्ज घेवा उचल म्हणून घेते.

चलनविषयक तूट = RBI कडून घेतलेली उचल/कर्ज.

(h) रचनात्मक तूट/चक्रीय तूट.

रचनात्मक तूट = अर्थव्यवस्थेत सर्वच अर्थव्यवस्थेन अर्च नास्त आणि जमा कमी अशी अवस्था असते याच प्रवृत्तीला

10 June | Wed

रचनात्मक तूट असे म्हणतात.

चक्रिय तूट = अर्थव्यवस्थेतील तेजी व मंदीमुळे ही चक्रीय तूट निर्माण होते

अर्थसंकल्पीय तूट = रचनात्मक तूट + चक्रिय तूट

प्रजेच्या अर्थव्यवस्था सुस्त किंवा स्थिर उत्पादनाच्या पातळीला कार्य करते तेव्हा अर्थसंकल्पीय तूट ही रचनात्मक ~~पातळीला अर्थ करते~~ तूटी इतकी असते

11 June | Th

तुटीचा अर्थभरणा (Deficit financing)

तुटीचा अर्थसंकल्प सादर करणे म्हणजेच जमेपेक्षा खर्च जास्त असणे
तो जास्तीचा खर्च भागविणे यालाच तुटीचा अर्थभरणा असे म्हणतात

* तुटीच्या अर्थभरण्याची उद्दीष्टये

① आर्थिक मंदी दूर करणे
② आर्थिक विकास करणे
③ कल्याणकारी विकास योजना राबविणे
④ नियोजन साध्य करणे

वरील पैकी आर्थिक मंदी दूर करणे ते इतर नवीन उद्दीष्टये

* तुटीचा अर्थभरण्याचे उपाय.

① परकीय मदत → इतर देशाकडून अनुदान किंवा अल्पव्याजदरावर कर्ज घेणे

② परकीय कर्ज → तुटीचा भरणा करणेसाठी सरकारने घेतलेले कर्ज (परकीय)

12 June | Fri

③ अंतर्गत कर्ज → तुटीचा अर्थभरणा करण्यासाठी सरकार अंतर्गत कर्ज घेत असल्यामुळे चलनसंकोच होण्याचा धोका असतो त्यामुळे सार्वभौमत्व टिकून राहते

④ RBI कडून उचल / चलननिर्मिती → यालाच चलनविषयक तूट म्हणतात

⑤ नोटा छापणे - हा सर्वात शेवटचा उपाय आहे. नोटा जास्त छापल्याने चलनवाढ होऊन महागाई वाढते

सरकारची देणी
- सार्वजनिक कर्ज
  - अंतर्गत कर्ज (internal)
  - परकीय कर्ज (external)
- शासनाची इतर देणी

⑦ सार्वजनिक कर्ज

13 June | Sat

↳ सार्वजनिक कर्ज हे सरकारच्या महसुलाचा महत्वाचा स्त्रोत आहे, केंद्र सरकार, राज्य सरकार, स्थानिक सरकार, सार्वजनिक उपक्रम या सर्वविशील कर्ज हे सार्वजनिक कर्ज समजले जाते.

① अंतर्गत कर्ज (internal debt)

यामध्ये market loan, Treasury bill, स्पेशल सेक्युरिटी बिनव्याजी रूपया प्रतिभूती (Rupee Securities) हे म्युचुअल फंड्स सारख्या संस्थांना विकून पण उभारली जातात.

② परकिय कर्ज (external Debt)

परकिय नागरिक, देश, परकीय संस्था, बहुराष्ट्रीय मांडवल पुरविणाऱ्या संस्था यांच्याकडून घेतलेल्या कर्जाला परकिय कर्ज म्हणतात

⑧ शासनाची इतर देणी

14 June | Sun

यात PF, National small Saving Fund

सार्वजनिक लेखे आणि लेखापरिक्षण

* संसद, वित्त मंत्रालय, महालेखापरिक्षक (CAG) हे सार्वजनिक खर्चावर नियंत्रण ठेवण्याची महत्वाची साधने आहेत

लेखे	लेखा परिक्षण
लेखे तयार- Accountant करतो	लेखापरिक्षण Auditor करतो
लेखापालाची नियुक्ती कार्यकारी मंडळ करते	लेखापरिक्षकाची नियुक्ती आगधारक (संसदेच्या वतीने राष्ट्रपती) करतात
हे चालू वर्षातील असते	याचा संबंध मागील वर्षातील व्यवहाराशी असतो
व्यवसायाची आर्थिक स्थिती दर्शविणे, हा उद्देश	वित्तीय प्रपत्राची सत्यता पडताळणे हा उद्देश

15 June | Mon * राज्यघटनेच्या कलम 148 नुसार CAG राष्ट्रपती नियुक्त असल्याने आपण कार्यकारी शासनावासुन लेखापरिक्षण संस्था स्वतंत्र असल्याचे लेखापरिक्षण ते पुर्णतः रहीत व निरोप.

लेख्यांपासुन लेखापरिक्षण वेगळे करण्याची शिफारस -

① इंचकेप समिती (1923) ② मुडीमन समिती (1924) ③ सायमन कमीशन (1929) ④ पहीले CAG नरहरी राव व दुसरे कॅग अशोक चंद यांनी शीफारस केली होती.

1976 मध्ये हे अलगीकरण अस्तित्वात आले

1976 मध्ये भारतीय सार्वजनिक लेखापरिक्षक संस्था स्थापन केली. या संस्थेला लेखा, लेखापरिक्षण व लेखांकन जबाबदारी विषयानि think tank समजले जाते.

* CGA (Controller General of Accounts)

16 June | Tue ① केंद्र शासनाच्या जमाखर्चाचे लेखे तयार करण्याचे काम महालेखापाल पार पाडतात.

कलम 150 नुसार राष्ट्रपतींनी सांगितल्याप्रमाणे केंद्रशासनाचे लेखे ठेवले जातात.

1976 मध्ये बदलानुसार लेख्यांचे काम आता CGA कडे दिले आहे.

सध्या 1 Aug 2014 पासुन शशीरंजन प्रसाद गुप्ता CGA म्हणुन काम पाहतात.

* महालेखापरिक्षक किंवा नियंत्रक व महालेखापरिक्षक (CAG)

* घटनेच्या कलम 148 नुसार नियुक्ती राष्ट्रपती द्वारा

✓ 1919 → मौंटफोर्ड कायद्याप्रमाणे निर्मीती.

सध्या 2013 पासुन राजीव मेहर्षी हे कॅग म्हणुन काम पाहत आहेत.

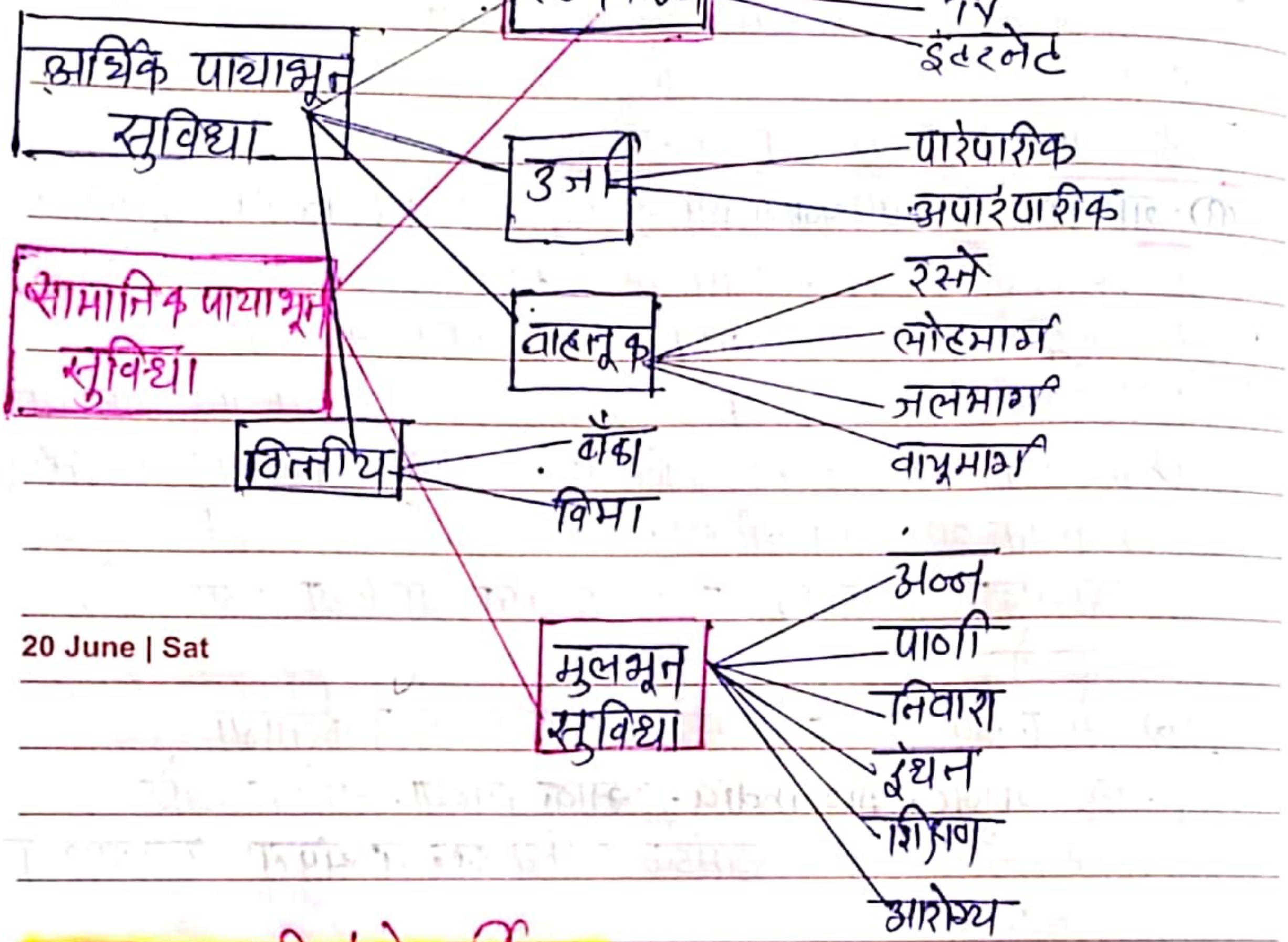
1971 मध्ये महालेखापरिक्षक (कार्ये, अधिकार व सेवा शर्ती) कायदा.
करण्यात आल्याने CAG च्या कार्यात अधिक स्पष्टता करण्यात आली.
17 June | Wed
ही खालीप्रमाणे

(A) शासकीय लेख्यांसंबंधी कार्ये, कलम 10 नुसार
पुढील लेखे स्वतः CAG तयार करतो
① केंद्रीय पेन्शन ② भारतातील लेखापरिक्षण व लेखा विभाग
③ सर्वराज्ये ④ सर्व केंद्रशासित प्रदेश.

(B) शासकीय लेखापरिक्षणासंबंधी कार्ये. कलम 13, 16 व 17 नुसार.
① केंद्र, राज्ये, UT यांचे वित्तीय लेखे
② केंद्र व राज्ये आकस्मिक निधी व सार्वजनिक लेखे
③ केंद्र, राज्य किंवा UT कर्जे / अनुदानांवर चालणाऱ्या संस्थांचे लेखे
④ कंपनी कायद्यांतर्गत नोंद झालेल्या सार्वजनीक कंपन्या व निगमीकरणाशी संबंधीत अहवालांचे लेखे
⑤ संसदिय कायद्यानुसार उभारण्यात आलेल्या महामंडळांचे लेखे
18 June | Thu
⑥ सार्वजनिक कंपन्या, व महामंडळांचे लेखापरिक्षण करताना
ⓐ ONGC, Air India, सार्वजनिक कंपन्या, दामोदर खोरे महामंडळांसारखी महामंडळे यांचे थेट व संपुर्ण लेखापरिक्षण करतात
ⓑ RBI, SBI, सार्वजनिक बँका, LIC, FCI, यांचे लेखापरिक्षण खाजगी लेखापरिक्षकांकडून केले जाते
⑦ ⓐ राष्ट्रपती / राज्यपालांनी निर्देशित केलेले लेखे.
⑧ घटनेच्या कलम 279 नुसार करासंबंधीत लेखे.
⑨ PPP तत्वाचे लेखे तपासण्याचा अधिकार — दिल्ली उच्च न्यायालय

19 June Fri

पायाभूत सुविधा

20 June | Sat

* पायाभूत सुविधांचे वर्गीकरण

1) कृषी उत्पादन, उद्योग, व वितरणाशी संबंधित पायाभूत सुविधांना आर्थिक पायाभूत सुविधा म्हणतात

** या सुविधा अर्थव्यवस्थेला आधुनिक व चांगले गतिमान करतात

2) उत्पादन व वितरण यंत्रणेला बाहेरून योगदान देणाऱ्या सेवा व सुविधांना सामाजिक पायाभूत सुविधा म्हणतात.

↳ दळणवळण सुविधा ह्या आर्थिक तसेच सामाजिक या दोन्हीमध्ये

↳ सामा. सुविधा ह्या अर्थव्यवस्थेला बाहेरून व अप्रत्यक्ष गतिमान करतात.

पायाभूत सुविधांचे महत्व

21 June | Sun

① कृषी विकास ② उद्योग विकास ③ सामाजिक विकास
④ शहरनशीलता ⑤ एकात्मता वाहिस लावणे

* पायाभूत सुविधा विकासातील उणीवा

① नियोजन काळात पायाभूत सुविधा विकासदर अत्यल्प (१९१) पर्यंत पायाभूत प्रकल्प फक्त सार्वजनिक गुंतवणुकीनेच उभे राहीले. १९१ नंतर मात्र PPP (सार्व-खाजगी) तत्त्वावर गुंतवणूक सुरु झाली.
② पायाभूत सुविधा मुख्यतः शहर केंद्रीत
③ अंतर्गत रेल्वे मार्गाचे महत्व उशिराने कळले
④ नवीन रेल्वे मार्ग उभारणीचा वेग मंद

*रस्ते -

22 June | Mon

रस्ते विकासासंबंधी योजना

नागपूर योजना - १९४३ → १९४३ ते १९६१
बॉम्बे योजना - १९५९ - हैद्राबाद येथील बैठकिता - १९६१ ते १९८१
लखनऊ योजना - १९८१ - २००१

↳ १९६० मध्ये उत्तर व उत्तरपुर्व सिमेच्या भागात राजकिय व संरक्षणाच्या दृष्टीकोनाने BRO (Border Road Organisation) ची पं. नेहरुंच्या प्रयत्नाने स्थापना.

* २००९ पर्यंत महाराष्ट्राची, रस्तेवाहतूक, महामार्ग मंत्रालय एकत्र

२००९ < महाराष्ट्राची
रस्ते वाहतूक व महामार्ग } मंत्रालय वेगळे

रस्त्यांची वर्गीकरण < राष्ट्रीय महामार्ग - 132500km (2.2%)
राज्य महामार्ग — 156694 (2.8%)
जिल्हा व ग्रामीण रस्ते - (95%

२०१८-१९

23 June | Tue * सर्वाधिक लांबीचे राष्ट्रीय महामार्ग - MH, UP, RJ

* सर्वाधिक लांबीचे राज्य महामार्ग - MH (22-14%) KN, GJ

* राष्ट्रीय महामार्ग विकास व देखभालीचे काम रस्ते वाहतूक व महामार्ग मंत्रालय, राज्यांचे लोकनिर्माण विभाग, भारतीय राष्ट्रीय राजमार्ग प्राधिकरण व सिमा सुरक्षा संघटना.

* 1998 मध्ये सुरू झालेली सुवर्ण चतुष्कोन योजना दिल्ली-कोलकाता-मुंबई चेन्नई चारही नगरांना जोडतो

* मुंबई-पुणे express way 93 km चा आहे

* राष्ट्रीय महामार्ग विकास प्रकल्प - 1998 (NHDP)

* भारतीय रस्त्याचे जाळे: जगात - द्वितीय

प्रथम - USA

24 June | Wed * भारतात सर्वाधिक 65% वाहतूक रस्तेमार्गाने होते. GDP मध्ये सर्व वाहतूक सुविधांपैकी रस्त्यांचा वाटा सर्वाधिक आहे

* राष्ट्रीय महामार्ग

- एकेरी 26%
- दुहेरी 51%
- इतर 23% (4/6/8)

① NHAI (1988) - 15 जून 1989 कामाला सुरुवात → NHDP विकास करण्याची जबाबदारी

② NHIDCL - 18 July 2014 - North-east राज्यांमध्ये रस्ते व आंतरराष्ट्रीय सिमा रस्त्यांसाठी.

③ NHDP → 9 Dec 1988 → NH च्या विकासासाठी.

④ PMGSY (प्रधानमंत्री ग्रामसडक योजना) - 25 Dec 2000 ← 500 लोकसंख्या, 250 डोंगराळ गावा वाड्यांनी जोडणे.

*PMBJP (Pradhan mantri Bharat Jodo prgm)

प्रमुख शहरांना

25 June | Thu

· जोड्यासाठी 14 Jan 2004 रोजी.

*NHIJP (National Highway Inter-connectivity Improved project)

1 July 2014 - WB च्या मदतीने

*LWERS- Lwe क्षेत्रांसाठी रस्ते विकास योजना (18 Dec 2018)

* सेतु भारतम - march 2018 रेल्वे व रस्तेमार्ग crossing वर overbridge and underbridge. उभारणे.

*भारतमाला मार्ग - 15 सप्टेंबर 5230 km लक्ष्यांक

*भारतमाला परियोजना; 24 oct 2017

सुरक्षा, सुसंगतता रस्ते विकसीत करणे याला 'भारतमाला' नाव देण्याचे चर्चेत होते

26 June | Fri

* लक्ष्यांक 64880 पैकी 24800 km phase I. मध्ये उभारणार.

27 June | Sat

रेल्वे विकास

16 Apr 1853 - मुंबई ते ठाणे पहिली रेल्वे

1924-25 - पहिला रेल्वे अर्थसंकल्प

1925 - GIPR व EIR चे राष्ट्रीयीकरण

1945 - भारतीय रेल्वे

* सिंध साहीब आणि सुलतान अशा तीन इंजिनाद्वारे बोरीबंदर ते ठाणे 34 Km - 16 Apr 1853

* Sept 2014 नीती आयोगाचे सदस्य विवेक देबरॉय यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समीती स्थापन केली, रेल्वे, रेल्वे मंत्रालय व रेल्वे बोर्ड यांची पुनर्रचनेसंबंधी शिफारस करण्साठी. जून 2015 ला अहवाल दिला.

शिफारस रेल्वेचे दोन भागात विभाजन ① पायाभूत सुविधेसाठी ② इतर संपूर्ण रेल्वे यंत्रणा

28 June | Sun

* आकडेवारी

① भारतातील रेल्वेजाळे आशियातिल दुसऱ्या क्रमांकाचे व जगातील USA, chin, रशीया नंतर 4 थ्या क्रमांकाचे.

② मार्च 2018 पर्यंत 68442 Km पर्यंत रेल्वेलांबी तसेच 42% विद्युतीकरण पुर्ण.

* रेल्वे योजना किंवा प्रकल्प

① रेल्वे विभाग → सध्या रेल्वे विभागांची संख्या 17 आहे

नविन विभागाची घोषणा नुकतीच करण्यात आली आहे

दक्षीण किनारा रेल्वे - मुख्यालय (विशाखापट्टणम) (18 डीसेंबर)

कोकण रेल्वे → march 1990 29 June | Mon

26 July 1990 नोंदणी - 51% वाटा भारतीय रेल्वेचा, 760 km रोहा ते मंगलोर, 26 Jan 1998 पुर्ण. सार्वजनिक उद्योग. मात्र स्वतंत्र विभाग नाही.

मेट्रो रेल्वे 2017-18 नुसार

देशात 11 शहरात मेट्रो सुरू.

कॉरिडॉर

* उभारणी सुरू असलेले.

② → पश्चीमी, पुर्वीय

JNPT – वादरी. 504 km

लुधियाना ते दानकुनी 1858 km

30 June | Tue

प्रस्तावित कॉरीडॉर

- पुर्व-पश्चीम: कोलकाता-मुंबई 2000 km
- उत्तर दक्षीण: दिल्ली-चेन्नई 2173 km
- पुर्व किनारी: खरगपुर-विजयवाड़ 1100 km
- दक्षीण-पश्चीम: चेन्नई-गोवा 890 km

* **मिशन अवतरण** - 2016-17 अर्थसंकल्प.

यामध्ये 7 मिशन ① mission 25 दिन ② mission 2000 accident ③ mission PACE ④ मिशन रफ्तार ⑤ मिशन Hundred ⑥ मिशन Beyond book-keeping ⑦ मिशन Capacity Utilisation

* **बुलेट ट्रेन** 14 Sept 2017 - मुंबई-अहमदाबाद- 508 km 15 Aug 2022 पर्यंत लक्ष्य.

बोगिबील पुल → ब्रह्मपुत्रा नदी (दिब्रुगढ व दैमारी) 4.94 km

01 July | Wed

वंदे भारत एक्सप्रेस – 15 Feb 2019 – दिल्ली ते वाराणसी
(Train 18) (semi high speed train)

*** सागरी वाहतूक** → 2009 मध्ये जहाजबांधणी मंत्रालय.

आकडेवारी

- भारतीय सागर किनाऱ्यावर 13 मोठी बंदरे व 200 लहान बंदरे. मोठ्या बंदरामधून 314 सागरी जलवाहतूक चालते.
- एकूण व्यापाराच्या आकारमानापैकी 95% व किंमतीच्या 68% वाहतूक समुद्रमार्गाने होते.

02 July | Thu

- 2001 मध्ये एन्नोर हे 12 वे मोठे बंदर तर 2010 मध्ये पोर्ट ब्लेअर हे 13 वे
- 1 Jan 2019 ला मोठ्या बंदराची स्थापीत क्षमता 1454 मिलियन टन झाली होती

* सागरी जलवाहतूक योजना व प्रकल्प

① **सागरमाला** → सागरमाला प्रमाणे बंदरांच्या विकासासाठी सागरमाला चे 4 घटक. ① बंदरासंग उद्योग ② बंदरे आधुनिकीकरण ③ बंदर जोडणी ④ समुदाय विकास

② **प्रोजेक्ट उन्नती** → 12 मोठ्या बंदराची चालनक्षमता व अधिक क्षमता वृद्धीसाठी 2014 मध्ये जहाजबांधणी मंत्रालयाद्वारे सुरुवात.

* विमान वाहतूक.

03 July | Fri

1972 - JAAI (International Airport Authority of India)

1981 - हैदराबाद विमानसेवा = वायुदूत.

1985 - पवनहंस (हेलिकॉप्टर) सेवा - ओएनजीसी तेलाच्या शोध

1986 - देशांतर्गत विमानसेवेसाठी NAA (National Airport Authority)

1995 - NAA व JAAI एकत्रीकरण → AAI स्थापना
↳ 1 Apr 1995 काम सुरू

28 Aug 2007 - Air India + Indian Airline, एकत्रीकरण
↳ NAGI-स्थापन → 2010 → नाव Air India Ltd

Air India Ltd - देशांतर्गत व आंतरराष्ट्रीय सेवा पुरवणारी सर्वात मोठी

दोन प्रशिक्षण < IGRUA - इंदिरा गांधी राष्ट्रीय उड्डान अकॅडमी, फुरसतगंज, UP
CAI Inc - श्यामदनीने राजीव गांधी नॅशनल फ्लाईंग इन्स्टीट्यूट

04 July | Sat

* विमान वाहतूक योजना / प्रकल्प.

UDAN (उडे देश का आम नागरिक) - 2016 ते 2016 सुरू

27 April 2017 पहिले उड्डाण मोदींच्या हस्ते प्रारंभ.

100 विमानतळे (प्रादेशिक) कार्यान्वयीत करणे.

* नभ निर्माण →

2018-19 - Next gen Airports for Bharat (NABH निर्माण)

भारतात 16 आंतर प्रवासी केंद्रा प्रतीवर्षी होण्यासाठी विमानतळ क्षमता उ पर वाढविणे

05 July | Sun

परकिय व्यापार

अंतरराष्ट्रीय व्यापाराचे सिद्धांत.

① निरपेक्ष / निरपेक्ष खर्च लाभ सिद्धांत (Absolute Cost Advantage Theory)

↳ by अॅडम स्मिथ

↳ गृहीतके ① दोन देश

② उत्पादनाचा घटक ① - श्रम

③ संपुर्ण विशेषीकरण

④ पुर्ण रोजगार पातळी

↳ सिद्धांत → एखाद्या देशाला ज्या वस्तु कार्यक्षमपणे पद्धतीने बनवता येतात त्या त्याने बनवाव्या व निर्यात कराव्या ज्या देशाला त्यासठी जास्त खर्च व वेळ जातो त्याने त्या आयात कराव्या.

06 July | Mon

② तुलनात्मक खर्च-लाभ सिद्धांत (Comparitive Cost Advantage theory)

↳ by डेव्हीड रिकार्डो → प्रिन्सिपल ऑफ इकॉनॉमिकस या पुस्तकात

↳ गृहीतके

① दोन देश

② उत्पादनाचा एकच घटक - श्रम

③ संपुर्ण विशेषीकरण.

④ पूर्ण रोजगार पातळी

सिद्धांत → दोन्ही देशांच्या तुलनेत जे देश ज्या वस्तु जास्त कार्यक्षमते ने व कमी खर्चात व खर्चात बनवतात त्यांनी ते बनवून एकमेकांशी निर्यात कराव्यात.

* यांमी अॅडम स्मिथच्या सिद्धांतातील त्रुटी दुर केली → दोन्ही देशांना फायदा ✓

③ हेक्चर ओहलीन सिद्धांत - 1933

07 July | Tue

↳ by एली हेक्चर आणि बर्टील ओहलीन यांनी 1933 मध्ये

↳ गृहीतके.

① दोन देश

② दोन उत्पादनाचे घटक आम्ल वर्भांडवल

③ दोन उत्पादने - अमप्रधान व भांडवलप्रधान वस्तु

④ दोन देशातील तंत्रज्ञान - समान

⑤ दोन देशाच्या उत्पादन घटकान स्रोतामध्ये भिन्नता

⑥ दोन्ही देशात पुर्ण स्पर्धा.

↳ सिद्धांत. भांडवल प्रधानदेश भांडवलप्रधान तर अमप्रधान देश अमप्रधान वस्तुंची निर्यात करतो.

* हेक्चर-ओहलीन सिद्धांत बऱ्याचेकी सर्वसमावेशक पहिल्या दोन सिद्धांतातील त्रुटी त्याने दुर केल्या.

08 July | Wed

* याला च घटक देणारी सिद्धांत. असेम्हणतात.

↳ टिका: लिऑन्टीफने या सिद्धांतावर टिका - बऱ्याच वेळा अमेरीका भांडवलप्रधान असला तरी तो अमप्रधान वस्तुचीही निर्यात करतो याला च Leontiffs paradoxical conclusion म्हणतात.

④ स्टॉपर सॅम्युलसन सिद्धांत - 1941

↳ by वोल्फगँग स्टॉपर आणी पॉल सॅम्युलसन

↳ गृहीतके हेक्चर ओहलीन सिद्धांतप्रमाणेच

↳ सिद्धांत ↳ दोन देशांमध्ये मुक्त व्यापार झाल्यास. उत्पादन घटकांचे ही समानीकरण होते.

" एखाद्या वस्तुच्या किमतीत वाढ झाली. म्हणजे ती वस्तु तयार करण्यासाठी लागणारे उत्पादन घटकाची उत्पादनक्षमता ↑ तर इतरांची ↓

⑤ घटक किंमत समानता सिद्धांत (Factor price equalisation theorm)

09 July | Thu

↳ 1948 by पॉल सॅम्युलसन - हेक्चर ओहलीनचा आधार घेऊन

↳ गृहीतके हेक्चर ओहलिन प्रमाणेच

↳ सिद्धांत "दोन देशांमध्ये मुक्त व्यापार झाल्यास उत्पादन घटकांचे ही समानीकरण होते.

⑥ रायबाझिन्स्की सिद्धांत.-1955

↳ हेक्चर ओहलिनच्याच आधार

↳ गृहीतकेपण हेक्चर ओहलिन सारखी

↳ सिद्धांत. । एखाद्या उत्पादन घटकात वाढ केल्यास तो उत्पादन घटक वापरून असणाऱ्या वस्तुचे उत्पादन ↑ तर इतर वस्तुचे ↓

10 July | Fri

⑦ नवा व्यापार सिद्धांत

हा सिद्धांत विकसित करण्यासाठी अनेक अर्थतज्ञांनी हातभार लावला पण याचे श्रेय मुख्यत: पॉल क्रुगमन ला जाते

↳ याला अर्थशास्त्राचे 2008 Nobel -)

सिद्धांत

· आंतरराष्ट्रीय व्यापारातील प्रवाह दर्शविणारे सर्वात महत्त्वाचे घटक म्हणजे अर्थव्यवस्थांमधील भिन्नता आणि आंतरराष्ट्रीय जाण्यांचा प्रभाव.

Balance of payment
व्यवहारतोल

11 July | Sat

- चालू खाते
  - दृश्य खाते
    - सर्व वस्तू
  - अदृश्य खाते
    - बँकींग
    - विमा
    - बुरीझम
    - आरोग्यसेवा
- भांडवली खाते
  - गुंतवणूक
  - कर्ज

* व्यापाराची मुख्यता तिन बाबतीत उच्चास ① आकारमान ② संरचना ③ व व्यापाराची दिशा

* वस्तु व्यापार

12 July | Sun

वस्तु व्यापाराचे आकारमान.

* व्यापारतोल अनुकुल = निर्यात > आयात
  प्रतिकुल = आयात > निर्यात

स्वातंत्र्यानंतर भारताची आयात > निर्यात म्हणून व्यापारतोलही प्रतिकूल पण अलीकडे 2 वर्षे मात्र अनुकूल राहीला आहे.

आयात	निर्यात	व्यवहार शेष	वर्ष
1876 cr	1472 cr	+104 cr	1972-73
5074 cr	5142 cr	+68 cr	1976-77

* यावा नंतर देशात भारताची आयात वाढली, तसेच निर्यातही वाढली परंतु आयात वाढीचा दर जास्त असल्यामुळे तूटही वाढत गेली.

13 July | Mon

* जागतिक व्यापारातील भारताचा वाटा

WTO नुसार २०१८ मध्ये →

एकूण वाटा - २.७ %
२० वा क्रमांक

वस्तु निर्यातीत - १.७ %
आयातीत

भारत - ८ वा क्रमांक

सेवा निर्यातीकि

* जागतिक व्यापारात २००८ मध्ये - १<4 %
• २०२० पर्यंत • म्हणजे ३.२४% • लक्ष्य

* आयात आकारमान

① 1960-61 • ते 2018-19 → • यामध्ये अन्नगट, मौंडवस्तु, लोह पोलाद आयातीमध्ये वाढ • घटत गेला आहे.

14 July | Tue

② अन्नगटात भारत • सध्या • सर्वाधिक आयात खाद्यतेले व त्याखालोखाल डाळींची करतो

③ पेट्रोलियमची आयात • विचारात • घेतल्यास कच्चे पेट्रोलियम आयात • विचारात घेतल्यास कच्चे • पेट्रोलीयम व उपादनांची आयात - विचारात घेतल्यास ती प्रथम क्रमांकावर.

भारताच्या आयातमूल्यातील वस्तुंचा वाटा २०१७-१८-२०१९

2018-19	2018-19
① कच्चे पेट्रोलियम	① ①
② मोती व मौल्यवान खडे	② ③
③ सोने	③ ②
④ कोळसा व कोक	④ पेट्रोलीअमपासुन्पादने
⑤ टेलीकॉम साधने	⑤ ④

आयातीची दिशा

15 July | Wed

* 1960-61 ते 2018-19 या कालावधीत भारताचा OECD देशांकडून होत असणाऱ्या व्यापारात वाढ झाली आहे तर OPEC बरोबर असणारा आयातीमधील वाटा वाढला आहे.
* भारत सार्क देशाकडून जी आयात करतो ती अगदी नगण्य आहे.

* आयातमूल्यातील देशांचा वाटा

2017-18	2018-19
① चीन	① चीन
② अमेरिका	② USA
③ सौदी	③ UAE
④ UAE	④ सौदी
⑤ स्वित्झर्लंड	⑤ Iraq.

16 July | Thu

* निर्यात आकारमान.

निर्यातीची रचना.

* 1960-61 ते 2018-19 या कालावधीत कृषी व संलग्न उत्पादने, धातुके व खनिजांचा निर्यातीतील वाटा घटत गेला आहे तर उत्पादीत वस्तू व कोक्सा पेट्रोलीयम वाटा वाढत गेला.

* निर्यातीमध्ये सर्वाधिक वाटा उत्पादीत वस्तू 1960-61 - 2000-01 वाटतो.
* अपरंपरागत वस्तुंचा वाटा देखील वाढतो आहे
* लोह व धातुकाम निर्यातीतील वाटा 1990-91 पर्यंत वाढला मात्र नंतर हा घटलेला असुन अगदी नगण्य राहीला आहे

17 July | Fri

भारताच्या निर्यात मूल्यातील वस्तुंचा वाटा २०१७-१८ व २०१८-१९

२०१७-१८

① पेट्रोलियम
② मोती व मौल्यवान खडे
③ औषधी उत्पादन
④ टागिने
⑤ लोह व पोलाद

२०१८-१९

① पेट्रोलियम उत्पादने
② मोती व मौल्यवान खडे
③ औषधी उत्पादने
④ दागिने
⑤ लोह व पोलाद

निर्यातीची दिशा

① भारताचा OECD व पुर्व युरोपियन गटाला करत असलेल्या निर्यातीचा वाटा घटला आहे तर OPEC व विकसनशील देशाच्या गटाला करत असलेल्या निर्यातीचा वाटा वाढत गेला.

18 July | Sat

② OECD गटातला सर्व्हा USA हा प्रथम क्रमांकाचा देश आहे

③ सार्कविरोधाच्या भारताचा व्यापार टिकवण्यासाठी नेहमी अनुकुल राहिला आहे

भारताच्या निर्यात मूल्यात देशांचा वाटा - २०१७-१८ - २०१८-१९

२०१७-१८

① अमेरिका
② UAE
③ हाँगकाँग
④ चिन
5 सिंगापुर

२०१८-१९

① अमेरिका
② UAE
③ चिन
④ हाँगकाँग
⑤ सिंगापुर

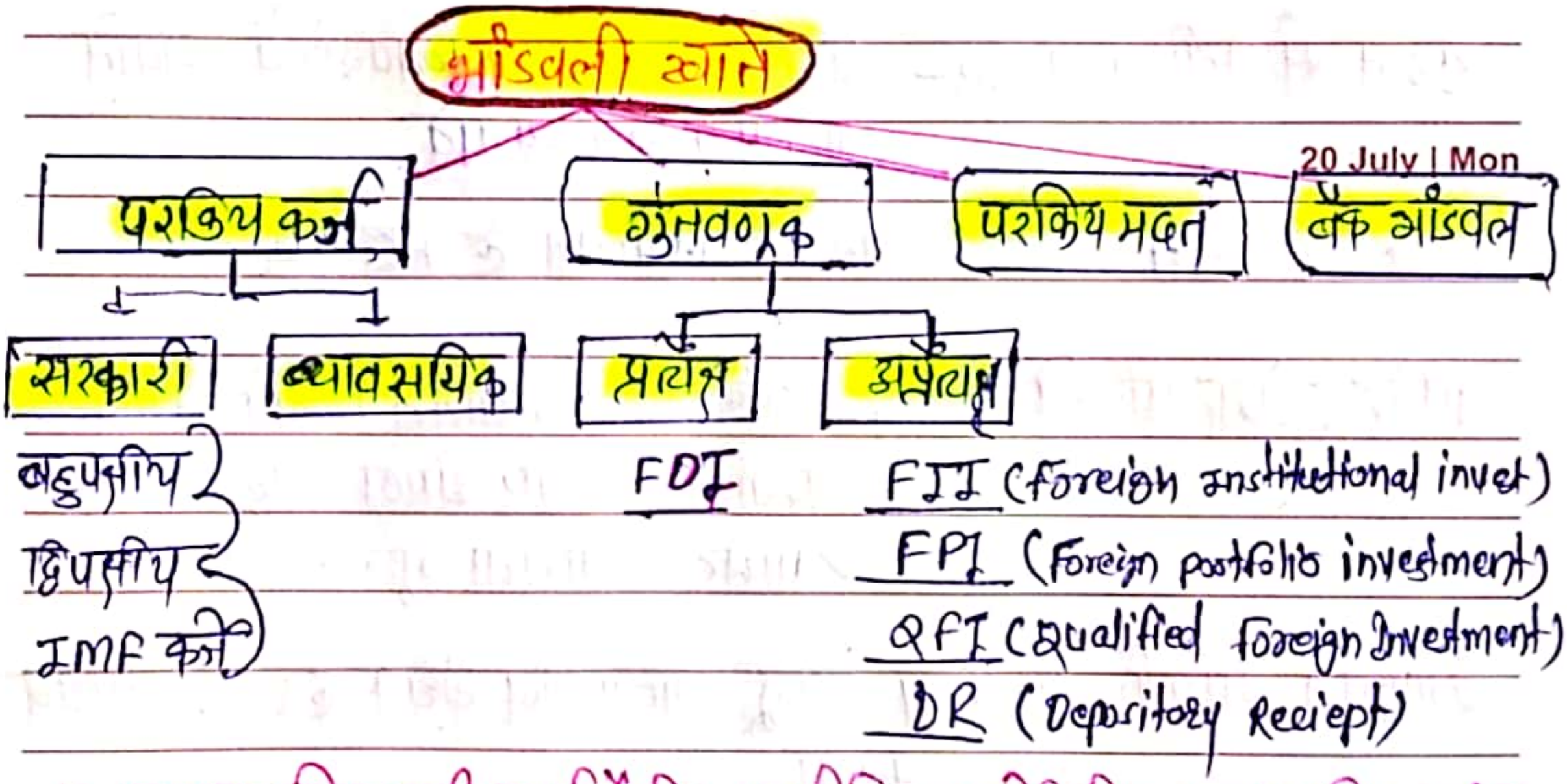
निर्यातीत राज्यांचा वाटा (2017-18 नुसार) 19 July | Sun

① MH (22.3%) ② GJ (17.2%) ③ KN (12.7%)

④ TN (11.5%) · ⑤ तेलंगणा (6.4%)

*अदृश्य खाते → 2018-19 मधील.

सेवांची आयात	सेवांची निर्यात
① प्रवास सेवा	① प्रवास सेवा
② वाहतूक	② वाहतूक सेवा
③ विमा	③ विमा सेवा
④ शासनाने न गणलेल्या	④ शासनाने न गणलेल्या
⑤ इतर सेवा	⑤ इतर सेवा

*धारणावरील सर्व कर्जांपैकी सर्वाधिक कर्जे ही व्यावसायिक कर्जे आहेत

21 July | Tue

परकिय व्यापार धोरण

* 1991 च्या आधी । आयात प्रयोजिकरण व निर्यात प्रोत्साहन
1992 नंतर → । आयात उदारीकरण व निर्यात प्रोत्साहन

विविध समित्या

मुदलीयार समिती - 1962 निर्यातवृद्धीसाठी आयात अडथळे दुर करणे पाहिजेत

अलेक्झांडर समिती - 1977 ① आयात परवाना पद्धत सरल करा
② परावान। पद्धतीचे आयात शुल्कात रूपांतर करा

टंडन समिती → 1980 - निर्यात क्षेत्र हे अर्थव्यवस्थेचे सर्वात महत्वाचे क्षेत्र असावे
निर्यात नियोजन हे महत्वाचे

आबिद हुसेन समिती - 1984 - ✓ अर्थिक वाढ आधारीत निर्यात असावी
✓ द्विपक्षीय व्यापार धोरण जाहीर करावे
✓ पासबुक योजना सुरु करावी

रंगराजन समिती - 1991 चालू खात्यावरील बंधने हळूहळू शिथिल करावी

डॉ. सेना चेलय्या समिती → 1991 ✓ परकिय व्यापारचे उदारीकरण करावे
✓ आयात शुल्कात कपात करावी

22 July | Wed

परकीय व्यापार धोरण

23 July | Thu

१९५०-च्या दशकात वार्षिक निर्यात घोरण जाहीर होत असले तरी आबिद हुसेन समितीच्या शिफारशीनुसार, १९८५ मध्ये १९८५ ते १९९८ असे पहिले त्रैवार्षिक व्यापारी धोरण आलिकडील काही व्यापारी धोरणे.

चौथे पंचवार्षिक व्यापारी धोरण (2009-2014)

- वार्षिक निर्यात वृद्धी 15% (पहिले ५ वर्ष) नंतर 25%. (नंतरचे ३ वर्ष)
- 2011 पर्यंत 200 बिलियन डॉलर निर्यात
- 2014 अखेर वस्तू व सेवा निर्यात दुप्पट
- 2020 अखेर भारताचा जागतिक व्यापारात हिस्सा दुप्पट करणे
- SEZ साठी नूतनम भागेची मर्यादा कमी करण्याची घोषणा

पाचवे पंचवार्षिक (2015-2020) व्यापारी धोरण

- मेक इन इंडिया.
- व्यापार सरलीकरण
- व्यावसाय सुलभता
- MEIS - योजना ✓
- SEIS - योजना ✓ 24 July | Fri
- विविध निर्यात वृद्धी देणे
- Towns of export excellence घोषित.

25 July | Sat

व्यापार प्रोत्साहन योजना

AAS → Advance Authorisation scheme. - 2006 व. नियमित्ता वस्तु वर्तविण्यासाठी केलेल्या आयातीवर शुल्क नाही.

DFIAS Duty free Import Authorisation scheme (2006) AAS सारखीच

EPCG → Export Promotion Capital Goods Scheme
1990 मध्ये " भारतात उच्चत प्रतीच्या वस्तु व सेवा तयार होऊन निर्यात वाढण्यासाठी भांडवली वस्तुची आयात सुसह्य करणे

DEPB → Duty entitlement passbook scheme
1995 मध्ये सुरु - 1997 सुधारणा करुन DEPB
26 July | Sun निर्यातीसाठी कराव्या लागणाऱ्या आयात वस्तुवरती Duty free करणे

MEIS - Merchandise export from India scheme
2015 वस्तुंच्या शुल्काबाबतीत सर्व योजना यामध्ये विलीन

SEIS. Service export from India Scheme

व्यापारक्षेत्रे

27 July | Mon

① निर्यात प्रक्रिया क्षेत्रे (Epz export processing zones)

✓ पहीला ① कांडला GJ - 1965 (आशिया खंडातील पहीला आहे)

② मुंबई ③ कोची ④ चेन्नई ⑤ विशाखापट्टणम ⑥ फाल्टा, WB

⑦ नोएडा, UP

एक आगरी - सुरत, GJ.

SEZ - Special Economic Zone April 2000 मध्ये घोरणा जाहीर

सेझ विकासकांना मिळणाऱ्या सवलती

① व्यवसायातून मिळालेल्या उत्पन्नावर पहील्या 15yr मध्ये 10yr आयकर X

② आयात कराव्या लागणाऱ्या वस्तूवर सीमा शुल्क माफ

③ MAT माफ

④ Dividend Distribution Tax माफ.

28 July | Tue

सेझ प्रकल्पांना

① पहील्या 5yr पुर्ण आयकर माफ पुढिल 5yr 50% माफ

② प्रकल्पांच्या विकास, कार्यचालन व सुस्थितीत ठेवण्यासाठी लागणाऱ्या आयातीवरील सिमा शुल्क माफ

③ MAT माफ

④ एकल खिडकी द्वारे केंद्र व राज्य प्रकरणांचा निपटारा

वरील दोघांनाही कामगार कायदे पाळावे लागतात

FDI 100% ✓

29 July | Wed

* चलनाचा विनिमय दर

स्थिर विनिमय दर → चलनावरून किंवा चलनाच्या basket वरून ठरतो
चलन मंडळ ठरवत असते
सध्या हाँगकाँग मध्ये आहे

स्थिर व वेगळेला → चलनावरून / चलनाच्या Basket वरून च ठरतो
मध्यवर्ती Bank ठरवते
यांचे चलन एका दोन चलनाशी स्थिर ठेवून
ठेवले उदा चिन

नियंत्रित विनिमय दर → बाजाराद्वारे परंतु हस्तक्षेपास वाव

30 July | Thu

मागणी आणी पुरवठ्यावरून ठरतो
उदा. भारत.

तरता विनिमय दर → पुर्णपणे बाजारावर अवलंबून
मागणी व पुरवठ्यावरून च ठरतो
उदा. अमेरिका.

* रुपयाचे अवमुल्यन

26 Sept 1949 - अमेरिकन डॉलर संदर्भात 30.5%
6 Jun 1966 - अमेरिकन डॉलर व हाई युरोपियन करन्सी 36.5%

जुलै 1991
- 1 July - 9.5%
- 3 July - 10 ते 10.38%
- 15 July 2%

रुपयाची परिवर्तनीयता।

31 July | Fri

✓ 1 mar 1942 - चालू खात्यावर

✓ 1993-94 - रुपया व्यापार खात्यावर पुर्ण परिवर्तनीय

✓ mar 1994 - रुपया पुर्ण परिवर्तनीय चालू खात्यावर.

रुपया भांडवली खात्यावर पुर्ण परिवर्तनीय नाही

S.S. तारापोर समिती - रुपया भांडवली खात्यावर परिवर्तनिसाठी (1997) 1999-2000 3yr मध्ये तत्त्यात्त्याने परिवर्तनीय करा मात्र अध्याप X

2006 मध्ये RBI ने S.S. तारापोर समिती

रुपया आलेख प्रमाणे भांडवली खात्यावर परिवर्तनीय करा 2006-07, 2007-2009, 2009-2011 या 3 टप्प्यात मात्र अध्याप रुपया भांडवली खात्यावर परिवर्तनीय नाही.

01 Aug | Sat

* परकिय विनिमय कायदे

FERA (Foreign Exchange Regulation act)

1947 ला केला ✓

1974 मध्ये MNC साठी विशिष्ट मर्यादेपर्यंत गुंतवणूक परवानगी देण्यासाठी 1973 मध्ये नविन FERA कायदा 1 Jan 1974 पासुन लागू केला.

* FERA कायद्याला खाजगी व परकीय कंपनी राष्ट्रासी कायदा म्हटले. गोरो

* 1977 मध्ये याद्वारे कोका-कोला कंपनीवर बंदी

02 Aug | Sun

FEMA (foreign exchange mgt. act)

परकीय चलन बाजाराचा विकास करणे व परकिय चलन व्यापाराला चालना देणे. या उद्देशाने. FERA ऐवजी थोडासा शिथिल FEMA कायदा अस्तीत्वात आला.

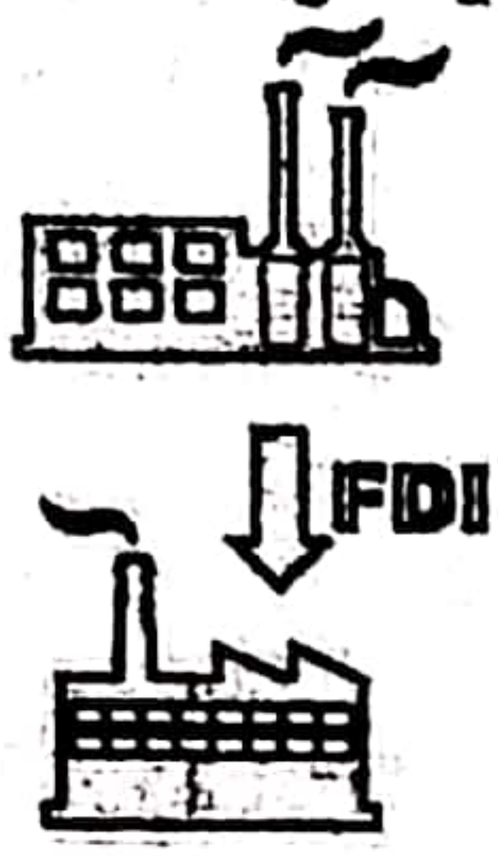
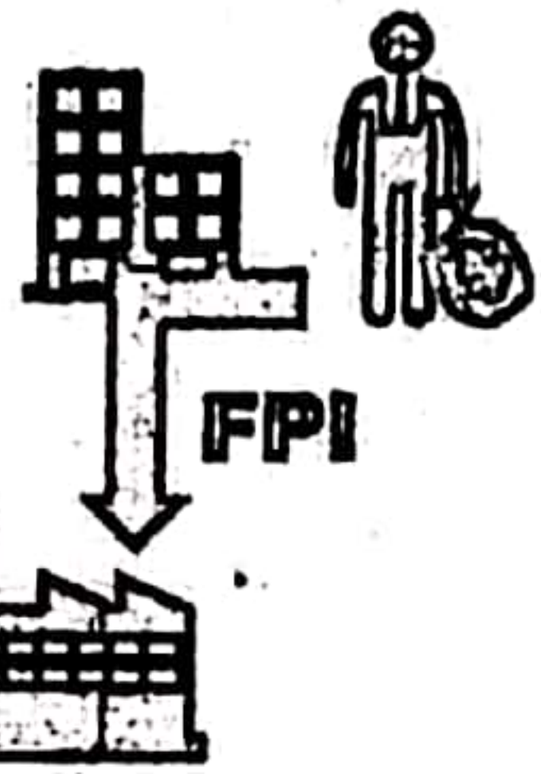
1999 मध्ये हा कायदा पास → 1 जून 2000 पासुन लागू

आता भारतात व्यावसायासाठी RBI ची परवानगी लागत नाही

* FEMA अंतर्गत गुन्हा हा आता फौजदारी नसुन दिवाणी करण्यात आला आहे.

03 Aug | Mon

परकीय प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष गुंतवणूक

	प्रत्यक्ष गुंतवणूक	अप्रत्यक्ष गुंतवणूक	
			
नियम	FEMA Shedule-I	SEBI Rules 1995	Only KYC
	FDI	FII	QFI
		DR	FPI
		FEMA 330/2014 -RB	SEBI Rules 2014
गुंतवणूक	थेट	मध्यस्थ संस्थेच्या माध्यमावून, प्रतिभूती स्वरूपात	
कोण करतात?	बहुराष्ट्रीय कंपन्या	किरकोळ ते मोठे गुंतवणूकदार	
कशात?	भौतिक संपत्तीत	वित्तीय संपत्तीत	
व्यवस्थापनात सहभाग	सक्रिय	असक्रिय	
सोबत काय येते?	तंत्रज्ञान, बौध्दिक भांडवल, व्यवस्थापन कौशल्य, क्षमता विकास	फक्त गुंतवणूक	
स्वरूप	उत्पादनक्षम (productive) व शाश्वत (sustainable)	सट्टेबाजीचे (speculative) व अस्थिर (volatile)	
गुंतवणूक काढून घेणे	कठीण	सोपे	
भांडवलवर्धन	विशिष्ट क्षेत्राचे	सर्वसाधारण	

आर्थिक सुधारणा

04 Aug | Tue

* 1991 चे आर्थिक संकट

✓ 1990-91 मध्ये भारताचा GDP वृद्धीदर 5.3% घटला

✓ 1991-92 - मध्ये 15.5% चलनवाढ 30yr मधला उच्चांक

✓ 1990-91 → राजकोषीय तूट 8.4%. (2004-05 च्या अवकाशात 6%)

✓ परकीय चलनसाठा 1990-91. 5.8 बिलियन डॉलर्स

तर Jan 1991 - 1.2 तर जून 1991 - 0.8 बिलियन डॉलर

✓ अंतर्गत कर्ज 49.7%.

✓ अर्थसंकल्पातील व्याजपेंकी 22%. रक्कम व्याजफेड्यांसाठीच जाणार होता.

वरील कारणांमुळे 1991 च्या आर्थिक संकटाला Immediate तात्कालीन बृहतलक्षी संकट असेही म्हटले जाते (Acute macro economic crisis)

05 Aug | Wed

उपाय

① Chandra Shekhar सोने तारण म्हणून विविध बँकांकडे गहाण यामुळे भारताला कर्ज मिळाले. IMF ने भारताला 1990-91 - 1.9 बिलियन डॉलर 1992-93 - 1.6 बिलियन डॉलर कर्ज दिले

② तारणाची अलाहदारी चंद्रशेखर सरकारने उचलली अश्वासनांची पूर्तता करण्याची अलाहदारी 21 जून 1991 ला पंतप्रधान नरसिंहराव यांच्यावर

③ नरसिंहराव व मनमोहन सिंग या जोडगोळीने 23 July 1991 ला नव्या युगाचा प्रारंभ करणारे नविन औद्योगिक धोरण दुसऱ्या दिवशी 24 July 1991 ला जाहीर झाले व त्यानंतर भारताच्या मुक्त अर्थव्यवस्थेकडे प्रवास सुरू झाला

06 Aug | Thu

↳ **जागतिकिकरण** - हे भारतीय अर्थव्यवस्थेचं **लक्ष्य** आहे. हे लक्ष्य गाठण्यासाठी 'उदारीकरण' ही **दिशा** तर **आंतरराष्ट्रीकरण** हा **मार्ग** आहे.

*** उदारीकरण** -

समाजवादी अर्थव्यवस्थेतून ने निर्बंध होने ने मुक्त अर्थव्यवस्थेत सैल / शिथिल करणे म्हणजेच उदारीकरण

* उदा आर्थिक सुधारणा केल्या जातात त्या दोन प्रकारच्या असतात

① Macroeconomic Stabilisation
② Structural adjustment pgm.

07 Aug | Fri ① **Macroeconomic Stabilisation** - बृहतलक्षी स्थिरीकरण

↳ हे मागणी व्यवस्थापनाशी संबंधित आहे.
↳ मागणी व्यवस्थापन हे खालील प्रकारे करता येते
① चलनवाढ नियंत्रण
② व्यवहारतोल समायोजन
③ चलनाचे अवमूल्यन.

② **Structural Adjustment pgm.** - संरचनात्मक समायोजन

↳ हे पुरवठा व्यवस्थापनाशी संबंधित आहे
↳ पुरवठा अखंडित कसा ठेवता येईल.
① **व्यापार व औद्योगिक क्षेत्र सुधारणा**
↳ आयातविषयक निर्बंध दूर करणे
↳ परकीय तंत्रज्ञान व परकीय गुंतवणुकीचे मार्ग सुलभ करणे

08 Aug | Sat

② औद्योगिक सुधारणा :- 24 July 1991 नविन औद्योगिक धोरणान्वये औद्योगिक सुधारणांना सुरुवात करण्यात आली. खाजगी उद्योगांना प्रोत्साहन, उद्योग परवाना धोरण, राष्ट्रीय यादी सील लघुउद्योग धोरणान्वये लघुउद्योगांना चालना.

③ कर सुधारणा :- 1991 नंतर चेलय्या समितीच्या शिफारशीनुसार, तप्यातप्याने कर सुधारणा. शवविच्छात येऊन करप्रणाली सक्षम करण्यात आली.

④ राजकोषीय सुधारणा :- अनुदाने यांसारखा अनुत्पादक अर्च ↓ करण्यात आले. तसेच FRBM कायद्याने 2003-04 नंतर fiscal policy सा गती देण्यात आली. व राजकोषीय तूट कमी करण्याचे तत्व अवलंबण्यात आले

09 Aug | Sun

⑤ चलनविषयक सुधारणा व वित्तीय सुधारणा :-

वित्तीय व बँकिंग सुधारणान्वये या प्रणालीवरील निर्बंध दूर करून या प्रणालीला चालना दिली पाहिजे. यान्वये CRR व SLR बंधने सैल करण्यात आले. परकिय बँका स्थापन करण्याची परवानगी बँका स्थापनेच्या अटी सैल करण्यात आल्या.

⑥ नियोजन सुधारणा :- समाजवादी अर्थव्यवस्थेत आणि केंद्रीत नियोजन ला आणिभान्य भाग मुक्त अर्थव्यवस्थेत शिरताना हे विकेंद्रीकरण केले जाते. 1992 नंतर सुचक्रात्मक नियोजन स्विकारणे व 73 वी व 74 वी Amd हे नियोजनाला बळ देणारे ठरले

⑦ खाजगीकरण :-

1991 नंतर भारतात सार्वजनिक उद्योगांबाबत सुधारणेचे व निर्गुंतवणुकीचे धोरण अवलंबण्यात आले

10 Aug | M

(B) खाजगीकरण

खाजगीकरणाचे मार्ग

मालकी हक्क विषयक मार्ग	संघटनात्मक मार्ग	कार्यात्मक मार्ग
• प्रति राष्ट्रीयीकरण	प्रशासकिय विकेंद्रीकरण	स्वायत्तता
संयुक्त उपक्रम	भाडेतत्त्वावर देणे	देणे
अवसायनता	पुनर्रचना	
निर्गुंतवणूक		

खाजगीकरण हा जागतीकीकरणाचे ध्येय गाठण्यासाठीचा मार्ग आहे

(A) मालकीहक्क विषयक मार्ग

11 Aug | Tue

① प्रति राष्ट्रीयीकरण - सार्व. कंपनी पुर्णपणे खाजगी क्षेत्राला देणे

② संयुक्त उपक्रम - 25 ते 50 % क्षेत्रात सरकारी व उर्वरीत खाजगी

③ अवसायनता - सार्व. क्षेत्रातील एखादा कंपनीत विलीन

④ निर्गुंतवणूक - साधारणत: 51% सार्वजनिक मालकी ठेवून इतर भांडवल खाजगी क्षेत्राला हस्तांतरीत.

(B) संघटनात्मक मार्ग

(i) प्रशासकिय विकेंद्रीकरण → प्रशासकीय कार्ये विकेंद्रीत करणे

(ii) भाडे तत्त्वावर देणे → सार्व. कंपनी खाजगी क्षेत्राला भाडे तत्त्वावर देणे.

(iii) पुनर्रचना - सार्व. कंपनी पुनर्रचना व शिस्त निर्माण करणे

⊙ कार्यात्मक भाग.

12 Aug | Wed

↳ 1985 नंतर (राजीव गांधी पंतप्रधान असताना) सार्वजनिक उद्योगांवरील खर्चाचे कपात करण्यास सुरुवात.

↳ 1991 मध्ये नरसिंह राव यांनी कपात करण्याचा आर्थिक सुधारणांचे तत्व अवलंबण्यात आले

↳ नवीन परवाना धोरण, पुनर्रचना, नवीन औद्योगिक धोरणाद्वारे खाजगी क्षेत्राचा विस्तार. FERA कायद्याऐवजी → FEMA

↳ निर्गुंतवणूकीसाठी आतील समित्या व आयोग

1993- रंगराजन समिती

1996 - पहिला निर्गुंतवणूक आयोग → जी. व्ही. रामकृष्ण.

10 DEC 1999 - निर्गुंतवणूक विभाग.

2001 - दुसरा निर्गुंतवणूक आयोग - R.H. पाटील

2016 → Department of Investment & public Asset mgt

13 Aug | Thu

x निर्गुंतवणूकीचे तत्व

① सार्व. क्षेत्रातील उद्योगांमधील सर्व नागरिकांना शेअर धारण करण्याचे हक्क

② सार्वक्षेत्र उद्योग ही राष्ट्राची संपत्ती असुन ही संपत्ती लोकांच्याच हाती राहावी

x निर्गुंतवणूकीची वैशिष्ट्ये

- बिनमहत्वाच्या सार्व. उद्योगांमध्ये अडकलेला निधी मोकळा करणे
- सार्वजनिक उद्योगांना अधिक स्वायत्तता देणे
- सार्वजनिक उद्योगांमधील राजकीय हस्तक्षेप कमी करणे

14 Aug | Fri

* जागतिकीकरण

① जागतिकीकरण म्हणजे जग व्यापारीदृष्ट्या जवळ येणे आर्थिक सुधारणांचे जागतिकीकरण हे ध्येय आहे.

② जागतिकीकरण ही आंतरराष्ट्रीयीकरणापेक्षा मोठी व व्यापक संकल्पना आहे

जागतिकीकरणात फक्त 'उत्पादनांचे विनिमय' नाही तर त्यासोबत बाजार, नियम, कररचना, आयातशुल्क नियम सहाय्य, विक्री, व्यापार संघटन, मोठमा अशा व्यावसायांशी निगडीत सेवांचा देखील समावेश असतो

* जागतिकीकरणाची आलीकडे लक्षणे मांडता येतात

① International trade मधील आयातशुल्क अडथळे व आयातशुल्केतर

15 Aug | Sat

अडथळे दुर करणे

② भांडवल, माहिती व तंत्रज्ञानामील अडथळे दुर होऊन मुक्त पवन होणे

③ पश्चिम व्यापारक्षेत्राचे उदारीकरण

④ आर्थिकदृष्ट्या व व्यापारदृष्ट्या जग जवळ आणणे

⑤ MNC कंपनीचे वर्चस्व वाढविणे

* जागतिकीकरणाचा अभ्यास करण्यासाठी ७ महत्वाच्या घटकांचा विचार प्रामुख्याने करावा लागेल

① बहुराष्ट्रीय कंपन्या (MNC)

② आंतरराष्ट्रीय आर्थिक संस्था - IMF, WB

③ व्यापार संघटना - GATT, WTO

16 Aug | Sun

MNC (multinational company)

↳ आंतरराष्ट्रीय कंपन्या, आंतरराष्ट्रीय कंपन्या, विकेंद्रीकृत आंतरराष्ट्रीय कंपन्या या सर्वांसाठी बहुराष्ट्रीय कंपन्या हा शब्द वापरला जातो

↳ ह्या कंपन्या मुख्यत: अमेरिका, चिन, दक्षिण कोरिया, जर्मनी, जपान, फ्रान्स इ. ठिकाणी येथील आहेत

भारतात MNC - नियमनाशी संबंधीत खालील यंत्रणा

① कंपनी व्यवहार विभाग - 2013 - कंपनी कायद्यानुसार परकीय कंपन्यावर नियंत्रण

② वाणिज्य व उद्योग मंत्रालय - FDI साठी नियंत्रक

③ वित्त मंत्रालय - कंपन्यांचे सर्व आर्थिक व्यवहार

④ RBI - FEMA च्या माध्यमातून नियंत्रण

*बहुराष्ट्रीय कंपन्यांचे तोटे किंवा नकारात्मक कार्ये

17 Aug | Mon

↳ या कंपन्या उत्पादन यंत्रणेवर वर्चस्व निर्माण करतात.

↳ राजकीय हस्तक्षेप करताना दिसतात.

↳ प्रधान्य क्षेत्रामध्येच गुंतवणूक त्यामुळे इतर क्षेत्र दुर्लक्षीत

↳ यांमुळे देशाची आर्थिक संरचना बदलते गरीब-श्रीमंत दरी वाढते

18 Aug | Tue

आंतरराष्ट्रीय संस्था

IMF - International Capital institutions
↳ International monetary fund.

स्थापना - 27 Dec 1945

मुख्यालय - वॉशिंग्टन

अध्यक्षा - क्रिस्तालिना जॉर्जिव्हा

सदस्य - 189 IMFC → 24 सदस्य.

उद्दीष्टये →

1) आंतरराष्ट्रीय चलन विनिमयात सहकार्य करणे, चलनाच्या विनिमय दरावरील नियंत्रणे रद्द करण्यास प्रोत्साहन
2) विनिमय दर स्थिर राखण्यास मदत करणे

19 Aug | Wed

3) विविध देशांना व्यवहारतोलातील असंतुलन दूर करण्यासाठी सहाय्य करणे
4) आंतरराष्ट्रीय व्यापार वृद्धिंगत करणे

कार्ये

① IMF सदस्य देशांना व्यवहारतोल संकट दूर करण्यासाठी, लघुमुदतीच्चे कर्ज देते → IMF ला आंतिम त्राता म्हणतात.

② 'आर्थिक स्थैर्य निर्माण करण्यासाठी तसेच आर्थिक संकट टाळण्यासाठी IMF विविध देशांच्या आर्थिक व्यवस्थेचा आढावा घेते.

③ आर्थिक संकट टाळण्यासाठी IMF सदस्य देशांना धोरणात्मक सल्ला देतो.

④ आंतरराष्ट्रीय विनिमय सहकार्य वाढविण्यास मदत करते

प्रकाशने ← World economic outlook
Global financial stability RPt
Fiscal monitor.

20 Aug | Thu

* सदस्य देशांचा कोटा

सदस्य देशांचा कोटा ठरविताना विचारात घेतले
① GDP 50%.
② खुली अर्थव्यवस्था 30%.
③ आर्थिक बदलप्रमाण 15%.
④ परकिय चलनसाठा 5%.

↳ प्रत्येक देश आपले चलन IMF मध्ये कोट्याप्रमाणे ठेवतात.
↳ 1946 मध्ये IMF ने सममूल्य पद्धत स्विकारली

SDR - Special Drawing Right

↳ 1969-70 मध्ये सदस्य राष्ट्रांनी IMF मध्ये ठेवलेल्या कोट्याचे योग्य आकलन व्हावे यासाठी स्वीकारलेले एक-चलन परिमाण आहे

21 Aug | Fri

↳ SDR हे IMF मधील कोट्यांची समता दर्शविणारे एक माध्यम आहे
↳ SDR ला कागदी सोने असेही म्हणतात.
↳ Nov 2015 पासुन चीनचे युआन (रेन्मिबी) हे चलन SDR मुल्य ठरविताना विचारात घेतले जाते
1 Oct 2016 पासुन
① pound 8.09%. ② Dollar (USA) 41.73%)
③ Euro 30.93%. ④ Yuan (10.92%)
⑤ Yen 8.33%.
हे पाच चलन SDR ठरविताना विचारात घेतले गेले

22 Aug | Sat

Reserve Tranche →

IMF देशाला कर्ज देताना ते ज्या प्रमाणात IMF कडे निधी देवतात त्याच स्वरूपात त्यांना विविध देशांकडून कर्जे व आर्थिक देवत्या जातात.

Imf कडिले जो कोटा आहे तो

कोटा (100%) < 25% परकीय चलनात → Reserve Tranche
75% स्वतःच्या चलनात

Reserve Tranche → याची गणना RBI परकीय चलन साठा मोजताना करते. हे 25% आपल्याला कर्ज घेण्यासाठी लगेच उपलब्ध आहे

23 Aug | Sun

आपण त्यापुढिल आणखी 25% कर्जे घेतले तर first Credit Tranche म्हणतात असेच आणखी 25% घेतले → Second Credit tranche

Extended fund facility → या अंतर्गत एखादा देश IMF कडून 435% (एकूण कोट्याच्या) कर्ज घेऊ शकतो परंतु यासाठी SAP (structural adjustment pgm) अंतर्गत अट घातली जाते

सध्या भारताच्या IMF मधील कोटा 2.76% आहे 8 वा क्रमांक.

जागतिक बँक (World Bank)

24 Aug | Mon

स्थापना - July १९४४ मध्ये ब्रेटनवुड परिषदेत IMF प्रमाणे जागतिक बँकेची निर्मिती करण्याची घोषणा

31 Dec 1945 ला IBRD

1 जून 1946 पासुन IBRD ने प्रत्यक्ष कामकाजाला सुरुवात केली

* जागतिक बँक गट. - मुख्यालय - वॉशिंग्टन

IBRD (International Bank for Reconstruction and Development)

स्थापना - 31 Dec 1945

सदस्य - 189 (नवीन - नॉरु 2016 मध्ये) आयी IMF सदस्य असणे बंधनकारक

कार्ये

① मुख्य कार्य पुनर्बांधणी व विकासासाठी दीर्घकालीन कर्जपुरवठा करणे

25 Aug | Tue

② कर्ज घेणाऱ्या सदस्य देशाची पत तपासुन बघीतली जाते कर्ज हे पुनर्बांधणी व विकासासाठीच वापरले जात आहे का ते तपासले जाते कर्ज मान्य करताना ते प्रकल्पनिहाय किंवा उपक्रम निहाय मंजूर केले जाते

③ याचा व्याजदर LIBOR (London interbank offered Rate शी जोडला आहे

④ अंतिम देय रक्कमी कमी करणे हे आहे.

IDA -

स्थापना - 24 Sept 1960

सदस्य - 173

कार्ये

① अत्यंत गरीब देशांना व्याजमुक्त कर्ज देणे हे मुख्य उद्दिष्ट

26 Aug | Wed ② IDA मुख्यतः ग्रामीण देशांनाच कर्ज देते
ग्रामस्थ्ये प्रामुख्याने, मुख्यतः ग्रामीण विकास ग्रामीण
पायाभूत सुविधा, कृषी विकास व दारिद्र्य निर्मूलनासठी कर्ज देते.

③ 0% व्याज आकरले जात असल्याने याला कर्ज म्हणण्यापेक्षा
पतअनुदान असे म्हणतात.

④ IDA परतफेड मुदत 35 ते 45 वर्षे असते

⑤ IFC (International Finance Corporation)

स्थापना - 1956

सदस्य - 185 (नविन तुवालु 2019 मध्ये)

कार्ये

① IFC चे मुख्य कार्ये विकसनशील देशामधील खाजगी
27 Aug | Thu क्षेत्राला आर्थिक मदत करणे

② खाजगी क्षेत्रात गुंतवणूक करणे; आंतरराष्ट्रीय स्तरावर
भांडवलाचे वहन.

③ विविध उद्योगांना व्यावसायिक सल्ले पुरविणे

④ खाजगी क्षेत्राला मदत करत असल्या कारणाने हीला WB ची
खाजगी शाखा असे म्हणतात

MIGA (Multilateral Investment guarantee Agency)

स्थापना 1988

सदस्य - 181

कार्ये.

① MIGA चे मुख्य कार्य विकसनशिल देशांमधील FDI
वाढवणे

② MIGA ही गुंतवणूकदार व कर्जदारांना राजकीय जोखीम
विमा पुरवते

(E) ICSID (International Centre for Settlement of Investment disputes)

28 Aug | Fri

स्थापना - 1966

सदस्य - 154 (नवीन सदस्य - मेक्सिको

कार्ये

① ICSID ही तंटा व वादांची सोडवणूक करणारी शाखा आहे

② गुंतवणूक संदर्भातील वाद सोडवण्याचे सुविधा पुरविते

अध्यक्ष - डेव्हीड मालपास (USA) 9 April 2019 पासून.

प्रकाशने < World development Report
Global economic prospectus.

भांडवल व कोटा < सदस्य देशांच्या कोट्यानुसार OSRD आपला भांडवली बाजारातून Bonds विकून उभारतात

29 Aug | Sat

IFC ने 2015 मध्ये मसाला बॉंड सर्वप्रथम लंडन स्टॉक ऑफ एक्सचेंज बाजारात विकून 1000 कोटी रु उभारले व हा निधी भारताच्या पायाभूत सुविधा विकासासाठी पुरवला.

30 Aug | Sun

ADB - Asian Development Bank.

स्थापना - 22 Aug 1966 सुरुवातीला -31 देश

सदस्य - संख्या - 68 (न्यूझीलंड 2019 मध्ये)

मुख्यालय - मनिला (फिलिपाईन्स)

उद्देश

① आशियाई देशांचा आर्थिक व सामाजिक विकास व प्रादेशिक एकीकरण वाढीस लावणे

② लैंगिक समानता, ग्रामीण विकास, अन्नसुरक्षा पुरविणे दारिद्र्य दुर करणे

31 Aug | Mon

③ पर्यावरणदृष्ट्या शाश्वत विकास करणे

AIIB (Asian Infra Investment Bank)

स्थापना - 24 Oct 2014 · 22 सदस्य-मिळून

सदस्य - संख्या 100 ← 40 आशियाई
30 गैरआशियाई
26 प्रायोजित सदस्य

उद्देश -

① लहान पण उच्च कौशल्य असणारी कार्यक्रम व्यवस्थापन यंत्रणा असणारी बँक निर्माण करणे

② पर्यावरणाभिमुख शोषण यंत्रणा निर्माण करणे

कार्य - आशियाच्या आर्थिक विकासासाठी वित्तपुरवठा करणे

NDB (BRICS) Bank (New development Bank) BRICS

01 Sept | Tue

पार्श्वभूमी - BRICS देशांचा विकास करण्यासाठी व शाश्वत शाश्वत पायाभूत सुविधा पुरविण्यासाठी स्थापन

स्थापना - फोर्टलिझा ब्राझील ६व्या परिषदेत स्थापन करण्याचा निर्णय.

7 July २०१५ ला अस्तित्वात व 21 Aug २०१६ - सुरु

मुख्यालय - शांघाय (चिन)

सदस्य 5 - Brazil, Russia, India, China, South Africa

कार्ये

① BRICS देशांना पायाभूत व शाश्वत विकासासाठी अधिक स्रोत उभारणे

02 Sept | Wed

② इतर उभरत्या व विकसनशील देशांनाहे अधिक स्रोत पुरविणे

03 Sept | Thu

* आंतरराष्ट्रीय व्यापारी संघटना *

(1) UNCTAD → संयुक्त राष्ट्र व्यापार व विकास परिषद.

स्थापना - 1964.

मुख्यालय - जिनिव्हा (स्वित्झर्लंड) इतर ← न्यूयॉर्की अधिस अवाच्या

सदस्य - 194 देश

उद्दीष्ट्ये / कार्ये :

① आंतरराष्ट्रीय व्यापाराला प्रोत्साहन.
② अर्थव्यवस्था व्यापारद्वारा एकमेकांना जोडणे
③ व्यापार वृद्धिंगत होण्यासाठी व्यासपीठ म्हणून कार्ये करणे

प्रकाशने - ① World investment Report ② World tarrif Report

04 Sept | Fri

GATT.

↳ 23 देशांनी एकमेकांमधील व्यापारासाठी. विशिष्ट नियमावली बनवून त्यावर 30 Oct. 1947 ला संमती. दिली
हया नियमावलीलाच GATT असे म्हणतात.

↳ 1 Jan 1948 पासून GATT करार अमलात आला
↳ भारताने 8 July 1948 ला GATT सदस्य केला

* GATT करारची उद्दीष्ट्ये
① आंतरराष्ट्रीय व्यापारात सर्व देशांना समान संधी प्रदान करणे
② व्यापारातील आयातशुल्क व शुल्केतर अडथळे दूर करणे
③ आंतरराष्ट्रीय व्यापार वृद्धीगत करणे
④ आंतरराष्ट्रीय व्यापारातील वाद सोडविणे

* Sept 1986 मध्ये GATT चा आठवा राऊंड उरुग्वे देशाच्या 'पुंटा डेल इस्ता' येथे सुरु झाला. यालाच उरुग्वे राऊंड म्हणतात.

05 Sept | Sat

* 15 Dec 1993 ला भारतासह सदस्य देशांनी डंकेल मसुद्याच्या सुधरेलेला अंतिम स्वरूप दिले. 15 April 1994 ला भारतासह सदस्य देशांनी मराकेश (मोरोक्को) येथे डंकेल मसुदयावर स्वाक्षऱ्या केल्या व उरुग्वे राऊंड यशस्वी झाला.

* ~~भारत झाला~~

मराकेश करारानुसार 1 जानेवारी 1995 ला जागतिक व्यापार संघटना स्थापन करण्यात आली.

GATT आणि WTO करार

06 Sept | Sun

WTO अंतर्गत विविध प्रकारचे 60 करार आहेत

* WTO चे 6 आधारस्तंभ आहेत
* यामधील सर्वोच्च करार म्हणजे WTO स्थापण्याचा करार

WTO चे 6 आधारस्तंभ

सर्वोच्च करार - ① WTO स्थापनेचा करार

मूक तत्वे - ② GATT ③ GATS ④ TRIPS

तंटा निवारण - ⑤ तंटा निवारण विभाग.

पारदर्शकता - ⑥ व्यापार धोरणाच्या आढावा

07 Sept | Mon

(A) GATT अंतर्गत MTO ची काही प्रमुख करार

(A) आयात शुल्क
(B) डंपिंग विरोधी करार
(C) आयात शुल्केतर अडथळे
(D) कृषी करार
(E) कापड आणि वस्त्र करार
(F) स्वास्थ विषयक उपायांचा करार
(G) तांत्रिक अवरोध करार.

(B) GATS (General Agreement on trade in Services)
यामध्ये सेवांच्या आंतरराष्ट्रीय व्यापारासाठी असणाऱ्या काही मोडस मोडनात.

08 Sept | Tue

(C) TRIPS. (Trade Related intellectual property Rights)

* WTO अंतर्गत बहुपक्षीय करार करावे अशी मूळ संकल्पना आहे
WTO अंतर्गत च्यारच plurilateral (बहुपक्षीय) करार करण्यात आलेले आहेत
(I) नागरी विमान व्यापार
(II) शासकिय वसुली.
(III) डेअरी उत्पादने
(IV) गुरांचे मटण

यापैकी डेअरी उत्पादने व गुरांचे मटण वगळता इतर संपुष्टात आले

पण multilateral - बहुपक्षीय करार करावयाचा असेल तर most favoured nation चा दर्जा देणे आवश्यक

बहुपक्षीय करारानील पुढचे नाव आहे

09 Sept | Wed

शाश्वत्तीय वागणूक- सदस्य देशाने ,परकीय देशातील व स्वकीयांप्रमाणेच वागणूक देणे आवश्यक आहे.

* A1 जनरल करार GATT (General Agreement on tariff and trade)

① आयात शुल्क (Tariff)

↳ GATT व WTO सदस्य देशांना आयातशुल्क कमी करण्याचा आग्रह धरतो

↳ उरुग्वे राऊंडनुसार कोता पद्धतीचे संख्यात्मक निर्बंधाचे उच्चाटन केले आहे

↳ WTO च्या २००१च्या परिवर्तन (दोहा) गैरकृषी वस्तुंच्या आयातीसंबंधीत नविनचर्चेला प्रारंभ यालाच NAMA म्हणतात. (Non agreecultural market Access)

10 Sept | Thu

* भारताने JNNURM अभियानात देशी घटकांच्या वापराची विशिष्ट टक्केमान पातळी निश्चीत केली आहे अमेरिकेने किमान अटीवरून भारतावर खटला भरला आहे.

② डंपिंगविरोधी कर (Anti Dumping duty)

एखादी कंपनी एखाद्या वस्तुंची निर्यात स्वतःच्या देशातील किंमतीपेक्षा कमी किंमतीला करत असेल तर त्याला डंपिंग म्हणतात. व त्याविरुद्ध WTO आयातशुल्क लावण्याची परवानगी देते त्याला Anti dumping duty म्हणतात

③ आयातशुल्केतर अडथळे

① आयात परवाना प्रक्रिया करार. ② TRIMS → यानुसार परकीय भांडवलाला देशी भांडवलाप्रमाणे वागणूक द्यावी

TRIMS च्या अंमलबजावणीसाठी विकसीत देशांना - 2 वर्ष मुदत
विवाद विकसनशिल - 5 वर्ष
अविकसीत देशांना 7 वर्ष

11 Sept | Fri

③ उगमस्थानाबाबत नियमांचा करार.

ज्या वस्तुंच्या उगमस्थान असलेल्या देशाला काही सवलती दिल्या जातात. या देश नये असा WTO को आग्रह धरला जातो

Agreement on Agriculture

उरुग्वे राऊंडमध्ये हा करार करण्यात आला यामार्फी फक्त कृषी व्यापार विषयक नियम होते

कृषीविरोधी subsidy मुळे निर्यात जास्त व आयात कमी असे विचित्र चित्र निर्माण होत होते यालाच व्यापार विपर्यास distortion असे म्हटले जाते त्यामुळे हा विपर्यास टाळण्यासाठी कृषिकरार करण्यात आला

12 Sept | Sat

कृषी करारची उद्दीष्टे

① कृषी क्षेत्रात बाजाराभिमुखता वाढविणे
② कृषी मालाला जागतिक बाजारपेठ उपलब्ध करून देणे
③ देशांतर्गत मदतीचे नियम व तत्वे ठरवून त्यास कपात करणे

* हा करार 3 उपबंधावर आधारित
- बाजार प्रवेश
- देशांतर्गत मदत
- निर्यात सबसिडी

(A) बाजार प्रवेश

कृषीमालावरील आयात शुल्क
- विकसित देशांनी → 36% कपात (2001 पर्यंत)
- विकसनशिल देशांनी → 24% कपात (2005 पर्यंत)

(B) Domestic support देशांतर्गत मदत

कुठल्या वस्तुवर subsidy द्यावी व कोणत्या वस्तुवर देऊ नये यासाठी Box method वापरली जाऊ लागली

उदाहरण:

अंबर Box

- विकसित देशांना 5% subsidy ✓
  - ✓ किसान आधार योजना / किसान योजना
- विकसनशिल देशांना 10% subsidy ✓
  - ✓ सिंचन
  - ✓ खते
  - ✓ उर्जा

Green Box

- विकसित
- subsidy कितीही ✓
- विकसनशिल
  - ✓ कृषी संशोधन
  - ✓ पिक रोग नियंत्रण
  - ✓ पायाभूत सुविधा
  - ✓ अन्नसुरक्षा
  - ✓ कृषी पुनर्रचना
  - ✓ पर्यावरण संरक्षण
  - ✓ कृषी विमा
  - ✓ प्रादेशिक विकास योजना

Blue Box

- किमतीही दिल्या जाऊ शकतात
  - ✓ उत्पादन कमी करण्यासाठी शेतकऱ्यांना दिली जाणारी अनुदाने
  - ✓ शेतकऱ्यांना कृत स्वरूपात दिली जाणारी प्रत्यक्ष थेट देयके

SFDT Box

- subsidy देता ✗
  - विकसीत देशांना अविकसित देशांना अर्थांवर आधारीत
    - ✓ कृषी व ग्रामीण विकास subsidy.

(C) निर्यात subsidy

- विकसित देश 2001 पर्यंत – 36% कपात
- विकसनशिल देश 2005 पर्यंत – 24% कपात

15 Sept | Tue दोहा अनेऑतगति विकासित देशांनी नियमि अनुपाने २०१३ पर्यंत समाज करावीत अशी मागणी India, Brazil, S.A. यांनी लाऊन धरली

(3) कापड व वस्त्र करार. (Agreement on textile and clothing)

याआधी बहुविध सुती करार होता. 1 Jan 1995 पासुन हा करार अस्तित्वात आला

या अंतगति विकसीत देशांनी करावयाची कपात
- 1995-97 → 16%.
- 1998-2001 → 17%
- 2002+2004 - 18%.
- 2005 पर्यंत - 49%.

अशी एकूण 100%.

16 Sept | Wed (4)

(4) स्वास्थ्य विषयक उपायांचा करार

अन्नसुरक्षेसाठी मानक तयार करून त्याची अंमलबजावणी संबंधी करार.

(5) तांत्रिक अवरोध करार → मानव, प्राणि, वनस्पती तसेच पर्यावरणा संरक्षण देतांना व अरेरावीस अपायकारक ठरनार नाही असे नियम व मानके विकसित करणे

(6) सेवा करार (GATS - General Agreement on trade in Services)

आंतरराष्ट्रीय सेवांच्या नियमनासाठी हा एकमेव करार आहे 1980 च्या दशकात ~~सेवाविषयक~~ सेवाविषयक करार करण्याचा विचार पुढे आला तरी चर्चा मात्र उरुग्वे राऊंडदरम्यानच झाली.

सेवा करारोनगनि अंतरराष्ट्रीय व्यापारातील सर्व सेवा 17 Sept | Thu
अंतरभूत आहेत. त्यांना वेगवेगळ्या mode मध्ये विभागले आहे

Mode
- ① Gross bordee supply → उदा. BPO सेवा
- ② Consumption abroad → उदा टुरिझम
- ③ Commercial presence → उदा - अमेरिकेतील बँकेची भारतात शाखा
- ④ presence of natural person → भारतीय शास्त्रज्ञाने नासात जाऊन सेवा देणे

* GATS मध्ये :- उच्च शिक्षणाच्या उपबंधामुळे परकिय उच्च शिक्षण संस्थाना भारतात संस्था स्थापन करता येऊ शकतात.

⑥ TRIPS (Trade Related intellectual propeety Right)

हा WTO चा GATT, GATS नंतरचा तिसरा सर्वात महत्वाचा करार/उपबंध आहे 18 Sept | Fri

उद्दीष्टे
① बौद्धिक संपदेचे रक्षण करणे
② बौद्धिक संपदेविषयी जागरूकता निर्माण करणे
③ बौद्धिक संपदा नियमांमध्ये एकवाक्यता निर्माण करणे
④ बौद्धिक संपदा रक्षणाची जबाबदारी उचलणे

* महत्वाचे बौद्धिक संपदा अधिकार.
① कॉपीराईट ② ट्रेडमार्क व सेवामार्क ③ GI ④ औद्योगिक डिझाईन
⑤ IC डिझाईन ⑥ पेटंट

* भारत व TRIPS
→ GI of Goods act 1999 मध्ये करण्यात आला.
→ पेटंट व औषधी → 1970 चा कायदा मुख्यतः प्रक्रिया पेटंट होते 1999 नंतर product पेटंट
→ पेटंट व कृषी → बियाणे व वनस्पती प्रजाती विकसित करणेसाठी पेटंट आवश्यक नाही

19 Sept | Sat

Swiss Genève - शेतकऱ्यांना फुलशिवडीसाठी वनस्पतीचे भाग फक्त स्वनिर्लाभ मुक्त वापरता येतील
12 मे 2016 ला भारताने बौद्धिक संपदा धोरणाला मंजुरी दिली.

WTO

उरुग्वे राऊंडच्या मराकेश करारान्वये 1 Jan 1995 WTO अस्तित्वात आली.
↳ भारत GATT व WTO दोघांचा संस्थापक सदस्य

मुख्यालय - जिनिव्हा (स्विझर्लंड)

सदस्य - 164 देश 164 वा अफगाणिस्तान

20 Sept | Sun * WTO नुसार जागतीकीकरण म्हणजे रिकार्डीचा तुलनात्मक खर्च सिध्दांत

अध्यक्ष - राबर्टो अझेविडो 1 Sep 2013 पासुन

प्रकाशने - World Trade Report, World trade statistical Review

परिषदा - WTO मंत्रीस्तरीय परिषद दर 2 yr ने घेतले

रचना - एक साधारण परिषद व प्रत्येक देशाचा एक प्रतिनिधी

* सिंगापूर → 1996 -)

9 ते 13 Dec दरम्यान WTO ची मंत्रीस्तरीय पहिली परिषद पडली यामध्ये 2 महत्वाच्या गोष्टी

① सामाजिक परिच्छेद
↳ श्रम मानक
पर्यावरण मानक

② सिंगापुर मुद्दे
↳ गुंतवणूक
स्पर्धा
शासकीय वसुली
व्यापार सरलीकरण

दोहा - 2001

21 Sept | Mon

4 9 ते 14 Nov 2001 दरम्यान दोहा येथे चौथी मंत्रीस्तरीय परिषद.

* दोहा राऊंड गेली 19 वर्षे सुरू असूनही त्यावर तोडगा निघालेला नाही
* कृषी व्यापार व गैरकृषी व्यापार हे वादाचे मुद्दे आहेत
* विकसित व विकसनशील देशांना काही सवलती मिळाव्यात

यामध्ये कृषी, GSDT, TRIPS, NAMA हे करार

* बाली, इंडोनेशीया → 3 ते 6 Dec 2013 ला पार पडली

या परिषदेत 4 घटकांवर चर्चा करण्यात आली

① व्यापार सरलीकरण

② कृषी
- साधारण सेवा
- अन्नसुरक्षेसाठी सार्वजनिक साठवणूक
- कृषी वस्तुंवर आयातशुल्क व कोटा
- निर्यात स्पर्धा

22 Sept | Tue

③ कापूस

④ विकास आणि कमी विकसित देशांचे विषय
- ① उगमतत्व
- ② सेवाबाबत अधिमान्यता वगळणूक
- ③ शुल्कविरहीत व कोटाविरहीत बाजारप्रवेश
- ④ विशेषात्मक वागणूक संदर्भात नियंत्रण

शांतता परिच्छेद → कलम - 13 (कृषीकरार)

कृषी करारान्वये मान्यता मिळालेल्या देशी सहाय्य योजनांव निर्यात सबसिडी

23 Sept | Wed

नैरोबी, २०१५ → बाली पॅकेजमधील ५ पैकी एक ५२/३ सदस्यांनी स्विकारल्यामुळे व्यापार सरलीकरण करार २२ Feb २०१७ पासुन लागू करण्यात आला.

* नैरोबी पॅकेजचे ३ घटक
  - कृषी
    - विकसित देशांनी १००% कपात (२०१५)
    - विकसनशील – १००% कपात (२०१८)
  - कापुस
  - अत्यल्प देशांचे विषय

24 Sept | Thu

आर्थिक नियोजन

25 Sept | Fri

* आर्थिक नियोजनाचे स्वातंत्र्यपूर्व प्रयत्न

1934 - विश्वेश्वरय्या योजना → planned economy for india या पुस्तक.

1934 - FICCI . N.R. सरकार यांच्या अध्यक्षतेखाली. राष्ट्रीय नियोजन आयोगाची गरज नमूद.

1938 - काँग्रेस योजना - अधिवेशनाचे अध्यक्ष, हरिपुरा - सुभाष बोस, गांधीजींच्या प्रेरणेने national planning commission स्थापन अध्यक्ष पंडित जवाहरलाल नेहरू

1944 - मुंबई योजना - आठ उद्योगपतींनी मांडली 'A plan of economic development for india' नावाने.

1944 - गांधी योजना - श्रीमान नारायण अग्रवाल → आर्थिक विकेंद्रीकरण

1945 - जनता योजना - मानवेंद्रनाथ रॉय ← निवडा आवश्यक वस्तू मूलभूत सुविधा वर

26 Sept | Sat

1950 - सर्वोदय योजना - अहिंसक पद्धतीने शोषणविहीन समाज निर्माण करण्यासाठी JP नारायण यांनी मांडली.

नियोजनाचे प्रकार

① आदेशात्मक अर्थव्यवस्था - 1950 नियोजन आयोग स्थापन

② 1956 औद्योगिक धोरण - आदेशात्मककडे आणखी झुकाव व समाजवादी समाजरचनेचा स्विकार (पण लोकशाही पद्धतीची) 1991 पर्यंत हे नियोजन मौलिक स्वरूपाचे

③ 1991 पासून आदेशात्मक ऐवजी सूचकात्मक नियोजन झाले व याला च सामाजिक नियोजनाची जोड देण्यात आली

08 Nov | Sun

DPH जिल्हा नियोजन.

15 मार्च 1994 पासून → 74 समिया स्थापन - 2006

रचना

* सदस्य - 30 ते 50 (लो. मुसार)
एकूण पैकी 415 निवडीत (80%)

* पदसिद्ध सदस्य: अध्यक्ष - पालकमंत्री
उपाध्यक्ष - विभागीय आयुक्त
सदस्य - ZP अध्यक्ष
सचिव - जिल्हाधिकारी

* नियुक्त सदस्य: *जिल्ह्यातील कमाल 6 मंत्री
*वैधानिक विकास मंडळाचा एक सदस्य. 09 Nov | Mon
*विधान मंडळ व संसदेमधुन 2 सदस्य
*जिल्हानियोजनाचे शान असणारे 2-4 सदस्य.

* विशेष आमंत्रीत: *जिल्ह्यातील विधान सभा व संसद सदस्य.
* जिल्हा विभागीय आयुक्त.
* Z.P. CEO
* जिल्हा नियोजन अधिकारी

* Art 243ZE 'महानगर नियोजन समीती' साठा स्थापन नाही
2001 - कोलकाता प्रथम शहर स्थापन करणारे.
* संपुर्ण 'महानगर क्षेत्राची विकास योजना तयार' करणे.

06 Nov | Fri

* राज्य स्तर

* राज्य नियोजन मंडळ - MH (स्थापना 1962)

अध्यक्ष - CM

उपाध्यक्ष - कार्यकारी अध्यक्ष

सदस्य - वित्त व नियोजन मंत्री, आदिवासी विकास मंत्री
निती वैधानिक विकास मंडळाचे अध्यक्ष
मुख्य सचिव MH शासन (1994)

अशासकिय सदस्य - 6 सदस्य (3 क्षेत्रानिहाय)

सचिव - नियोजन विभागाचे प्रधान सचिव

* जिल्हा स्तर

07 Nov | Sat MH - → जिल्हास्तरीय नियोजन 1994 ला सुरुवात

Art 243ZD नुसार → जिल्हा नियोजन समिती

कार्ये - जिल्ह्यातील सर्व पंचायत, संस्था व नगरपरीषदेचा
एकत्रीत विकास योजना करणे तो राज्य सरकारला
सादर करणे

27 Sept | Sun

* आउजा योग्यात बहुसरीय नियोजन विकसीत केले
थामध्ये केंद्र → राज्य → जिल्हा → तालुका → ग्राम हे स्तर.
1950 · NC 1952 · NDC आणि 1992-93 मध्ये 73rd, 74th Amd
ने विकेंद्रीकृत नियोजनावर भर दिला (वाढत गेला)

* निती आयोगाच्या माध्यमातून सहकारी संघराज्य व सशक्त राज्ये व सशक्त राष्ट्र निर्मितीस सर्वोच्च प्राधान्य देण्यात आले

* बोल्शेविक क्रांतिनंतर आदेशात्मक अर्थव्यवस्थेचा व राष्ट्रीय नियोजनाचा अवलंब करत · FYP कार्यक्रम हातात घेतला

* नियोजन संस्था

① नियोजन आयोग

28 Sept | Mon → 15 march 1950 28 · march 1950 - पहीली बैठक
अध्यक्ष - PM

② राष्ट्रीय विकास परिषद (NDC)

6 Aug 1952 अध्यक्ष - PM सदस्य - कॅबिनेट मंत्री, CM
UT चे प्रशासक, नियोजन आयोगाचे सदस्य
थामुळे NDC नियोजन आयोगापेक्षा जोडी व व्यापक यंत्रणा.

* निती आयोग (National institution for transforming india)

1 Jan 2015, स्थापना
↳ पुर्व केंद्र संस्था
अध्यक्ष - PM उपाध्यक्ष - PM नियुक्त व्यक्ती.

पूर्णवेळ सदस्य — सारस्वत
रमेश चंद
वी. के. पॉल.

29 Sept | Tue

पदसिद्ध सदस्य — संरक्षण मंत्री
गृहमंत्री
वित्त मंत्री
कृषी व शेतकरी कल्याण मंत्री, ग्राम विकास व पंचायत
CEO – सचिव पदावरील व्यक्ती – सध्या अमिताभ कांत

③ प्रशासकीय परिषद
राज्यांचे CM व UT चे प्रशासक/नायब राज्यपाल

④ प्रादेशिक परिषद - Same as above पण अद्याप स्थापन नाही
गरजेनुसार स्थापना

30 Sept | Wed

⑤ विशेष आमंत्रीत सदस्य -
पंतप्रधानांमार्फत तज्ञ, विशेष व्यक्तींची
नेमणूक करण्यात येते

* निती आयोग केंद्र व राज्य शासनांना धोरणात्मक व तांत्रिक सल्ला पुरविणारी वैचारीक संस्था म्हणून काम करते

01 Oct | Thu

पंचवार्षिक योजना

① पहिली पंचवार्षिक योजना

① कालावधी – 1 Apr 1951 ते 31 march 1956

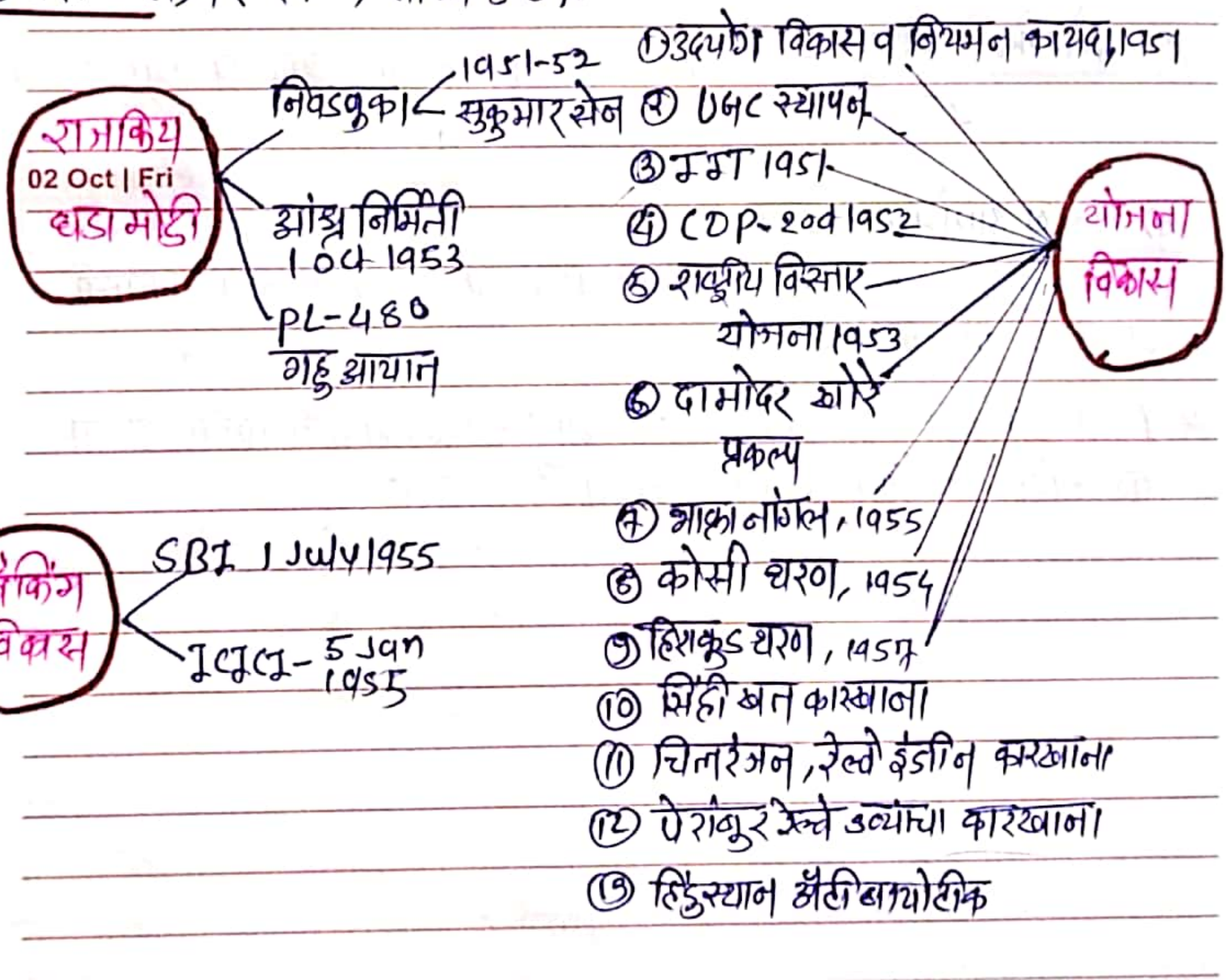
② अध्यक्ष – जवाहरलाल नेहरू

③ उपाध्यक्ष – गुलझारीलाल नंदा

④ प्रतिमान – हेरॉड व डोमर (अर्थविवरणेन मोठी मांडवली गुंतवणूक)

⑤ उद्दीष्टे – ① 1st योजनांमध्ये वार्षिक वृद्धीदराचे लक्ष्य हे NNP वर आधारित
② कृषी क्षेत्रावर सर्व 31% सर्वाधिक खर्च

① यश – लक्ष्य 2.1% ↑ साध्य 3.6%

② २ री पंचवार्षिक योजना

03 Oct | Sat

① कालावधी → 1 Apr 1956 ते 31 mar 1961

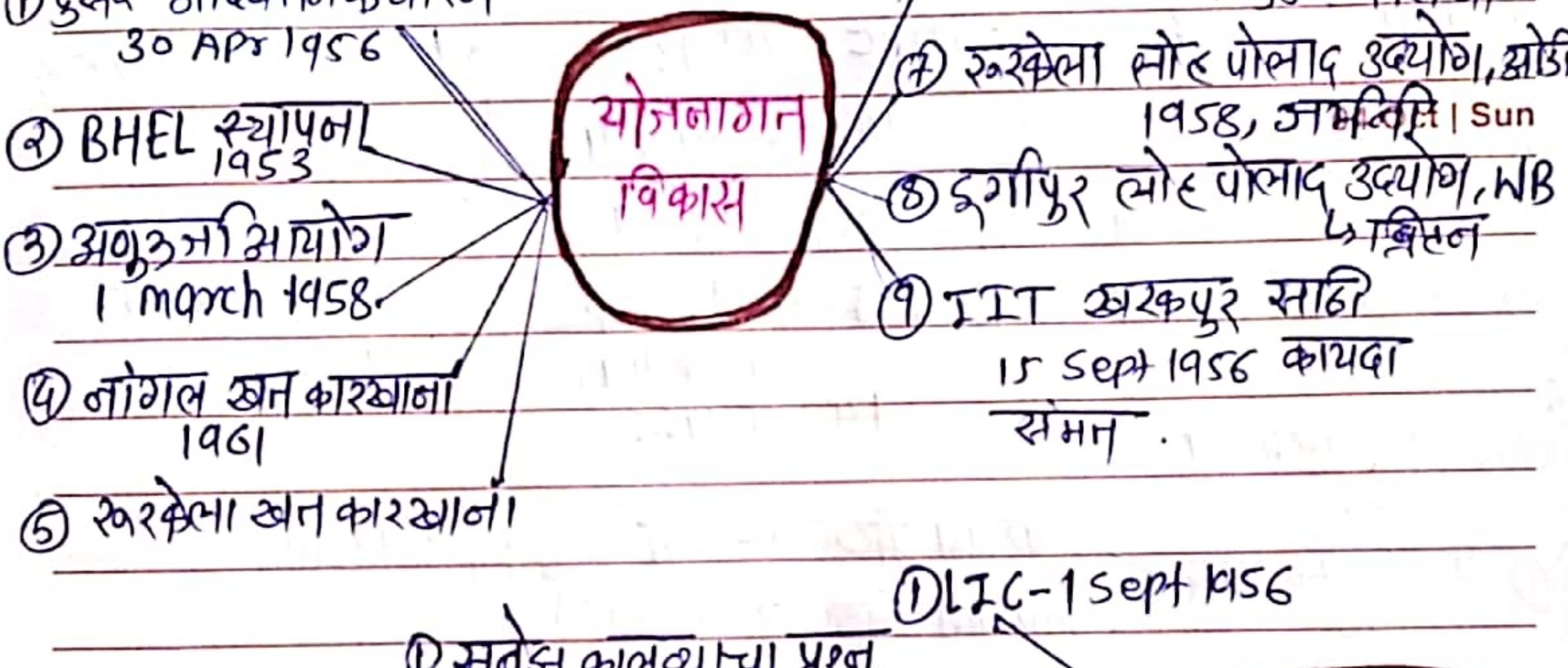
② अध्यक्ष – नेहरू

③ उपाध्यक्ष – कृष्णमाचारी

④ प्रतिमान – महालनोबिस → भांडवली वस्तु मध्ये गुंतवणूक
विद्युत्दीसाठी मोठे उद्योग
शेजगारनिर्मितीसाठी लघु उद्योग

⑤ योजनेचे नाव – औद्योगिकवादी योजना
सर्वाधिक 28% खर्च वाहतूक व दळणवळण

⑥ यश – 4·5 लक्ष्य – 4·2% साध्य

05 Oct | Mon

3 री पंचवार्षिक योजना

① कालावधी - 1961 ते 1966

② अध्यक्ष - नेहरू (मे 1964) लालबहादूर शास्त्री (जून 1964 ते 1966)

③ उपाध्यक्ष - त्रिवेदी (Dec 1963), अशोक मेहता (Dec 1965 पासून)

④ प्रतिमान — महालनोबिस + सुखमॉय चक्रवर्ती 'Mathamatical framework of third plan'

⑤ योजनेचे नाव - कृषिव उद्योग योजना

महत्वाच्या घडामोडी

① राजकीय घडामोडी · ② योजनागत विकास · ③ बँकिंग विकास

① भारत चिन युद्ध 1962

06 Oct | Tue

② संरक्षणमंत्री मेनन → यशवंतराव चव्हाण

② गोवा मुक्तिसंग्राम 12 वी Amd

③ नागालँड निर्मिती 1963

④ भारत-पाक युद्ध 1965 < ऑपरेशन ग्रँडस्लॅम - जम्मू, ऑपरेशन जिब्राल्टर - काश्मिर } by पाकिस्तान

⑤ हिंदी विरोधी चळवळ - 1965

① APC Agree price Commn. 1965 - Gilvala → CACP - 1985 ला

② FCI - Food corp of India 14 Jan 1965

① IOBJ - 1 July 1964

② UTI - Unit trust of India 1 July 1964

यश - लक्ष्य - 5.6% साध्य - 2.8%

योजना सुट्टी

* 1 Apr 1966 ते 31 मार्च 1969 योजना सुट्टीचा काळ 07 Oct | Wed

* योजना सुट्टीचा काळ

1966-67, 67-68, 68-69 3 वार्षिक योजना

अध्यक्ष - इंदिरा गांधी

उपाध्यक्ष - अशोक मेहता

योजनेचे नाव - स्वावलंबन योजना

योजनागत विकास / कार्यक्रम

① पंजाब शेतीचा निर्मिती

② रुपयाचे अवमूल्यन - 6 जून 1966 - 36.5%

③ हरितक्रांती - स्वामिनाथन - मेक्सिकन डॉर्फ - चा भारतीय 08 Oct | Thu
शास्त्रीय नावीशी संकर. (कृषीमंत्री सुब्रमण्यम)

④ उच्चतम उत्पादनाचे वाण कार्यक्रम

1966-67 उच्चतम उत्पादनाचे वाण कार्यक्रम. तांदूळ, ज्वारी, बाजरी गहू, मका इत्यादींचे.

09 Oct | Fri

4 थी पंचवार्षिक योजना

① कालावधी - 1969 ते 1974

② अध्यक्ष - इंदिरा गांधी

③ उपाध्यक्ष — धनंजय गाडगिळ, सुब्रमण्यम, डी.पी.प्रसाद धर

④ प्रतिमान - ऑलन मान व अशोक रूद्र - open Consistency model

⑤ योजनेचे नाव - स्थैर्यसिह आर्थिक वाढ व आर्थिक स्वावलंबन

⑥ योजनेची उद्दीष्टे

- 4 था योजनेन वार्षीक वृद्धीदराचे लक्ष्य NDP वर आधारीत
- शिक्षण व मनुष्यबळ विकासावर भर
- बि.एस.मिन्हास यांनी planning and the poor हे पुस्तक
- संपत्ती व आर्थिक केंद्रीकरणावर अधिक योजनेत
- प्रादेशिक विकासाचे लक्ष्य ठरविण्यासाठी प्रसीध्द गाडगिळ सुत्र वापरले

10 Oct | Sat

राजकिय घडामोडी

① भारत x पाक युध्द 1971

② तेलाचे संकट 1973 400% ↑

③ राज्यनिर्मिती, 1971
मणिपुर, त्रिपुरा, मेघालय, हिमाचल प्रदेश

योजनाधान विकास

① MRTP 1969

② व्यापारतोल 1972-73 अनुकूल

③ FERA-1974

④ बोकारो-स्टील-पोलाद उत्पादन

⑤ SAIL (Steel Authority of India Ltd)

⑥ ऑपरेशन फ्लड
तर्गिस कुरियन 1970

⑦ DPAP - आवर्षण प्रवण क्षेत्र विकास कार्यक्रम

बँकिंग विकास

① बँकांचे राष्ट्रीयकरण

② अग्रणी बँक योजना

5 वी पंचवार्षिक योजना

11 Oct | Sun

① कालावधी → 1974-78 (एक वर्ष आधीच बंद)

② अध्यक्ष – इंदिरा गांधी

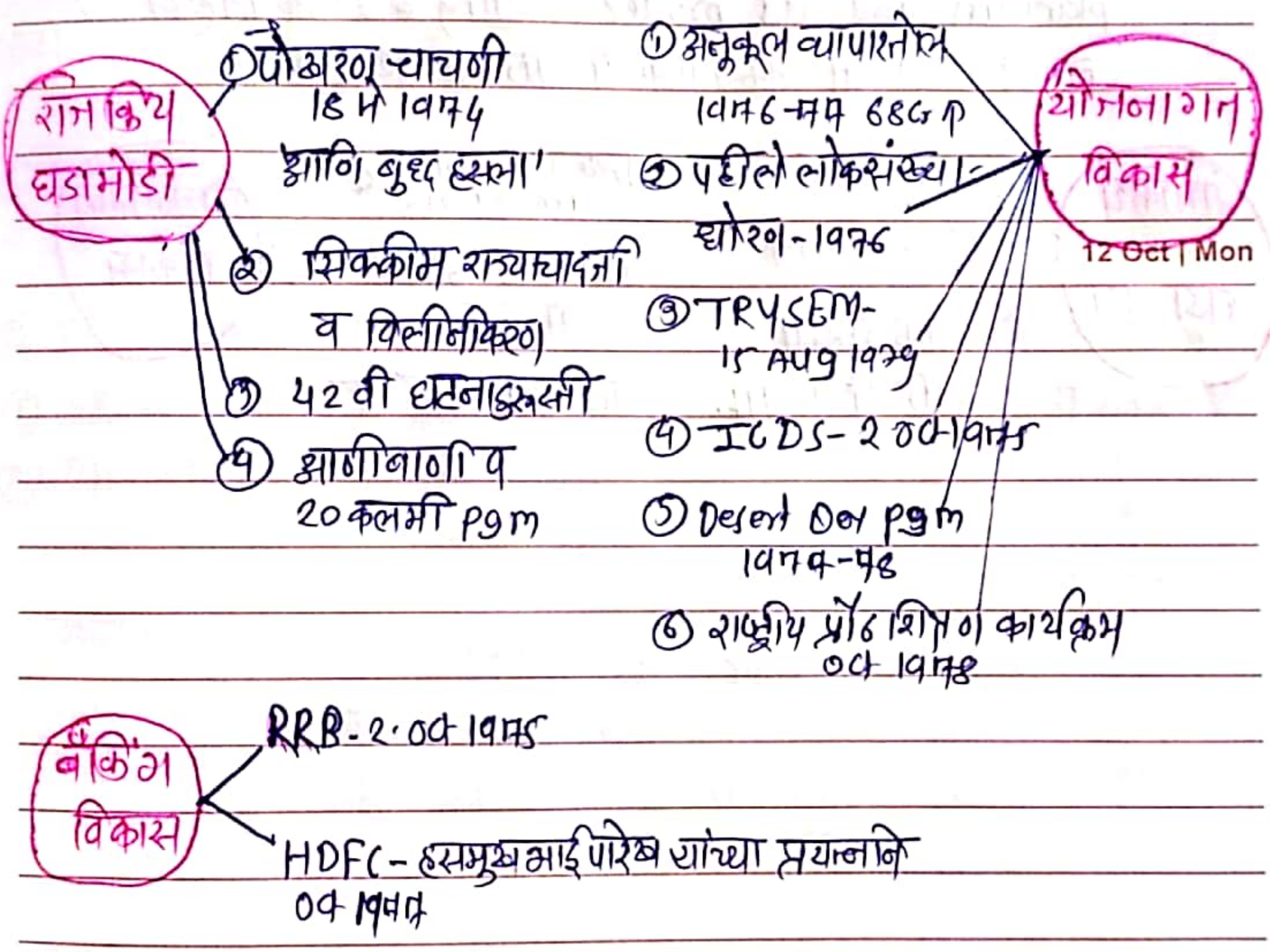
③ उपाध्यक्ष – जगजिवनप्रसाद घर, P.N. हक्सर

④ प्रतिमान – ओसन मान व अशोक रुद्र

⑤ योजनेचे नाव – दारिद्र्य निर्मूलन स्वावलंबन किंवा आत्मनिर्भरता.

*ह्या योजनेपासुन वार्षिक वृद्धीदराचे लक्ष्य हे GDP आधारित करण्यात आले

⑥ योजनेचे यशापयश भाग – 4.4% साध्य – 4.8%

12 Oct | Mon

13 Oct | Tue

सरकती योजना

* 5 yr चे लक्ष्य ठेवून क्षेत्रीय घटकांसाठी मात्र 1 वर्षाचीच तरतूद करून त्यात yr-by-yr बदल करणे यालाच सरकती योजना म्हणतात

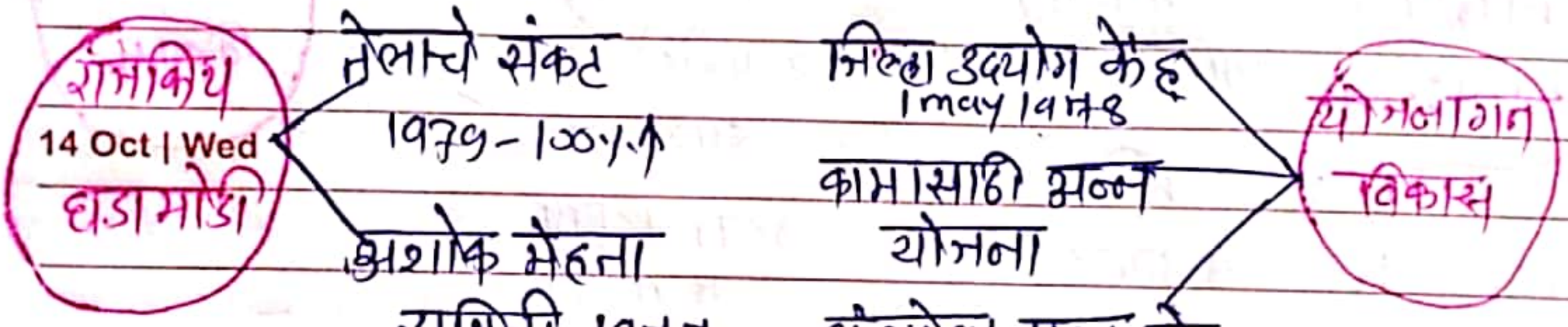
↳ सरकत्या योजनेमध्ये सर्वच कमी असतात

① कालावधी → 1 April 1978 ते Jan 1980

② अध्यक्ष → मोरारजी देसाई

③ उपाध्यक्ष → डी. टी. लकडावाला

④ प्रतिमान → 1974 .गुन्नार मिर्डल यांनी ~~economic~~ Indian economic planning and its broder Setting हे पुस्तक लिहीले त्यावर आधारीत लकडावालांनी योजना तयार केली

अत्योदय मवत यो

6 वी पंचवार्षिक योजना

15 Oct | Thu

① कालावधी — 1 April 1980 ते 31 mar 1985

② अध्यक्ष — इंदिरा गांधी (Oct 1984), राजीव गांधी (Oct 1984)

③ उपाध्यक्ष — एन. डी. तिवारी (1984 पर्यंत), शंकरराव चव्हाण

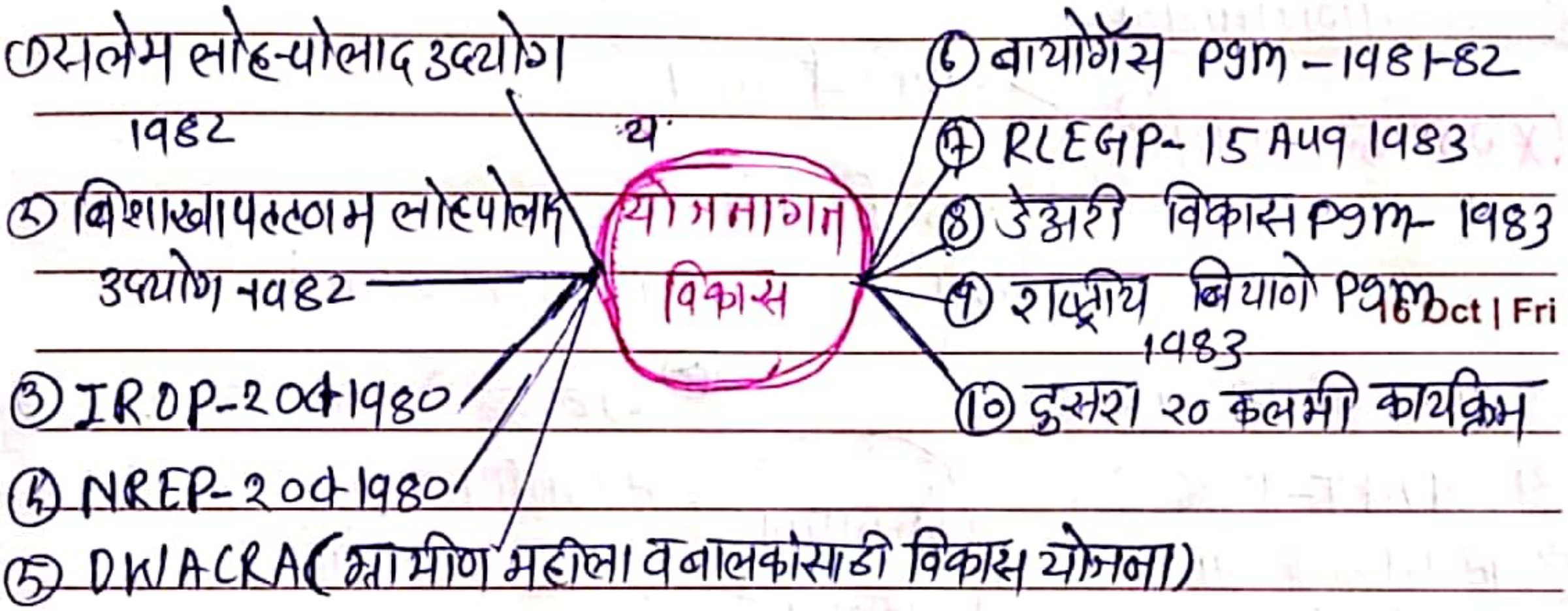
④ प्रतिमान — ऑलिन मान, अशोक रुद्र

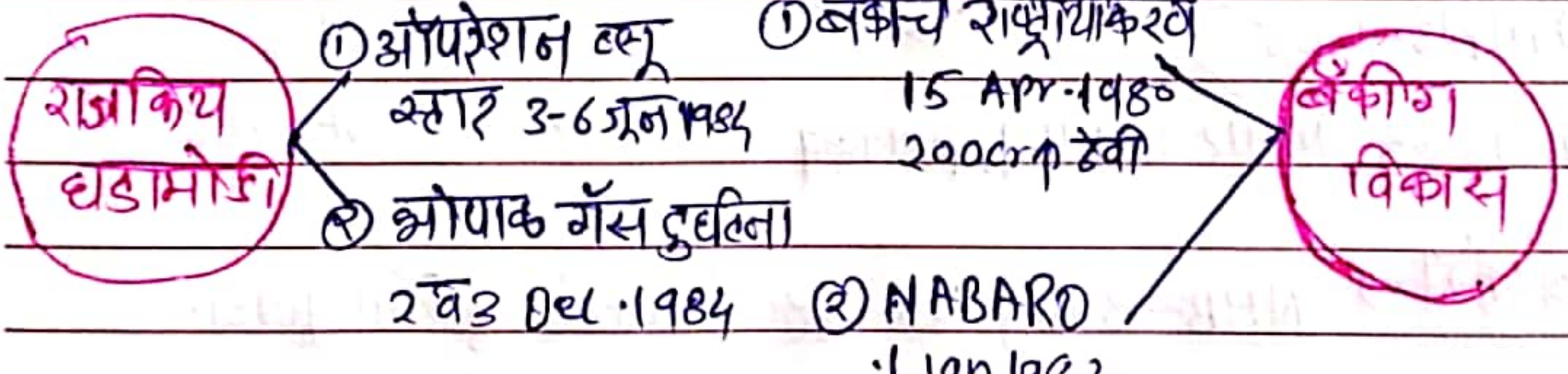
⑤ योजना नाव — दारिद्र्य निर्मूलन व रोजगार निर्मिती.

⑥ योजनेची उद्दीष्टये → गरीबी दुरकरण्यासाठी एकात्मिक गरजा पूर्ण करण

शकणाऱ्या दारिद्र्य निर्मूलनाच्या योजना सुरू करण्याचे ठरले.

↳ बँक क्षेत्र, कृषी क्षेत्र, परकिय व्यापार क्षेत्र यावर भर देणे

17 Oct | Sat

८ वी पंचवार्षिक योजना

① कालावधी - १९८५ ते १९९०

② अध्यक्ष - राजीव गांधी

③ उपाध्यक्ष - मनमोहन सिंग, शिवशंकर

④ प्रतिमान - ब्रह्मानंद व वकील प्रतिमान.

↳ मौलिक गुंतवणूक मालक वस्तु उत्पादनाकडे वळविणे

↳ ग्रामीण क्षेत्र विकासावर प्रोत्साहन.

↳ यांत्रिक मनुष्य वस्तु प्रतिमान देखील म्हणतात

⑤ योजनेचे नाव - रोजगार निर्मिती जनक योजना

⑥ योजनायशापयश -

* राजकीय घडामोडी
  - बोफोर्स प्रकरण
  - राज्यनिर्मिती

मिझो व अरुणाचल, ५५, ५६ Amd

18 Oct | Sun

योजनागत विकास

① इंदिरा आवास यो - १९८५-८६
② CAPART - १९८६
③ निसरा २० कलमी कार्यक्रम
④ MKS - १९८८
⑤ रोजगार योजना - Apr १९८९
⑥ नेहरू रोजगार योजना - Oct १९८९
⑦ राष्ट्रीय साक्षरता मिशन १९८८
⑧ खडू फळा मोहीम १९८८
⑨ केंद्रीय ग्रामीण स्वच्छता PSM CRSP - १९८६
⑩ शिक्षण घोषणा १९८६

बँकिंग → NHB - 8 July १९८८ मुख्यकार्यालय पुनर्विनियोजन पुरवठा.

दोन वार्षिक योजना

19 Oct | Mon

① प्रास्ताविक - राजकिय व आर्थिक अस्थिरतेमुळे वार्षिक योजना राबविण्यात आल्या.

② कालावधी - १ली - 1990 - 1991
२री - 1991 - 1992

③ अध्यक्ष - चंद्रशेखर, नरसिंह राव (जून 1991 नंतर)

④ उपाध्यक्ष - मधू दंडवते, मोहन धारिया

⑤ योजनेचे नाव - स्वावलंबन योजना.

योजनागत विकास
- ① रूपयाचे अवमुल्यन - 1, 3, 15 July 1991
- ② नविन औद्योगिक धोरण - 24 July 1991
- ③ परकिय व्यापारासाठी चालू खात्यावर दुहेरी विनीमय दर 1 Mar 1992.

20 Oct | Tue

राजकीय घडामोडी
- ① राजकिय अस्थिरता
- ② तेलाचे संकट - मिनी ऑईल शॉक - 1991
- ③ 1991 चे आर्थिक संकट
- ④ हर्षद मेहता घोटाळा - शेअर बाजार
- ⑤ SEBI - 1992 मध्ये वैधानिक दर्जा

21 Oct | Wed

8 वी पंचवार्षिक योजना

① कालावधी - 1 April 1992 ते 31 मार्च 1997

② अध्यक्ष - नरसिंह राव

③ उपाध्यक्ष - प्रणव मुखर्जी, मधु दंडवते - (1996) नंतर

④ प्रतिमान -

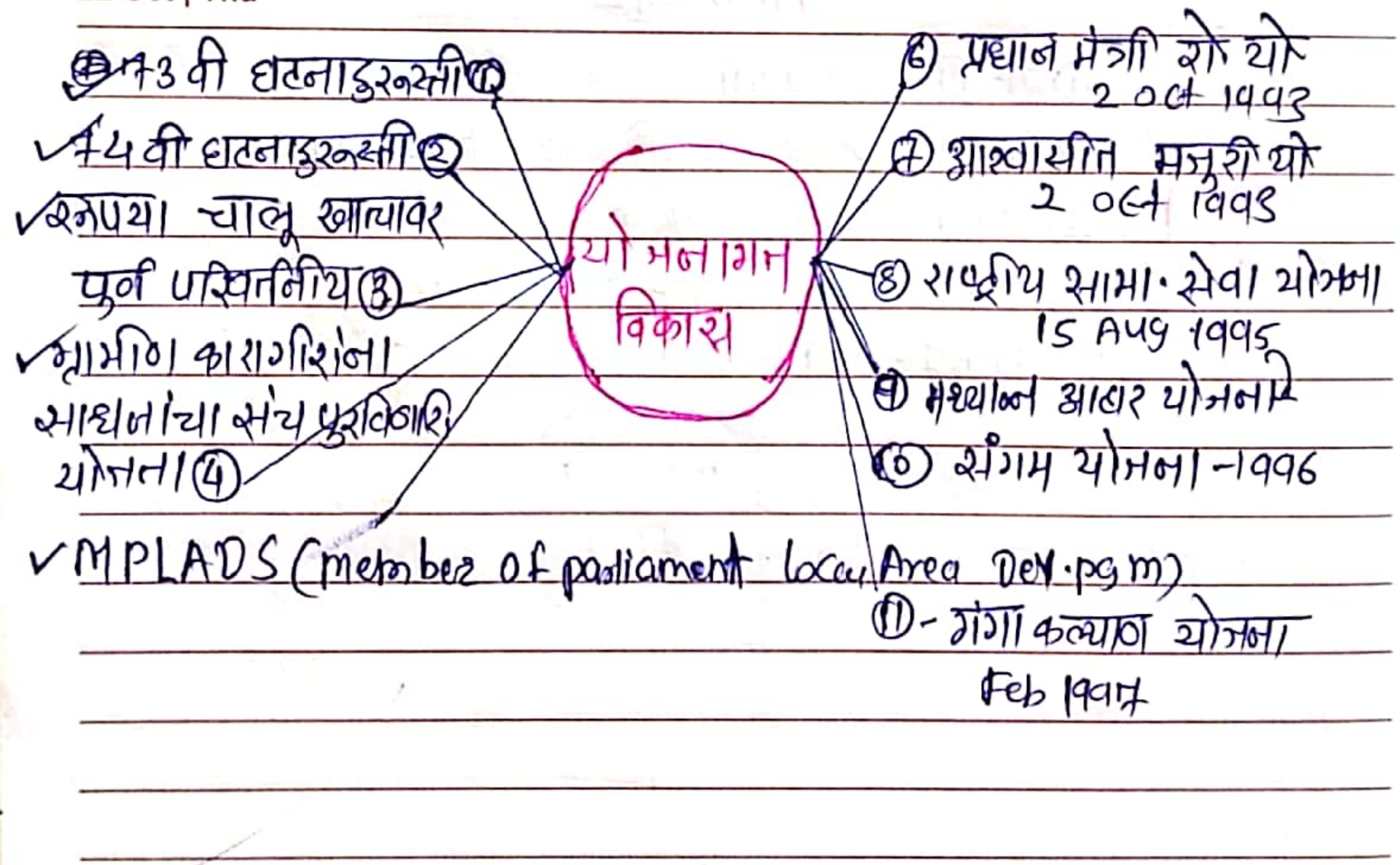
3 प्रकार
- ① उदारिकरण, खाजगिकरण, जागतीकीकरण प्रतिमान
- ② राव - मनमोहन प्रतिमान
- ③ जॉन डब्ल्यू मिलर प्रतिमान (भांडवलाशी, मुक्त अर्थिक)

⑤ निर्गुंतवणूक व खाजगीकरणाला सुरुवात, पुनर्रचनात्मक नियोजनास सुरुआत.

⑥ योजनेचे नाव → मन्युष्यबळ विकास योजना

X 5.6 लक्ष्ये 6 व्या साध्य.

22 Oct | Thu

9 वी पंचवार्षिक योजना

23 Oct | Fri

① कालावधी → 1997 ते 2002

② अध्यक्ष → गुजराल, अटल बिहारी वाजपेयी

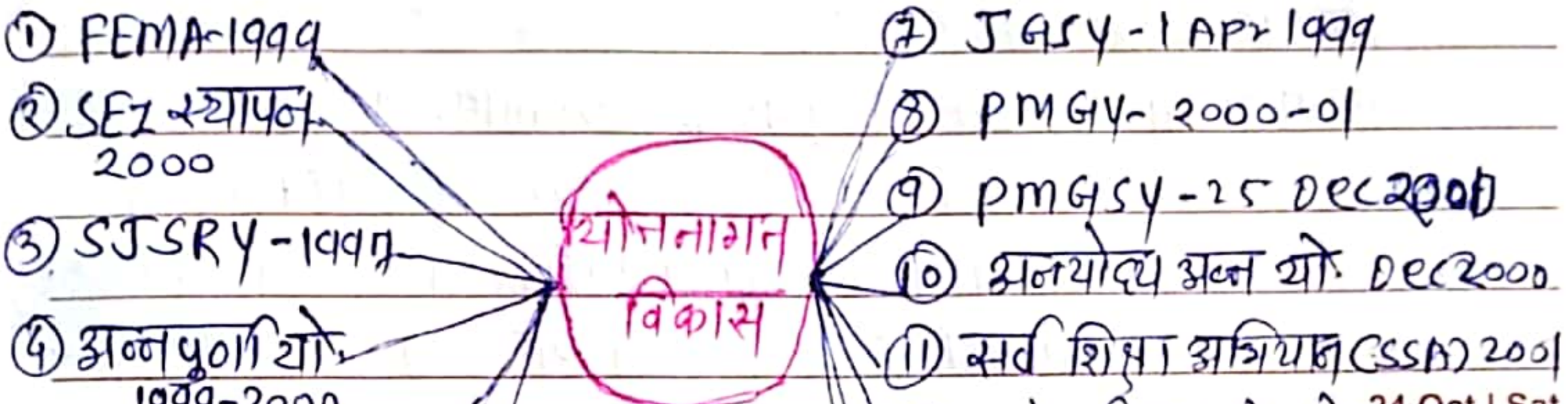
③ उपाध्यक्ष → मधु दंडवते, जसवंत सिंग, के सी पंत

④ योजनेचे नाव → सामाजिक न्याय व समानतेसह आर्थिक वाढ

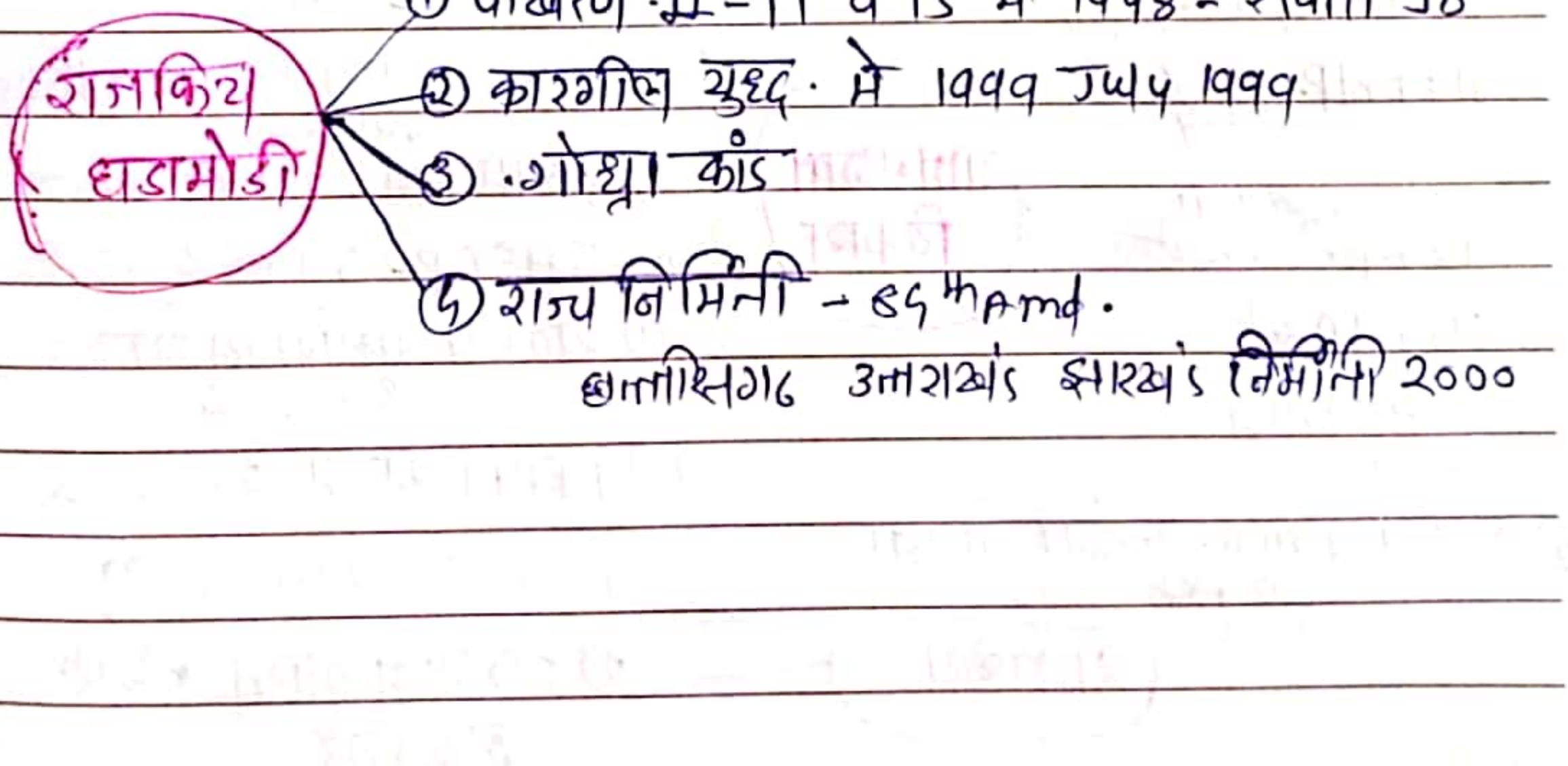
⑤ योजनेची उद्दीष्टे

↳ कृषी व ग्रामीण विकासास प्राधान्य देण्यात आले

↳ 53 मिलीयन रोजगार निर्मितीचे लक्ष.

24 Oct | Sat

25 Oct | Sun

10 वी पंचवार्षिक योजना

① कालावधी 1 Apr 2002 ते 31 mar 2007

② अध्यक्ष – अटलबिहारी वाजपेयी, मनमोहन सिंह

③ उपाध्यक्ष – के. सी. पंत July २००४ पर्यंत

④ योजनेचे नाव → शिक्षण योजना, लोकांची योजना

⑤ योजनेची उद्दीष्ट्ये

① कृषी क्षेत्राला अर्थव्यवस्थेचे गाभा व मूक प्रेरक क्षेत्र

② 10 व्या पंचवार्षिक योजनेत MDG ला अनुसरून खासगि योजना येण्यासारखी लक्ष्ये

२००१ पर्यंत ① बालमृत्यु .12↓ ② MMR 100↓

③ दारीद्र्य 6.5% ↓ ④ साक्षरता 10.2% ↑

⑤ प्राथमिक शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण ⑥ लिंग समानीकरण

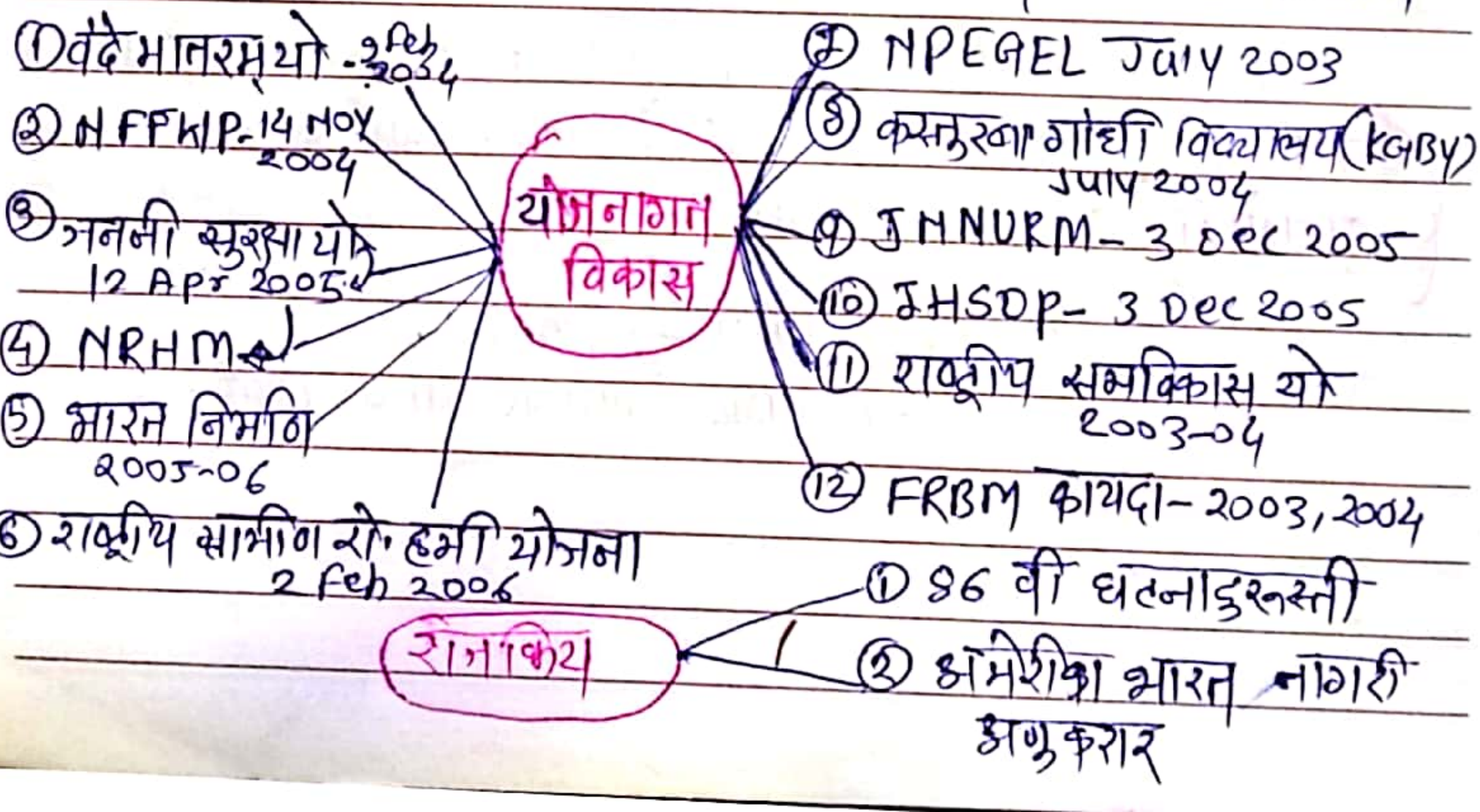
⑥ खेडी पक्क्या बारामाही रस्त्यांनी जोडणे ⑦ नद्या स्वच्छ

26 Oct | Mon

③ महिला सबलीकरणासाठी सामाजिक, आर्थिक व लैंगिक सबलीकरणाची त्रिसूत्री अवलंबण्यात आली

④ राज्यांना पण योजना येण्यासारखे स्वातंत्र्य चालून दिले

⑤ औद्योगिक उत्पादनात 10% वृद्धिदराचे लक्ष मात्र 8.2% साध्य.

* अकरावी पंचवार्षिक योजना *

* कालावधी – 1 एप्रिल 2007 ते 31 मार्च 2012
* अध्यक्ष – मनमोहनसिंग
* उपाध्यक्ष –
* मुख्यभर – सामाजिक सेवा
* मुख्य उद्दिष्ट्ये/शिर्षक – वेगवान आणि अधिक समावेशी वृध्दी

* उद्दिष्ट्ये –

① आर्थिक वृध्दी दर संकल्पित 9.0%. साध्य 7.9%.
② GDP च्या वाढीचे वार्षिक सरासरी 9% ठेवण्यात आले होते.

* योजनेची पृष्ठी –

① वेगवान वृध्दी ज्यामुळे दारिद्र्य कमी होउन रोजगारांच्या संधीची निर्मिती होईल.
② आरोग्य व शिक्षणासारख्या सेवांची उपलब्धता विशेषता गरिबांसाठी.
③ शिक्षण व कौशल्य विकासाच्या माध्यमातून सबलीकरण.
④ रा.ग्रामीण रोजगार हमी योजनाच्या नो रोजगारच्या संधीचा विस्तार
⑤ पर्यावरणीय शाश्वतता ⑥ लिंगविषयक असमानतेत घट
⑦ शासनप्रणालीमध्ये सुधारणा

*① राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना
② पंतप्रधान आदर्श ग्राम योजना 2009
③ पंतप्रधान रोजगार निर्मिती कार्यक्रम - 2008.
④ राष्ट्रीय बालकामगार निर्मूलन योजना - 2009.
⑤ केंद्रीय आम आदमी विमा योजना - 2007-08
* महिला सामाजिक योजना ① स्वाधार - 2001-2002
② जननी सु. यो - 2005-06 ③ उज्वला - 2007 ④ सबला - 2010
⑤ इंदिरा गांधी मातृत्व सहयोग योजना - 2010-11
⑥ जननी शिशु सहयोग योजना - 1जुन 2011.

* बारावी पंचवार्षिक योजना *

* कालावधी - 1 एप्रिल 2012 ते 31 मार्च 2017
* अध्यक्ष - मनमोहन सिंग ते 2014 नंतर नरेंद्र मोदी
* मुख्यमंत्र - सामाजिक सेवा
* शीर्षक - जलद शाश्वत आणि अधिक समावेशी वृद्धी
* लक्ष्ये - ① दारिद्र्याचे प्रमाण 10% कमी करणे.
② गैर-कृषि क्षेत्रात 50 दशलक्ष नवीन रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे तसेच तेवढ्यास व्यक्तिंना कौशल्य प्रमाणपत्र देणे.
③ सरासरी शालेय वर्ष 7 वर्षापर्यंत वाढविणे.
④ शालेय पटनोंदणीमधील लिंग व सामाजिक तफावत दूर करणे.
⑤ 1000 जिवंत जन्मामागे अर्भक मृत्यु दर IMR 25 पर्यंत आणि माता मृत्यु दर 1% कमी करणे बालालिंगगुणोत्तर 950 वाढ
⑥ एकुण जनन दर 2.1 पर्यंत कमी करणे
⑦ 0-3 वयोगटातील अर्धा-पोषण निम्म्याने कमी करणे.
⑧ पायाभूत संरचना क्षेत्रातील गुंतवणूक 9% GDP पर्यंत वाढविणे.
⑨ स्थूल सिंचीत क्षे. प्रमाण 90 दशलक्ष हेक्टरहुन 103 द. हे प. वाढविणे
⑩ सर्वगावांना वीज उपलब्ध करणे गळतीचे प्रमाण 20% कमी करणे.
⑪ सर्वगावांना बारमाही रस्त्यांनी जोडणे.
⑫ राष्ट्रीय व राज्य महामार्ग जिमान दुपदरी करणे.
⑬ पाश्चिमी व पूर्वीय फ्रेट कॉरिडॉर पूर्ण करणे.
⑭ 50% ग्रामीण जनतेला 55% लिटर प्रति दिन नळ पेयजल उपलब्ध करून देणे. 50% ग्राम पंचायतींना निर्मल पर्ज्य प्राप्त करणे
⑮ हरित क्षेत्राचे प्रमाण दरवर्षी 1 दशलक्ष हेक्टरने वाढविणे.
⑯ 30,000 मेगावॅट अक्षय ऊर्जा क्षमता दरवर्षी निर्माण करणे.
* एकुण खर्च - ① सामाजिक सेवा क्षेत्र - 34.74%
② ऊर्जा क्षेत्र - 18.75% ③ एकुण कृषी क्षेत्र - 17.25
④ वाहतूक क्षेत्र - 15.7% हिस्सा आहे.

योजना	कालावधी	नियोजित वृद्धीदर	साध्य वृद्धीदर	सार्वजनिक खर्च लक्ष्य	सार्वजनिक खर्च साध्य	प्रतिमान	मुख्य भर
1	1951-56	2.1 %	3.6 %	2,069 कोटी रू	1,960 कोटी रू	हेरॉड - डोमर प्रतिमान	कृषी
2	1956-61	4.5 %	4.2 %	4,800 कोटी रू	4,673 कोटी रू	महालनोबिस प्रतिमान	जड व मुलभूत उद्योग
3	1961-66	5.6 %	2.8 %	7,500 कोटी रू	8,577 कोटी रू	महालनोबिस प्रतिमान (परराष्ट्रीय मदतीसह)	कृषी व जड उद्योग
योजना सुट्टी	1966-69	5.0 %	3.9 %	-	-		स्वावलंबन
4	1969-74	5.7 %	3.3 % (2.05 %)	15,901 कोटी रू	15,779 कोटी रू	ऑलन मान - अशोक रुद्र प्रतिमान (डी आर गाडगील आराखडा)	स्थैर्यासह वाढ
5	1974-78	4.4 %	4.8 %	38,853 कोटी रू	39,426 कोटी रू	ऑलन मान - अशोक रुद्र प्रतिमान (डी डी पंत आराखडा)	दारिद्र्यनिर्मूलन व स्वावलंबन
सरकारी योजना	1978-80	-	-	-	-	प्रो . लकडावाला	
6	1980-85	5.2 %	5.7 %	97,500 कोटी रू	1,09,292 कोटी रू	ऑलन मान - अशोक रुद्र प्रतिमान	दारिद्र्यनिर्मूलन व रोजगारनिर्मिती
7	1985-90	5 %	6 %	1,80,000 कोटी रू	2,18,729 कोटी रू	ब्रम्हानंद - वकील प्रतिमान	उत्पादक रोजगारनिर्मिती
वार्षिक योजना	1990-92	-	0.9 %	-	-		
8	1992-97	5.6 %	6.7 %	4,34,100 कोटी रू	5,27,012 कोटी रू	जॉन डब्ल्यू मिलर प्रतिमान, राव - मनमोहन प्रतिमान	मानवी विकास
9	1997-02	6.5 %	5.5 %	8,59,200 कोटी रू	7,05,818 कोटी रू		सामाजिक न्याय व समानतेसह आर्थिक वाढ, कृषी व ग्रामीण विकास
10	2002-07	7.9 %	7.7 %	15,25,639 कोटी रू	12,49,322 कोटी रू		शिक्षण
11	2007-12	9 % or 8.1 %	7.9 %	36,44,719 कोटी रू	28,62,029 कोटी रू	पुरा प्रतिमान (ग्रामस्तरावर)	आर्थिक वृध्दी, समावेशक विकास, सामाजिक सेवा
12	2012-17	8.2 %	6.9 %	80,50,124 कोटी रू	na		आर्थिक वृध्दी, अधिक समावेशक व शाश्वत विकास

1ली ते 12वी पंचवार्षिक योजना

योजना	कालावधी	मुख्य घडामोडी	प्रकल्प उभारणी	योजना	वित्तीय घडामोडी	इतर
1	1951-56	पतित्या निवडणुका, राज्य पुनर्निर्मिती, PL480 अन्वये अन्नधान्य आयात, वस्तूंच्या किमती कमी झाल्या	Damodar Project, Bhakra-Nangal Project, Kosi Dam Hirakud Dam, Sindri Fertilizers, Chittaranjan Locomotive, Hindustan Antibiotics	CDP, KVIC	SBI, ICICI	
2	1956-61	तीव्र औद्योगिकीकरण, सुवेज कालव्याचा प्रश्न	Bhilai Steel, Rourkela Steel, Durgapur Steel, BHEL, Nangal Fertilizers, Rourkela Fertilizers	IADP	LIC	दुसरे औद्योगिक धोरण 1956
3	1961-66	भारत-चीन युद्ध, भारत-पाकिस्तान युद्ध, दुष्काळ, गोवा मुक्तीसंग्राम	APC (Agriculture Price Commission), FCI	IAAP	IDBI, UTI	
योजना सुट्टी	1966-69	रुपयाकांतीची मुहूर्तमेढ				रूपयाचे अवमूल्यन
4	1969-74	भारत-पाकिस्तान युद्ध, पहिले तेलाचे संकट, प्रादेशिक विकासावर भर	Bokaro Steel, SAIL	DPAP, Operation Flood	GIC, 14 बँकांचे राष्ट्रीयीकरण	FERA Act MRTP Act
5	1974-78	गरिबी हटाओ चे लक्ष्य, पोखरण-1 चाचणी, 42वी घटनादुरूस्ती, आणीबाणी		TRYSEM, ICDS, DDP, NAEP, 20 कलमी कार्यक्रम	HDFC, RRBs	लोकसंख्या धोरण 1976
सरकती योजना	1978-80	जनता दलाकडे सत्ता, दुसरे तेलाचे संकट	जिल्हा उद्योग केंद्र	Food for Work, Antyodaya		
6	1980-85	लक्ष्य समूह संकल्पना, भोपाळ गॅस दुर्घटना, ऑपरेशन ब्लूस्टार, इंदिरा गांधींची हत्या	Vizag Steel, Salem Steel	IRDP, NREP, DWCRA, RLEGP	6 बँकांचे राष्ट्रीयीकरण, EXIM, NABARD	
7	1985-90	विकास, आत्मनिर्भरता, सामाजिक न्याय हे आधार, बोफोर्स प्रकरण	CAPART	IAY, NLM, MWS, OB, JRY, CRSP, NRY	NHB	
वार्षिक योजना	1990-92	1991 चे आर्थिक संकट, राजकीय संकट, तिसरे तेलाचे संकट, हर्षद मेहता घोटाळा				नवीन औद्योगिक धोरण 1991, रूपयाचे अवमूल्यन
8	1992-97	आर्थिक सुधारणांना सुरवात, सूचक नियोजनाला सुरवात		SITRA, MPLADS, PMRY, EAS, NSAP, MDM, GKY	SEBI, NSDL, CDSL, New Private Banks	LPG, 73वी व 74वी घटनादुरूस्ती, रूपया चालू खात्यावर परिवर्तनीय
9	1997-02	पोखरण-2 चाचणी, कारगील युद्ध, गोध्रा हत्याकांड		SJSRY, Annapurna, SAY, SJGSY, JGSY, PMGY, PMGSY, AAY, SSA, SGRY, VAMBAY, TSC, MDGs		FEMA Act,, DEPB, SEZ Policy
10	2002-07	लोकांची योजना, भारत-अमेरिका नागरी अणूकरार		VMY, NFFWP, JSY, NRHM, NREGS, NPEGEL, KGBV, JNNURM, IHSDM, RSVY, Bharat Nirmaan	Kotak Mahindra Bank, Yes Bank	SEZ Act
11	2007-12	अमेरिकन मंदीचे सावट, समावेशक विकासावर भर		MGNREG 2.0, NRLM, PMEGP, RTE, Sakshar Bharat, RMSA, Model School, PMSSY, JSSK, NRDWM, RAY, PURA, NAPCC - 8 Missions, NRCP, Ganga Plan-I		
12	2012-17	2014 च्या निवडणूकांनंतर सत्ताबदल, नियोजनात विकेंद्रीकरणास प्राधान्य, नियोजन आयोगाऐवजी नीती आयोग स्थापन, शेवटची पंचवार्षिक योजना		NSDA, NSDM, NULM, DAY, DDU-GKY, PBBB, Udaan, RAA, Vidyanjali, RUSA, SHAGUN, Unnat Bharat, NDLM-DISHA, NHM, Mental Health Policy, Mission Indradhanush, RMNCH+A, RBSK, RKSK, NAM, Kayakalp, PMSMA, NBA, SBM, DBT, Pahal, SAGY, PMAY, DDU-GJY, AMRUT, SCM, SPMRM, PMUY, INDC, Solar Parks, SDGs	IDFC Bank, Bandhan Bank, Payments Bank, Small Finance Banks	अन्नसुरक्षा कायदा 2013

कर रचना

27 Oct | Tue

* कर म्हणजे सरकारच्या तिजोरीत जमा करायची सक्तीची वर्गणी असते.

* चाणक्याने करसंकलनाची तुलना 'मधमाश्या फुलातून मध गोळा करतात' याच्याशी केली आहे.

* आर्थर लाफर (जन्म 1940) या अर्थतज्ञाने कर आकारणीबाबत 'लाफर-वक्ररेषा' मांडली.

* कर आकारणीचा उद्देश कर गोळा करणे एवढेच नाही तर, पुनर्वाटणी किंमतीत बदल करणे, प्रतिनिधित्व हे देखील उद्देश आहेत.

कर आकारणीचे खालील उद्देश

- ① महसुल
- ② पुनर्वाटणी
- ③ किंमत बदल
- ④ प्रतिनिधीत्व

ॲडम स्मिथने कर आकारणीची 4 तत्वे

① समता ② निश्चितता ③ सुगमता ④ कातकसर

* तसेच काही तज्ज्ञांनी यामध्ये भर ↓

⑤ उत्पादकता ⑥ कार्यक्षमता ⑦ स्थैर्यता ⑧ लवचिकता ⑨ विविधता ⑩ पारदर्शकता

कर संकल्पना

① कर आघात- ① कर आघात हा उत्पादकावर लागू होतो

② करित्र आघात उत्पादकावर लागल्यास लागू होतो

28 Oct | Wed

करचा बोजा → Incidence of tax →

29 Oct | Thu

करचा बोजा त्याच्यावर पडतो जो त्यासाठी पैसे मोजतो करसंक्रमण अवस्थेत करचा अंतिम तरी आहे तर कर आघात प्रारंभिक तरी.

② करांचे वर्गीकरण

① प्रत्यक्ष कर

जेंव्हा कर आघात व करबोजा दोन्ही एकाच व्यक्तिवर पडतो तेंव्हा त्या करास प्रत्यक्ष कर म्हणतात
उदा. आयकर, कंपनीकर, संपत्तीकर इत्यादी कर

② अप्रत्यक्ष कर

करचा बोजा व करआघात वेगवेगळ्या व्यक्तीवर
↳ अप्रत्यक्ष कर हस्तांतरणीय आहेत

30 Oct | Fri

↳ मात्र यासाठी मागणी अलवचीक असावी लागते तेंव्हा कर इतरांवर सहज टाकला येतो
उदा GST

③ प्रगतीशील कर - व प्रतिगामीकर

↓ वाढती उत्पन्न पातळी करभार ↑

↓ वाढत्या उत्पन्न पातळी प्रमाणात करभार ↓

④ अधिभार आणी सरचार्ज

↓ अधिभार ठराविक व्यक्तींनाच द्यावा लागतो
उदा- Income कमावणाऱ्या

↓ सरचार्ज सर्वांना द्यावा लागतो
उदा- आरोग्य व शिक्षण उपकर

⑤ मुल्यानुसारी व विशिष्ट कर

↓ वस्तुच्या मुल्यानुसार

↓ वस्तुच्या आकारानुसार.

⑧ प्रत्यक्ष कर

31 Oct | Sat

आयकर – < Personal income tax
corporation tax

वैयक्तीक आयकर प्रगतीशील कर → उत्पन्नाच्या वितरणात, महत्वाची भुमिका बजावतो, मात्र शासनात नोकरशाहीत अपयशी ठरला.

प्रकार

① Income tax – अस्थायी संपत्ती या तत्वावर आकारला जातो

② Capital Gain tax – संपत्ती खरेदी करुन जास्त किंमतीला विक्रीवर लावतो

③ एंजेल tax → स्टार्टअपची वास्तव मुल्य बाजारमुल्यापेक्षा अधिक अवकलन्यास हे त्या स्टार्टअपचे उत्पन्न समजले जाते वरील एंजेल tax लावतात.

* कंपनी कर / निगम कर

→ देशी तसेच परदेशी कंपन्यांच्या उत्पन्नावर आकारला जाणारा कर म्हणजेच निगम कर.

01 Nov | Sun

↳ हा कर कंपनीच्या निव्वळ उत्पन्नावर आकारला जातो.

↳ निगमकराचे दर देशी कंपन्या व परकिय कंपन्यांसाठी वेगवेगळे आहेत.

MAT (minimum alternate tax)

करावर दिल्या जाणाऱ्या वजावटी व सवलतीमुळे काही कंपन्या निगम कर निरंक्या प्रमाणात भरत नाहीत. म्हणून MAT आकारला जातो

* समानीकरण शुल्क (Equalisation Levy)

वित्त कायदा 2016 नुसार, 2016-17 पासुन आकारला जातो. Google / facebook यांसारख्या Social site वर देण्यात येणाऱ्या जाहिरातींवर आकारला जाणारा कर.

सध्या हा 6%, इतका आकारला जातो.

02 Nov | Mon

* मालमत्ता कर - १९७१ साली आकारला। १९८८ पासून बंद

संपत्ती कर → कल्डोर समितीनुसार १९५७ पासून - २०१५-१६ ✗

व्यवसाय कर १९८८ मध्ये २५० रुपये ते २५०० रुपयांत आला

देणगी कर - कल्डॉर समितीने मालमत्ता कराऐवजी देणगी कर आकारण्याची शिफारस केली, १९८५ पासून लागू 1 oct १९९८ पासून बंद.

* अप्रत्यक्ष कर

03 Nov | Tue

① सीमा शुल्क - मालाच्या आयात निर्यातीवर आकारला जाणारा १४१ पर्यंत महसुलात आयात कराचा वाटा 50% होता
→ एकूण सीमा शुल्कात आयात कराचा वाटा 46 ते 9%

② GST.

1' वस्तू आणि सेवांवर आकारला जाणारा मूल्यवर्धित प्रणालीचा कर

GST मध्ये खूप सारे अप्रत्यक्ष कर येतात.

① केंद्रीय उत्पादन शुल्क.
② सेवा कर
③ औषधे व सौंदर्य प्रसाधनावरील उत्पादन शुल्क.
④ राज्य विक्रीकर लेव्हीराम कर करमणूक कर.
⑤ जकात कर.
⑥ लॉटरी सुगारे कर.

(7) प्रवेश कर

04 Nov | Wed

(8) राज्यांचे विशेष अधिभार व उपकर

(9) केंद्रीय विक्रीकर.

*जडा मुळे केंद्राचे 8 राज्यांचे 8 व केंद्रीय विक्रीकर बाद झाले आहेत.

05 Nov | Thu

वित्त आयोग

* कलम - २४० - आर्थिक संस्था

संरचना - राष्ट्रपतीने नियुक्त केलेल्या एक अध्यक्ष व इतर चार सदस्य.

* पुनर्नियुक्तीस पात्र असतात.

* सदस्यांची अर्हता आणि निवडीची प्रक्रिया ठरविण्याचे अधिकार राज्यघटनेने संसदेला दिले आहेत.

वित्त आयोग कायदा - 1951

अध्यक्ष + सदस्य (4)

↓ सार्वजनिक व्यवहारातील अनुभव असावा.

↓
i) उच्च न्यायालयाची न्यायाधिश पात्रता.
ii) वित्त व लेखा प्रणाली विशेष ज्ञान.
iii) विस्तृत अनुभव.
iv) अर्थशास्त्रातील विशेष ज्ञान.

* अध्वाल राष्ट्रपतीला सादर करतो.

* आयोगाने केलेल्या शिफारशी केवळ सल्ला स्वरूपाच्या असतात. सरकारवर बंधनकारक नसतात.

* वित्त आयोग आर्थिक संस्था असणे अपेक्षित आहे. त्यामध्ये अत्यंत महत्वाच्या कारणाशिवाय भारत सरकारने त्यांच्या शिफारशी नाकारू नयेत." असे चौथे वित्त आयोग अध्यक्ष Dr. P.V. राजमनार यांनी मत मांडले.

वित्त आयोग

कार्यकाळ => राष्ट्रपती हव पाच वार्षांनी किंवा त्याला आवश्यक वाटेल तेव्हा वित्त आयोगाची स्थापणा करतो.

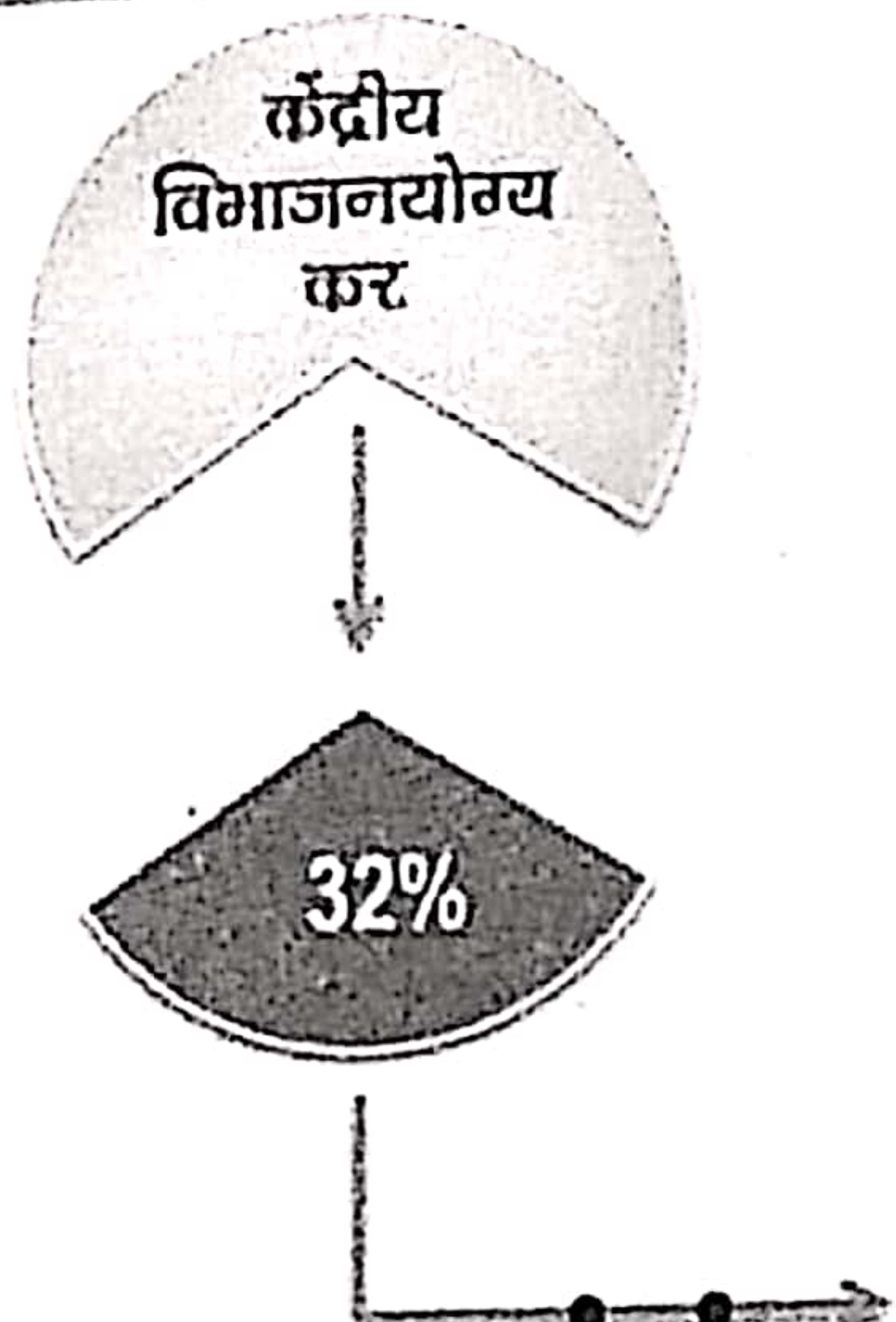
१ले वित्त आयोग अध्यक्ष - K.C. नियोगी 1951
(1952-1957)

२रे - के संथनाथम
३रे - A.K. चंदा
४थे - P.V. राजमन्नार
५वे - महावीर त्यागी.
६वे - ब्रह्मानंद रेड्डी
७वे - J.M. शेलाट
८वे - V.B. चव्हाण
९वे - N.K.P. साळवे
१०वे - K.C. पंत
११वे - A.M. खुस्रो
१२वे - Dr. सी रंगराजन.
१३वे - Dr. विजय केळकर
१४वे - Dr. Y.V. रेड्डी.
१५वे - N.K. सिंग.

13 वा वित्त आयोग

[अध्यक्ष]
डॉ विजय केलकर

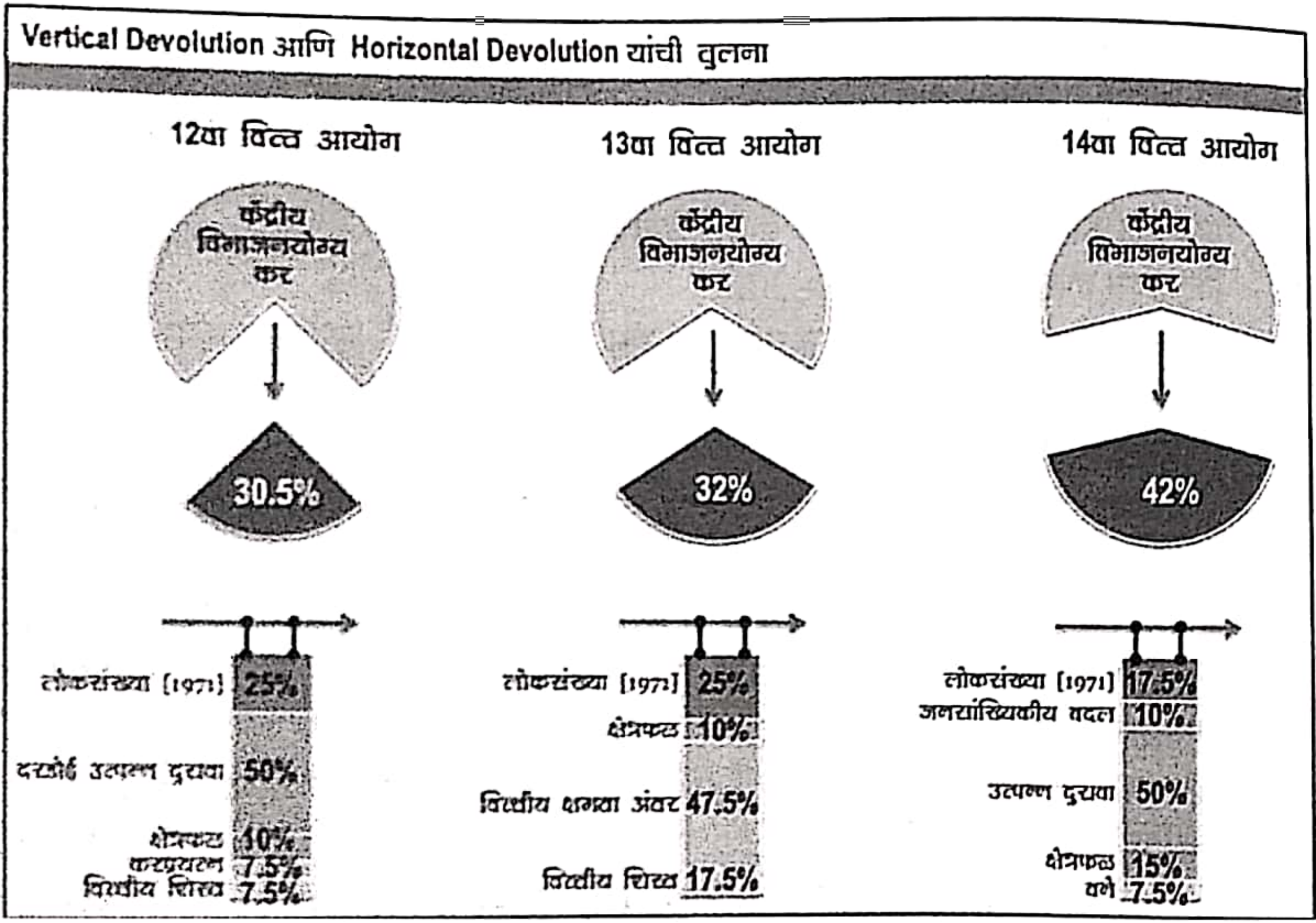

UP	19.677
Bihar	10.917
WB	7.264
Madhya P	7.120
Andhra P	6.937
Rajasthan	5.853
Maharas..	5.199
Tamilnadu	4.969
Odisha	4.779
Kamataka	4.328
Assam	3.628
Gujarat	3.041
Jharkhand	2.602
Chhatisg..	2.470
Kerala	2.341
J&K	1.551
Punjab	1.389
Uttakh	1.120
Haryana	1.048
HP	0.781
Tripura	0.511
Manipur	0.451
Meghalaya	0.408
Arunacha..	0.328
Nagaland	0.314
Mizoram	0.269
Goa	0.266
Sikkim	0.239

figures in %

Source : planningcommission.nic.in/plans/finres/Grants_12th13th.xls

Vertical Devolution आणि Horizontal Devolution यांची तुलना

14 वा वित्त आयोग

[अध्यक्ष]
श्री . वाय . वी . रेड्डी

केंद्रीय विभाजनयोग्य कर

42%

सेवाकर व्यतिरिक्त हवर

- लोकसंख्या [1971] 17.5%
- जनसांख्यिकीय बदल 10%
- उत्पन्न दुरावा 50%
- क्षेत्रफल 15%
- वने 7.5%

UP	17.959
Bihar	9.665
Madhya P	7.548
WB	7.324
Maharas..	5.521
Rajasthan	5.495
Kamataka	4.713
Odisha	4.642
Andhra P	4.305
Tamilnadu	4.023
Assam	3.311
Jharkhand	3.139
Gujarat	3.084
Chhatisg..	3.080
Kerala	2.500
Telangana	2.437
J&K	1.854
Punjab	1.577
Arunacha..	1.370
Haryana	1.084
Uttakh	1.052
HP	0.713
Tripura	0.642
Meghalaya	0.642
Manipur	0.617
Nagaland	0.498
Mizoram	0.460
Goa	0.378
Sikkim	0.367

figures in %

UP	18.205
Bihar	9.787
Madhya P	7.727
WB	7.423
Maharas..	5.674
Rajasthan	5.647
Kamataka	4.822
Odisha	4.744
Andhra P	4.398
Tamilnadu	4.104
Assam	3.371
Jharkhand	3.198
Gujarat	3.172
Chhatisg..	3.166
Kerala	2.526
Telangana	2.499
Punjab	1.589
Arunacha..	1.431
Haryana	1.091
Uttakh	1.068
HP	0.722
Meghalaya	0.650
Tripura	0.648
Manipur	0.623
Nagaland	0.503
Mizoram	0.464
Goa	0.379
Sikkim	0.369
J&K	0.000

सेवाकर

- लोकसंख्या [1971] 17.5%
- जनसांख्यिकीय बदल 10%
- उत्पन्न दुरावा 50%
- क्षेत्रफल 15%
- वने 7.5%

Source : http://finmin.nic.in/14fincomm/14fcreng.pdf, Page 95, 96

GST

→ फ्रान्स 1954 1st - 20%

2007 - अर्थसंकल्प मांडताना 2010 पासुन GST लागु करण्याची घोषणा
(A चिदंबरम)
(2004 चा विजय केलकर समिती अहवाल)

2009 - अधिकार समिती GST मुसदा तयार

मार्च 2011 - GST 115 वे विधेयक लोकसभेत

2009 - 13 वा वित्त आयोगाच्या (विजय केलकर) अहवालात लागु करण्याबाबत सुचना

19 Dec 2014 - GST 122 वे घ.दु विधेयक लोकसभेत सादर

6 मे 2015 - लोकसभेत मंजुर
(352) मते
* BJP + mCPI

→ काँग्रेस - वॉक आऊट
→ AIADMK - 37 विरोधी मते.
→ कॅनडा प्रमाणे दुहेरी व्यवस्था.

* → GST विधेयकाला संमती देणारे
1st - आसाम
10 - महाराष्ट्र
16 - ओडीशा

केंद्राचे अप्रत्यक्ष कर

I) केंद्रीय उत्पादन शुल्क
II) अतिरीक्त उत्पादन शुल्क
III) सेवाकर
IV) आयातीवरील विशिष्ट वाणिज्य कर
V) अतिरिक्त सिमा कर
VI) औषध & सौंदर्य - प्रसाधने
VII) G & S फुरवठ्याशी संबधीत
⊕ केंद्रीय विक्री कर
7 + 1 = 8

राज्याचे अप्रत्यक्ष कर.

I) राज्य विक्री कर
II) करमणुक कर
III) खरेदी कर
IV) लॉटरीवरील
V) जकात & प्रवेश
VI) ऐषआराम कर
VII) सट्टेबाजी
VIII) अपफर + थिएटर
IX) जाहीरात
8 + 1 = 9

नवीन कलम
246 A
→ राज्यांना GST बाबत राज्यांत अधिकार (कायदा करण्याचा)
→ आंतरराष्ट्रीय व्यापाराबाबत कायदा करण्याचा अधिकार संसदेला. (269A)

246
केंद्र, राज्य व समवर्ती सुचीतील कायदे करण्याचा अधिकार.

269A same ↑

279 A - GST Council
↳ कायदा मंजुर झाल्यावर दोन महिन्यात.
अध्यक्ष : वित्त मंत्री
उपाध्यक्ष : राज्यांच्या मंत्र्यांपैकी एक
सदस्य : केंद्रीय राज्य वित्तमंत्री
राज्यांचे मंत्री ① प्रत्येकी
(केंद्रशासीत प्रदेशाचे)

GST बाबत सर्व निर्णय परिषद घेते.
- लागु करणे
- दरफेरबदल करणे इत्यादी.

मंडळी
* परिषदेकरीता निम्मे सदस्य उपस्थीत असावे.
* निर्णय बहुमताने 3/4
* राज्यांना 2/3 भार
* केंद्राला 1/3 भार
* घेतलेला निर्णय बाद ठरवीला जाणार नाही.

→ कर (अप्रत्यक्ष)
कसा, कुणी, किती आकारावा त्याची विभागणी करणे करावी हे GST परिषद सुचवेल.

→ आता निव्वळ कर उत्पन्नातील वाटणी करताना दोन संस्था राहतील 279 A - GST Council
280 - वित्त आयोग.

बाद कलम
268 A (GST सुरु करण्याची)
हे 2003 मध्ये सेवा करा बाबत 88 वा घ.दु. ने तरतुदीत आले होते.
आता सेवा कर GST मध्ये.

दुरुस्ती
271 - अधिभार GST सोडुन इतर करावर अधिभार आकारण्याचा अधिकार केंद्राला

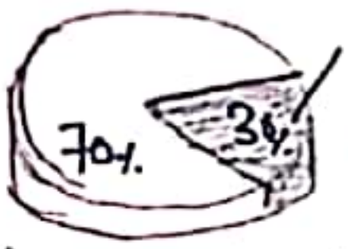
- GST वर अधिभार आकारण्याचा अधिकार GST Council ला.

GST बाहेर.
→ मानवी वापराची दारू
→ पेट्रोलियम (नंतर टाकला जाऊ शकते).
↳ नैसर्गिक वायु, हायस्पीड., कच्चे, इत्यादी
तंबाखुवर GST + VAT
↳ केंद्रीय उत्पादन शुल्क
→ मुद्रांक शुल्क, वित्त, रस्ते व प्रवासवर निर्यात कर, सिमा शुल्क

गाडगीळ - मुखर्जी सूत्र

→ पंचवार्षिक योजना राबवते वेळी राज्यांना मदतीला मधील निधी वाटा द्यावा या करीता.

→ 4 थ्या नियोजन आयोगाचे उपाध्यक्ष श्री- धनंजयराव गाडगीळ यांनी सूत्र सुचवले

30% विशेष दर्जा राज्ये
70% सर्वसाधारण दर्जा राज्ये.

हे 4 व 5 योजनेत करण्यात आले.

→ सहाव्या व सातव्या योजना काळात सुधारीत गाडगीळ सूत्र (1991-92)

→ आठव्या योजना काळात
प्रणव मुखर्जी यांनी त्यात बदल केला.
∴ (गाडगीळ - मुखर्जी सूत्र)

रघुराम राजन समिती सूत्र

2013

त्यांनी एक बहुआयामी निर्देशांक ठरवला.

ज्यात विकसीत - गोवा - 0.04 ↑
महाराष्ट्र - 0.09
TN
PJ
MH

अविकसीत → Oddisha - 0.79 ↑
बिहार - 0.76
MP - 0.75
CHH

प्रत्येक राज्यांना स्थिर वाटा (0.03%)
व गरजेनुसार वाटा → 31.6%
↳ अविकसीतांना जास्त वाटा.

निती आयोग नुसार वाटप — B.K. चतुर्वेदी सामिती (2014)

* CCEE & CCEE योजना
→ 100 % वाटा केंद्राचा (संख्या 6 योजना)
उदा. मनरेगा
↳ मजुरी वाटा केंद्र : रा
100 : 00
साहित्य खरेदी कें : रा.
75 : 25
बेरोजगारी भत्ता के. : राज्य
00 : 100

* CCEE योजना (22)
या मध्ये कें. राज्य वाटा
60 : 40
पुर्वेत्तर राज्य 90 : 10
केंद्रशासीत प्रदेश 100 : 00

* Optional योजना (5) (7) 2017-18 पासुन बंद
केंद्र : राज्य 50 : 50
→ राज्यांना एकदोक रक्कम मिळते.
→ राज्यांना योजना कशाप्रकारे चालवायी याचे स्वातंत्र्य
→ 8 पुर्वकडील 3 हिमालयीन राज्य 50 : 20
केंद्रशासीत प्रदेश 100 : 00

आर्थिक स्रोत

[redacted]

⊛ केंद्र - 82 to 92 (A,B,C)

11 + 3 = 14 विषय

* + अधिभार
* + उपकर

⊛ राज्य - 45 to 63 = 19 विषय

↳ राज्यांना वाटा

- 268 केंद्र आकारते
  राज्य - वसुल + वापर करते
- 269 - केंद्र आकारते + वसुल करते
  राज्यांना वापरासाठी देते.
- 270 केंद्र आकारते + वसुल
  ↳ राज्य + केंद्रात वाटप
  ↳ यासाठी 280 नुसार वित्त आयोग

↳ राज्यांना अनुदान

Act 275 - भा. स. निधीमधुन
  ↳ वित्त आयोग ठरवते

↳ केंद्राकडुन कर्जे

Act 293 (Z)

↳ केंद्रीय योजनांना साहाय्य

अनुदान + कर्जे = बिगर योजना

∴ योजने करीता (वेगळे साह्य)

(नियोजन आयोग ठरवत असते.)

10 Nov | Tue

कृषी क्षेत्र

भारतीय कृषी क्षेत्र.

* जेव्हा आपण कृषी व संलग्न क्षेत्र असा उल्लेख करतो तेव्हा आपण वने, कृषी, मत्स्य या तिघांचा त्यामध्ये अंतर्भाव करतो.

* GDP मध्ये कृषी क्षेत्राचा वाटा घटत गेलेला आहे. सध्या - 2018-19-16%

* भारतातील कार्यकारी लोकसंख्येत शेतकरी प्रमाण

1951 - 69.7%	2011 - 54.6%

* तसेच कृषी भागवडदराचे प्रमाणही घटले आहे

11 Nov | Wed

* शेतमजुरांचे प्रमाण मात्र वाढलेले आहे

* दरडोई कृषी क्षेत्राची उपलब्धता 1950-51 मध्ये 0.48 हेक्टर होती 2016-17 मध्ये ती 0.12 वर आली आहे

* भांडवल निर्मितीत कृषीचा वाटा - 17.7% तो 2017-18 → 15.3% झाला

कृषि नियोजन

कृषी नियोजनाची 4 उद्दीष्टये.

1) कृषी उत्पादनात वाढ करणे
2) कृषी क्षेत्रात रोजगार वृध्दी करणे
3) कृषिवर अवलंबून असणाऱ्यांची संख्या कमी करणे
4) ग्रामीण क्षेत्रात अधिक समानता प्रस्थापीत करणे

कृषी उत्पादन

12 Nov | Thu

* कृषि उत्पादनाचे आकडे विचारात घेता 3 बाबी प्रमुख आहेत
  ① लागवड क्षेत्र
  ② दरहेक्टरी उत्पादन
  ③ एकूण उत्पादन

* २०१८-१९ मधील कृषी उत्पादनाचे आकडेवारीवरून विश्लेषण खालीलप्रमाणे

① भारतात सर्वाधिक लागवड क्षेत्र(४३·४) तांदळाचे आहे
② अन्नधान्यात सर्वाधिक उत्पादनही तांदळाचे 112·9 mT एवढे
③ भारतात अन्नधान्याचा विचार केल्यास सर्वाधिक दरहेक्टरी उत्पादन गव्हाचे
④ अन्नधान्य एकूण उत्पादनात पिकांचा क्रम → तांदूळ → गहू → भरडधान्ये
मका → डाळी असा आहे

⑤ अन्नधान्याच्या उत्पादना बाबतीत - उत्तर प्रदेश सर्वाधिक (एकूण) 13 Nov | Fri
1) गहू - लागवड क्षेत्र व सर्वाधिक उत्पादन - उत्तर प्रदेश.
2) डाळी - लागवड, दरहेक्टरी व एकूण उत्पादनात - मध्य प्रदेश.
3) मका - लागवड व एकूण उत्पादन - कर्नाटक, दरहेक्टरी - तमिळनाडू
4) भरडधान्य - लागवड व एकूण उत्पादन - RJ, दरहेक्टरी - आं. प्रदेश.
5) तांदूळ - लागवड व एकूण उत्पादन - बंगाल, दरहेक्टरी - पंजाब.

⑥ तेलबियांचा विचार करता.. लागवड व उत्पादनात - मध्यप्रदेश
① भुईमूग - लागवड क्षेत्र व उत्पादन - GJ, दरहेक्टरी - तमिळनाडू
② सोयाबिन - लागवड व उत्पादन - MP, दरहेक्टरी - तेलंगणा
③ सूर्यफूल - लागवड व उत्पादन - KN, दरहेक्टरी - पंजाब.

⑦ इतर ⑧ नगदी पिके
① ऊस - लागवड व उत्पादन - UP दरहेक्टरी - MH
② कापूस - लागवड व उत्पादनात: दरहेक्टरी - गुजरात.
③ ज्यूट - तिन्ही - पश्चीम बंगाल

14 Nov | Sat

सिंचन

* भारतातील ठोबळ सिंचीत क्षेत्र 1950-51 मध्ये 22.6 मिलियन हेक्टर मध्ये 2014-15 - 96.5

* सिंचन प्रकल्पांचे प्रकार

लाभक्षेत्र.

① बृहत → 10000 हेक्टरपेक्षा जास्त

② मध्यम → 2000 ते 10000 हेक्टर

③ लघु → 2000 हेक्टरपेक्षा कमी

* भारतातील सिंचन स्त्रोत - 2010-11

स्त्रोत	प्रमाण
① कुपनलिका	45.2 %
② कालवे	26.2 %
③ विहीरी	18.4 %
④ तलाव	3.6 %
⑤ इतर	6.7 %

15 Nov | Sun

* भारत व mh तुलना करना

① सिंचन प्रमाण — भारत - 48.6 %; mH - 17.9 %.

② एकूण पिकक्षेत्र — भारत - 198 m.हे; mH - 23.5 m.हे

* mH तील साध्य सिंचनक्षमता. 4.9 मिलीयन हेक्टर.

* mH तील सर्वाधिक सिंचन विहीरीद्वारे होते

भारत - कूपनलिका (42.2%) mH - विहीरी (65 %.)

खते (Fertilizer)

16 Nov | Mon

* 1950-51 मध्ये 0.66 लाख टन वापरल्या जाणाऱ्या खताचे प्रमाण 2017-18 मध्ये - 265.9 लाख टन झाले

* खतांच्या वापरात. सुमारे 400 पट वाढ झाली.

* दर हेक्टरी 1950-51 ला 1kg खत तर 2016-17 → 130.8kg दर हेक्टरी वापरात आपण अमेरिका व चिन यांच्याही पुढे.

* नविन युरीया धोरण 2015 नुसार

उद्देश - ① देशी युरीया खताचे उत्पादन ↑

② युरिया खत उत्पादनात कार्यक्षम उर्जेचा वापर व्हावा

③ युरिया आधारीत subsidy चे ओझे ↓ व्हावे

* तसेच या धोरणानुसार subsidy देय असलेल्या देशी 17 Nov | Tue
उत्पादकांना खतावर कडूनिंब आवरण लावणे बंधनकारक

↳ नैसर्गिक/सेंद्रीय शेतीस प्राधान्य - सिक्कीम पहीले सेंद्रीय राज्य घोषीत.

* MH शासनाने सेंद्रीय शेतीस प्रोत्साहन देण्यासाठी जानेवारी 2013 मध्ये सेंद्रीय शेती धोरण जाहीर केले आहे

* सेंद्रीय शेतीचे 3 प्रकार

① शुद्ध सेंद्रीय शेती - रासायनिक खते व किटकनाशके पुर्ण बंद.

② प्रकाशिक ह्रासिकारी शेती → मानवी आरोग्यावर व पर्यावरणावर परीणाम होऊन देना ह्रासिकारी

③ प्रकाशिक शोषण यंत्रणा → सेंद्रीय शेतीस प्रोत्साहन देणे परंतु त्यासाठी स्थानिक खत व पर्यावरण पुरक स्रोतांचा वापर करणे

18 Nov | Wed

मृदा व जलसंवर्धन

* मृदा संवर्धन.

① स्थानात्मक संवर्धन
- ① बांध घालणे
- ② सपाटीकरण
- ③ भगगीकरण (Terracing)
- ④ जमिन वापराचे नियंत्रण

② पर्यावरणीय संवर्धन
- ① वृक्ष लागवड
- ② जमीन मशागत
- ③ पिकांची फेरपालट
- ④ जैविक खतांचा वापर
- ⑤ सुधारीत शेतीचा अवलंब.

* निकसन्नमी विकास ते पाणलोट विकास.

19 Nov | Thu

→ 1985 National Wasteland development Board
→ 1973-74 DPAP ; 1977-78- Desert Dev Pgm
→ 1989- IWDP असे वेगवेगळे कार्यक्रम शासनाने पाणलोट क्षेत्र विकास सुरू केला आहे

* शाश्वत कृषी विकास-

यामध्ये कृषी उत्पादकता वाढविण्यासाठी, ती टिकवणे उत्पादन लाभ शेतकऱ्यांपर्यंत पोहोचवणे, उत्पादन असंतुलन दूर करणे पर्यावरण संतुलन राखणे, पर्यावरण बदलास तोंड देणे हे उपाय शाश्वत कृषीमध्ये मोडतात.

* सुक्ष्म सिंचन.

५ थामुळे पाण्याच्या वापरात 40 ते 50% बचत होते जमिनीखालील पाण्याची पातळी टिकून राहते, मातीची धूप कमी होते, खते व पोषणद्रव्यांचे नुकसान कमी होते

* 22 July २००६ ला जल संसाधन मंत्रालयाच्या सल्लागार 20 Nov | Fri

समितीने ~~समस्त~~ एक एम. एस. स्वामिनाथन यांच्या अध्यक्षतेखाली एक उपसमिती नेमली. 'more crop & income per drop of water' हा अहवाल समितीने सादर केला.

* Composite Water management Index

जलदुर्भिक्षाशी लढता यावे यासाठी जलव्यवस्थापन मोजण्यासाठी CWMI index निती आयोगाने विकसित केला आहे.

CWMI चे घटक :- 9 आयाम

① जलस्रोत वर्धन व पुनर्स्थापना
② भूजल स्रोत वर्धन
③ मोठे व मध्यम सिंचन - पुरवठाजन्य व्यवस्थापन
④ पाणलोट क्षेत्र विकास :- 21 Nov | Sat
⑤ सिंचन सहभाग
⑥ शेतीवरील शाश्वत जलदाब
⑦ ग्रामीण पेयजल
⑧ शहरी पाणीपुरवठा व स्वच्छता
⑨ धोरण व प्रशासन

ऑगस्ट २०१9 मध्ये नीती आयोगाने प्रकाशित केलेल्या अहवालात विविध राज्यांचे निर्देशांक देण्यात आले. यामध्ये २८ + २ राज्यांची व ०८ ची क्रमवारी देण्यात आली.

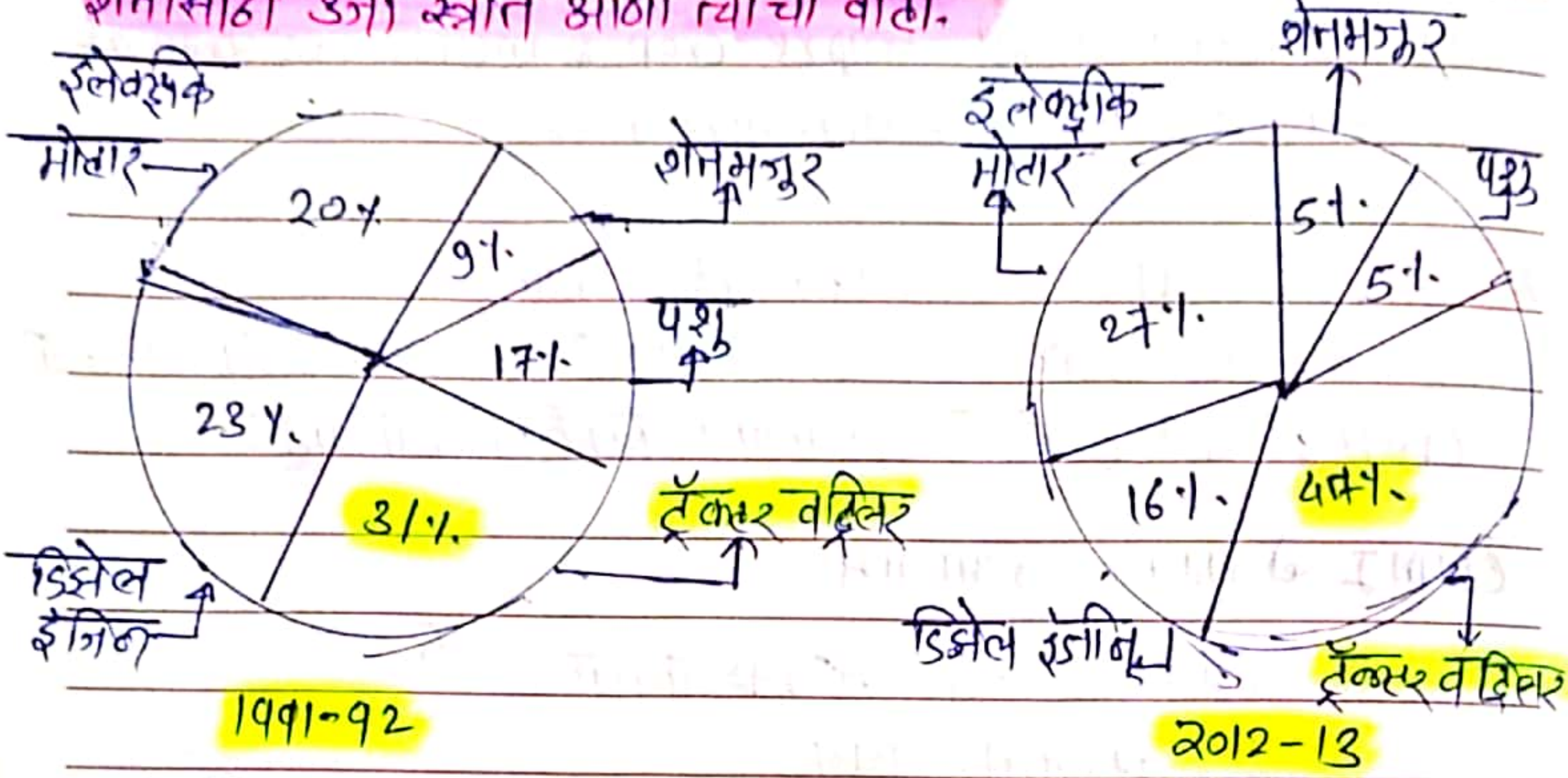
यामध्ये ① गुजरात ② आंध्र ③ mp व mH 9 व्या क्रमांकावर

तर दिल्ली शेवटी म्हणजे २८ व्या क्रमांकावर आहे.

22 Nov Sun

यांत्रिकीकरण

शेतीसाठी ऊर्जा स्त्रोत आणी त्यांचा वाटा.

* सध्या भारत जगात ट्रॅक्टर उत्पादनात प्रथम क्रमांकावर आहे

23 Nov | Mon

* २०१२-१३ पासुन देशात कृषी यांत्रिकीकरण उपयोजना देशात राबविली जात आहे. * सध्या ऽलाख ट्रॅक्टर हे २०२० पर्यंत दुप्पट

* शेतीकामे व यांत्रिकीकरण

काम	यांत्रिकीकरण
मृदाकामे	40%
बीजन, रोपण	29%
पिकसंरक्षण	34%
सिंचन	37%
कापणी, मळणी	5%

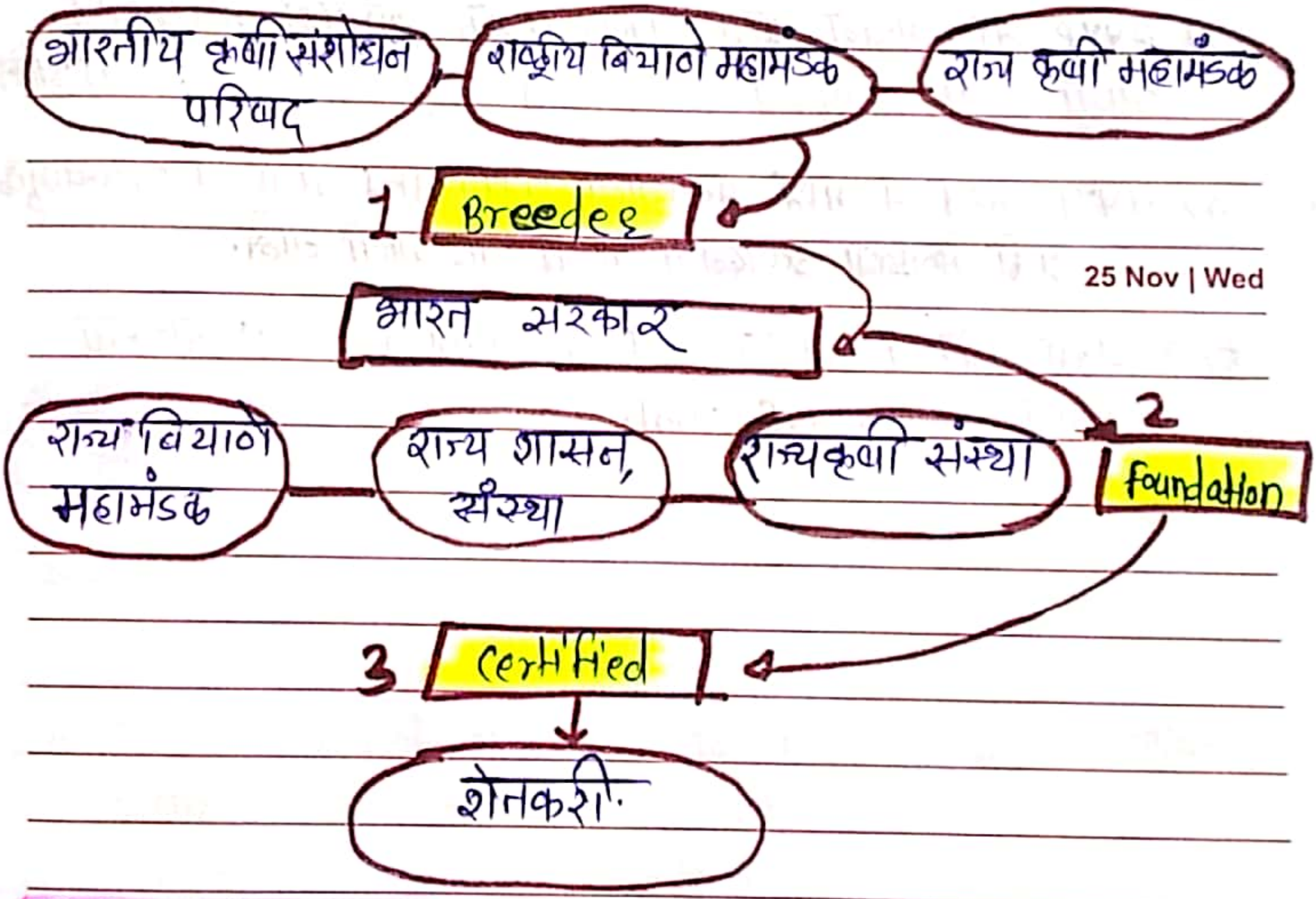
बियाणे

24 Nov | Tue

① ब्रिडर बियाणे → वेगवेगळ्या जनुकीय प्रक्रिया करून केंद्रकीय बियाणे तयार केली जातात व या जनुकीय गुणांचे एकत्रिकरण करुन ब्रिडर बियाणे तयार केली जातात

* भारतीय कृषी व संशोधन परिषद, राष्ट्रीय बियाणे महामंडळ, राज्य कृषी महामंडळ व कृषी विद्यापिठे ब्रिडर बियाणे तयार करतात.

* बियाणे पुरवठा साखळी

25 Nov | Wed

② Foundation बियाणे → भारत शासन ह्या बियाणांचा पुरवठा राज्य शासन तसेच खाजगी उत्पादकांना करते.

③ Certified बियाणे → प्रमाणित करणाऱ्या संस्थाकडून हे बियाणे प्रमाणित केले जाते व यानंतर ते शेतकऱ्यांना दिले जाते

26 Nov | Thu * २००२ मध्ये केंद्र सरकारने 'राष्ट्रीय बियाणे धोरण' जाहीर केले

* उच्चतम उत्पादनांचे वाण कार्यक्रम (HYVP- High Yielding Varieties Program)

1) 1966 HYVP कार्यक्रम सुरू करण्यात आला.

2) तांदूळ, गहू, ज्वारी, बाजरी, मका यांचे उच्चतम उत्पादनांचे संकरित वाण तयार करून अधिकाधिक क्षेत्रात या वाणांची लागवड करण्याचे लक्ष्य.

3) HYVP ला सिंचन, खते, कितकनाशके यांचीही जोड देण्यात आली. होती यामुळेच हरित क्रांती व वरील यश गाठता आले.

4) HYVP कार्यक्रम मात्र अन्नधान्य पिकांपुरताच मर्यादित असल्यामुळे

27 Nov | Fri डाळी तेलबिया उत्पादनात मिळावी वाढ झाली नाही.

5) अन्नधान्याची वर्षानुवर्षे त्यात गहू व तांदूळ लागवड होणाऱ्या प्रदेशालाच जास्त फायदा झाला.

* बाजार आणि विपणन.

28 Nov | Sat

* कृषी आदाने आणि प्रदाने आणि त्यांच्या किंमती या प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे पीकपद्धतीवर आणी कृषीमालाच्या किंमतीवर परिणाम करतात.

* कृषी आदाने - बियाणे, खते, पाणी, विज, यंत्रे, वाहने यासारख्या आदानांची गरज असते. या वस्तू शेतकऱ्याला उत्पादकाकडून, किरकोळ रिटेलरकडून, व्यापाऱ्यांकडून किंवा आयातदारांकडून. द्याव्या लागतात. यांची किंमत जेवढी ↑ तेवढा कृषी मालाचा भाव ↑

* कृषी प्रदाने - म्हणजे शेतकऱ्याचे झालेले मालाचे उत्पादन होय.

* आदान आणि प्रदानाची मागणी, पुरवठा, मध्यस्थांची संख्या आणी बाजारची माहिती उपलब्धता या साऱ्या गोष्टी 29 Nov | Sun कृषीमालाची किंमत ठरवतात.

* आदर्श कृषी विक्री यंत्रणा म्हणजे मध्यस्थांची संख्या कमीतकमी व बाजारविषयक माहिती खरीत जास्त असणे.

* 2003 ला केंद्राने कृषी उत्पन्न बाजार समिती कायद्यांना मार्गदर्शक ठरेल असा model Act तयार केला

* ~~क~~ राज्य सुचीतील विषय क्रमांक २६ नुसार 'राज्यांतील व्यापार व वाणिज्य हा विषय राज्यांचा असल्याने हा कायदा स्विकारायचा की नाही हे राज्यावर आहे आतापर्यंत 16 राज्यांनी ह्या कायद्याप्रमाणे आपले कायदे बनवले आहेत.

* विविध राज्यातील शेतकरी बाजार.

① शेतकरी बाजार - MH ② आपली मंडी - पंजाब ③ किसान मंडी - RJ
④ रयतु बाजार - आंध्रा तेलंगण ⑤ उझवार संथाई - TN ⑥ कृषक बाजार - ओरिसा

30 Nov | Mon

* शेतीचे प्रकार

सहकारी शेतीचे प्रकार →

मापदंड	सामुहिक सहकारी	कुळ सहकारी	संयुक्त सहकारी	सुधारीत सहकारी
मालक	सहकारी समिती	सहकारी समिती	स्वतः शेतकरी	स्वतः शेतकरी
जमीन कोण कसतो	सर्व मिळून	कुळ भाडेपट्टीने	सर्व मिळून	स्वतः शेतकरी
लागवड	संयुक्त	वैयक्तिक	संयुक्त	वैयक्तिक.
सहकार	संपुर्ण शेतीचा	जमिन आड्याने देण्याचा	मालकी सोडुन संपुर्ण शेतीचा	फक्त संसाधनाचा

01 Dec | Tue

शेतीचे प्रकार व तुलना

मापदंड	खाजगी शेती	सहकारी शेती	केंद्रीत शेती	औद्योगिक शेती
मालकी	स्वतः शेतकरी	शेतकरी समुह	स्वतः शेतकरी	कंपनी
जोखिमभार	शेतकरी	शेतकरी समुह	सहसा शेतकरी	कंपनी.
पैशाची उपलब्धता	कठीण	खाजगी शेतीपेक्षा सोपे	सहज	कंपनीच्याच पैसा
पगार	बरेच मध्यस्त	बरेच मध्यस्त	मध्यस्त X	कंपनी स्वतः
तंत्रज्ञान	कमी वापर	वापराची शक्यता	अधिक वापर	महत्तम वापर
शासनाचे कार्य	बियाणे, अल्प वित्त msp	बियाणे, अल्प वित्त msp	केंद्रीत शेतीसाठी करार कायदे करणे	भांडवलदार संबंधी कायदे करणे
शाश्वतता	नफा मिळविणे कठीण	थोडा चांगली स्थिती	अल्पकालसाठी नफा	दिर्घकालीन नफा
सामाजिक परिणाम	नगण्य	स्वयंपुर्णता, सहकार्य वृत्ती वाढीस लागते	शेतकऱ्यांकडे साक्षीची कमतरता शोषणाची	शेतकऱ्यांमध्ये दडपशाहीची भावना
आर्थिक परिणाम	कमी विकसीत अडकण्याची शक्यता	सामुहिक प्रयत्नाने अल्प वृद्धी	शेतकरी खरेदीदारावर प्रगतिअवलंबित्व	नांतिक शेतीमुळे शोषणाशी

* किमती आणि किमत धोरण

02 Dec | Wed

* किमान आधारभूत किंमत (MSP)

↳ पिकांच्या पेरणीच्या आधी केंद्र सरकार जाहीर करते २ वेळा खरीप रब्बी

↳ MSP द्वारे शासन शेतकऱ्यांना त्यांचा कृषीमाल खरेदी करण्याचे आश्वासन देते

↳ यामुळे शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन मिळते. ज्या पिकांचे उत्पादन वाढले पाहिजे असे सरकारला वाटते अशा पिकांच्या MSP वाढविल्या जातात.

* खरेदी किंमत / वसुली किंमत / अधिप्राप्ती किंमत (Procurement Price)

↳ सरकारने दिलेले MSP द्वारे खरेदीचे आश्वासन शाद्वारे पाळले जाते

↳ याद्वारातून FCI सरकारमार्फत शेतकऱ्यांचा माल ज्या किमतीला खरेदी करते त्यालाच Procurement price म्हणतात

Tu Dec | Thu

↳ खरेदी किंमत ही MSP पेक्षा जास्त असते. MSP आणी खरेदी किमत यामधील फरक हा FCI चा तोटा असतो सरकार तो Recovery द्वारे भरून काढते.

↳ Procurement price चे तीन उद्देश ① MSP यशस्वीकरणे ② FCI चे गोदाम भरणे

* विक्री किंमत किंवा वितरण किंमत (Issue Price)

↳ आर्थिकदृष्ट्या कुटुंबाला जो गहू FCI ने खरेदी केला होता तो रेशनद्वारे २रू kg ने म्हणजेच २००रू क्विंटलने विकला जातो त्यालाच विक्री किंमत म्हणतात.

* FCI चा खर्च = खरेदी किंमत + खरेदी खर्च + साठवणूक खर्च

अन्न Subsidy = FCI चा खर्च - विक्री किंमत

04 Dec | Fri ↳ सर्वप्रथम 1954 मध्ये अशोक मेहता समितीने सरकारने गहू व तांदूळ खरेदी करून साठवणूक करावी अशी शिफारस केली

↳ 1958 मध्ये राष्ट्रीय विकास परिषदेने सरकारला अन्नधान्य खरेदी करून किंमती नियंत्रित करण्याची शिफारस केली

CACP → कृषी मूल्य व किंमती आयोग

↳ एल.के.झा यांच्या अध्यक्षतेखाली अन्नधान्य किंमत समितीच्या शिफारशीवरून 1 Jan 1965 ला कृषी किंमत आयोग (APC) निर्माण करण्यात आली

↳ कृषी किंमत घोरण जाहीर करण्याचे काम या आयोगावर सोपवले होते तरीही 'उत्पादन वाढीस चालना देण्याचे प्रमुख कार्य होते'
05 Dec | Sat

↳ 1985 मध्ये आयोगाचे नाव CACP - कृषी मूल्य व किंमती आयोग असे नामकरण करण्यात आले

↳ सरकारला निर्देशित पिकांच्या किमान आधारभूत किंमतीच्या शिफारशी सुचविण्याचे कार्य CACP करतो

* नियंत्रित किंमतीचे धोरण

MSP - 1964-65 ला 2 पिकांसाठी (पर्यंत) 1964-65 - भारत धान्य

2001-02 - मसूर या पिकांचा समावेश तर 2009-10 - उसासाठी वैधानिक किंमत जाहीर (पर्यंत)

2009-10 पासून - FRP जाहीर होते

MSP

↓

23 पिके

- 7 अन्नधान्ये - तांदूळ, ज्वारी, बाजरी, गहू, मका, नाचणी, बार्ली
- 5 कडधान्ये - तूर, मूग, उडीद, हरभरा, मसूर
- 7 तेलबिया - भुईमुग, सूर्यफूल, सोयाबीन, तिळ, कारळे, मोहरी, करडई
- 4 नगदी पिके

06 Dec | Sun

↳ कापुस, नारळ, सोललेले नारळ, ज्यूट

FRP (Fair & Remunerative Price) - ऊस

* लेवी किंमत → लेवी म्हणजे उचल म्हणजे सरकार निश्चित केलेल्या दराने विशिष्ट मालाची उचल करते.
* ही सर्वप्रथम साखरेसाठी वापरली जात होती.
* तसेच याच पद्धतीने तांदूळ देखील खरेदी केला जात होता

१ ऑक्ट २०१५ पासुन · CMR - Customer milled Rice पद्धत लागू करण्यात आली - याद्वारे येत शेतकऱ्याकडून खरेदी होते.

07 Dec | Mon

* बाजार हस्तक्षेप योजना - फलोत्पादन वस्तुसाठी ही योजना आहे कारण यांना MSP नाही. ही खरेदी NAFed सारख्या संस्था करतात नोंदी केंद्र : राज्य 50:50 उचलतात.

* किमान निर्यात किंमत - (MEP)

अशी किंमत ज्यापेक्षा कमी दराने वस्तु निर्यात केली जाणार नाही

उपाय ① उत्पादनात घट ② किंमत वाढ

* कमाल विक्री किंमत - कापसासाठी · विदेशांची · MXSP सुरु केली MH शासन

08 Dec | Tue

वित्त.

* शेतकऱ्यांना जी कर्ने घ्यावी लागतात त्याचे विभाजन खालील प्रमाणे करतात.

① लघु मुदत कर्जे - 15 month पेक्षा कमी मुदत

② मध्यम मुदत कर्जे - 15 month ते 5 yr

③ दीर्घ मुदत कर्जे - 5 yr पेक्षा जास्त मुदत

* कृषी कर्ज मिळविण्यासाठी खालील स्रोत

① संस्थात्मक स्त्रोत - सहकारी बँका, RRB, व्यापारी बँका

② गैरसंस्थात्मक स्त्रोत - सावकार, व्यापारी, जमीनदार, व्यावसायिक,

09 Dec | Wed

* 1951 मध्ये गोरवाला समितीने शेतकरी कर्जापैकी गैरसंस्थात्मक कर्ज हे एकूण पैकी 90% असल्याचे सांगितले.

* कृषी क्षेत्राला कर्जपुरवठा करण्यात सुरुवातीला सहकारी बँका आघाडीवर होत्या.

* सध्या मात्र व्यापारी बँकांचा वाटा हा सर्वाधिक आहे.

* शेतकऱ्यांना विविध मुदतीचा वित्त पुरवठ्याच्या बँकांना पुनर्वित्त पुरवठ्यासाठी RBI ने ARC ची स्थापना केली. त्यानंतर याचेच रूपांतर NABARD मध्ये झाले.

10 Dec | Thu

* किसान क्रेडीट कार्ड

↳ शेतकऱ्यांना वेळेवर व पुरेसे कर्ज उपलब्ध व्हावे Aug-1998

↳ पात्रता - शेतकरी, कुळ, बागाईतदार

↳ २०१८-19 पासुन मासेमारी, पशुपालन, शेतकरी SHG

↳ भारत शासन + RBI + नाबार्डकडून याद्वारे रक्कम काढता येते

↳ ही कर्ज १२ महिन्याच्या आत फेडावी लागतात अन्यथा पुढच्या वर्षाचे कर्जाचे धोरण

↳ लघु मुदत, दिर्घ मुदत कर्जेही मिळतात (कृषी विपणन, कृषी सेल्फ कर्ज तसेच कौटुंबिक अडचीसाठीही) * आपोआप वैयक्तिक विमा

* व्याज अनुदान योजना (२००६-०७)

↳ 3 लाखापर्यंत ७% दराने कर्ज

↳ २००9-10 मध्ये शासनाने अल्पकालीन कर्जे वेळेवर 11 Dec | Fri
परत केल्यास 1% व्याज अनुदान २०१०ना पासुन २%
२०११-12 पासुन 3% (म्हणजेच फक्त ४% व्याज भरावे लागते)

* डॉ पंजाबराव देशमुख व्याज अनुदान योजना

↳ MH शासन - 5 July २०१० पासुन

↳ लाभ पर्यंत व्याज नाही

↳ २ ते 3 लाखावर 2% व्याज

12 Dec | Sat

कृषि विमा

↳ व.म. V.m. वाडेकर (कृषि विमा जनक) शिफारस

① पशुधन विमा योजना

↳ 1972-73 पासुन GIC च्या माध्यमातुन

↳ MH - 2006 - 07 पासुन 18 जिल्ह्यात.

↳ जनावरांच्या अपघाती आकस्मिक मृत्यू नुकसानीपासुन संरक्षण

↳ पशुपालक : C.G.O.Y 50:50.

② राष्ट्रीय कृषी विमा योजना (NAIS)

↳ 1985 - सर्वकष विमा योजना

↳ 1999-2000 [NAIS] रब्बी हंगामापासुन.

↳ सेतीय एकक - तालुका ↳ विमा काढ्यासाठी (AIC I L) कंपनी

13 Dec | Sun

③ सुधारीत राष्ट्रीय विमा योजना (2010-11) (MNAIS)

↳ एकक ग्रामपंचायत

↳ विमा कंपनी निवडीचे राज्यांना स्वातंत्र्य.

④ प्रधानमंत्री फसल विमा योजना

↳ जानें 2016 (खरीपपासुन) PMFBY सुरु

↳ NAIS + MNAIS ⇒ PMFBY.

↳ अनावरण - MP - सिहोर

↳ विमा हप्ता खरीप - 2% रब्बी 1.5% फलोत्पादक 5%.

* कृषीन्नोती योजना (2015-16)

↳ कृषी संबंधीत्या सर्व योजना एका छताखाली आणने

हरितक्रांती

14 Dec | Mon

* बॉरमन बोरलॉग यांना जागतीक हरीत क्रांतिचे जनक.
* भारतीय हरीत क्रांतीचे जनक स्वामिनाथन
* सी. सुब्रमण्यम 1965 मध्ये कृषीमंत्री होते त्यांनी Lerma Rojo 64A आणी सोनोरा 64 या जातीची आयातीच्या धाडसी निर्णय घेतला.
* हरीतक्रांतीमध्ये 2 घटकांचा समावेश होतो

① पहीली हरितक्रांती.

यामध्ये

(I) सुधारित बियाण्यांचा वापर → HYVP यांना सुरुवात.
(II) रासायनिक खतांचा वापर → NPK चा वापर
(III) सिंचन → नैसर्गिक तसेच कृत्रिम सिंचनाचे सर्व मार्ग शोधण्यात आले
(IV) रासायनिक किटकनाशके - तसेच तणनाशकेचा वापर
(V) साठवण विपणन व वितरण - PDS, FCI च्या माध्यमातुन
(VI) किमत धोरण - msp जाहीर करून शेतकऱ्यांना उत्पादनाची हमी

15 Dec | Tue

* दुसरी हरितक्रांती.

यामध्ये

① 26 Jul 2000 चे राष्ट्रीय कृषी धोरण
② Jan 2004 बृहत कृषी कार्यक्रम.
③ वर्द्धनुष्य क्रांती जैविक खते व किटकनाशके
④ अन्नसुरक्षा
⑤ कृषीतंत्रज्ञान, जलसिंचन, कृषीपतधोरण
⑥ जनुकिय प्रवर्तित बियाणे
⑦ 4 % कृषीवृध्दीदर गाठणे

16 Dec | Wed

* राष्ट्रीय कृषी धोरण -२०००

↳ या धोरणाचे ठळक मुद्दे खालील प्रमाणे

① पुढील २ दशकापर्यंत वृद्धीदर ४% ठेवणे

② जमीन सुधारणांना गती देऊन गरीब शेतकऱ्यांना जमिनी पुरविणे

③ धारण क्षेत्रांचे एकत्रिकरण करणे

④ कृषी क्षेत्रात खाजगी गुंतवणुकीस चालना देणे

⑤ पिकविमा, Biotech वापर, नविन प्रजातींचा शोध

⑥ तांत्रिक, पर्यावरणीय, आर्थिक व शाश्वत वृद्धी करणे

⑦ विकासाबरोबरच सामाजिक व आर्थिक समानता साध्य करणे

17 Dec | Thu

* इंद्रधनुष्य क्रांती

यामध्ये वेगवेगळ्या पिकांवर लक्ष केंद्रीत करण्यात आले आहे.

① हरीत - कृषी ② पित - तेलबिया ③ श्वेत - दुध

④ नील - मत्स्य ⑤ गुलाबी - कोकंबी ⑥ तपकिरी - मसाले

⑦ लाल - मांस व मेंढी ⑧ सोनेरी - फळे, सफरचंद, मधुमक्षिका

⑨ करडी - अंडे ⑩ चंदेरी - अंडी.

* तसेच बृहत कृषी आराखडा - 2004 व 2007 चे शेतकरी धोरण यामध्ये कृषीचे ४% वृद्धीदर साध्याचे लक्ष्य ठेवण्यात आले

* तसेच अलिकडील काळात काही नविन योजना पण सुरू.

18 Dec | Fri

① PM-AASHA → प्रधानमंत्री अन्नदाता आय संरक्षण अभियान.

↳ 12 Sept 2018

↳ स्वरूप - 2022 पर्यंत शेतकरी उत्पन्न दुप्पट करण्यासाठी शेतकऱ्यांना हमीभाव व पुरक योजना राबविणे

↳ PM-AASHA चे घटक.

① Price Support Scheme

② price Deficiency payment scheme

③ Pilot private procurement & stockiest scheme

↳ MSP = purchase by private agency

19 Dec | Sat

x प्रधानमंत्री किसान सन्मान योजना

↳ लागू - 1 Dec 2018

↳ आर्थिक मदत - 6000 ₹ yr 3 हप्यात विभागून DBT

↳ उद्देश - शेतकरी उत्पन्न वाढवणे व शेतीसाठी आदाने खरेदी करता यावेत

↳ योजनेचे लाभार्थी - लघु, सिमांत शेतकरी कुटुंब.

↳ अपेक्षित लाभार्थी 12 cr शेतकरी कुटुंब.

20 Dec | Sun

कृषी संस्था

① भारतीय कृषी व संशोधन परिषद. (ICAR)

- रॉयल कमीशन शिफारस- 16 July 1929 ला स्थापन
- ७०१ संस्था, ७१ कृषी विद्यापिठे · जगातील सर्वात मोठी कृषी यंत्रणा.
- कृषी, हॉर्टिकल्चर, मत्स्य, पशुविज्ञान इ. क्षेत्रात शिक्षण व संशोधनात समन्वय व सुसूत्रता.

② MCAER- MH कृषी शिक्षण व संशोधन परिषद

→ 10 Sept 1984 मुख्यालय - पुणे

→ कृषी विद्यापिठांच्या कार्याचा आढावा, मुल्यमापन, पर्यवेक्षण करणे

→ MH 4 विद्यापिठे

21 Dec | Mon

① महात्मा फुले कृषी विद्यापिठ, राहुरी
② पंजाबराव देशमुख कृषी विद्यापिठ, अकोला
③ मराठवाडा कृषी विद्यापिठ, परभणी
④ बाळासाहेब सावंत कोकण कृषी विद्यापिठ, दापोली

③ MSAMB- MH राज्य कृषी पणन मंडळ.

- 23 march 1964 मुख्यालय - पुणे

→ उद्दीष्टये

① बाजार समित्यांच्या कार्यात समन्वय
② कृषी उत्पन्न बाजारांच्या विकासासाठी धोरणावर नियोजन आखणे
③ बाजार समित्यांना मार्गदर्शन करणे

① नाफेड (National Agree. Co. marketing fed. of India) 22 Dec | Tue

↳ २ ०८ १९५८ ↳ सहकारी संस्था

↳ मुख्यालय - नवि दिल्ली

कार्ये

① आंतरराज्यीय कृषी व्यापारास चालना देणे

② कृषी निर्यातीस चालना देणे

③ डाळी व तेलबिया खरेदी करून MSP यशस्वी करणे

④ PPS योजनेद्वारे फलोत्पादनाची खरेदी.

② TRIFED (Tribal Co. Mark. ~~Fed~~ Dev. Fed of India)

↳ 6 Aug 1987 ↳ मुख्यालय - दिल्ली

प्रमुख कार्ये 23 Dec | Wed

① ST च्या वनउत्पादन व कृषी उत्पादनांचे विपणन करणे

② या उत्पादनासाठी सेवा प्रदाता, सुलभकर्ता, समन्वयक व बाजार विकासक म्हणून कार्य.

③ तेलबिया खरेदी, साठवण, व विपणनासाठी GOI ने निर्देशित केलेली संस्था

④ 'Tribes India' नावाने GK outlet

③ APEDA (Aggrec. & processed food products export Dev Authority

↳ 13 Feb 1986 ↳ मुख्यालय - नवी दिल्ली

प्रमुख कार्ये - निर्यातीस अनुसूचीत वस्तू उत्पादनांचा विकास. त्यांना वित्तीय सहाय्य पुरविणे, आढावा घेणे subsidy किंवा भांडवल उपलब्ध करून देणे

24 Dec | Thu

MPEDA (Marine product export Dev. Authority)

↳ 24 Aug 1972. मुख्यालय - कोची

मुख्य कार्ये - सागरी उत्पादनांच्या निर्यातीस प्रोत्साहन.

FCI (food corporation of India)

↳ 14 Jan 1965 मुख्यालय - नवी दिल्ली.

↳ प्रमुख कार्ये

① किमान धोरण यशस्वी करणे

② PDS साठी खरेदी, वितरण व विक्री करणे

25 Dec | Fri

कृषी विकासाच्या योजना

26 Dec | Sat

* कृषी हा राज्यसूचितील विषय.

* राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान. (2007-08)

↳ 11 व्या योजनेअखेर

ताांदूळ - 10 गहू - 8 कडधान्य - 2 दशलक्ष टन.

वार्षिक उत्पन्न वाढविणे

↳ 12 व्या योजनेतील नविन लक्ष

ताांदूळ - 10 गहू - 8 कडधान्य - 4 भरडधान्य - 3 दशलक्ष टन

एकूण 25 दशलक्ष टन वाढविणे वार्षिक

* राष्ट्रीय तेलबिया व तेलपाम अभियान.

12 व्या योजनेत 2014-15 सा सुरू

27 Dec | Sun

mm I - तेलबिया
mm II - तेलपाम
mm III - वृक्षाधारित तेलबिया

} उपअभियान

* राष्ट्रीय कृषी योजना

↳ 11 व्या योजनेत 2007-08 सा सुरू

↳ प्रमुख लक्ष - कृषी क्षेत्रात गुंतवणूक वाढविणे.

13 Tuesday

December 2016

Week 50

Day 348 • 018

Date 13 • 12 • 2016

DEC '16	S	M	T	W	T	F	S
					1	2	3
	4	5	6	7	8	9	10
	11	12	13	14	15	16	17
	18	19	20	21	22	23	24
	25	26	27	28	29	30	31

8.00

9.00

10.00

11.00

12.00

1.00

2.00

3.00

4.00

5.00

6.00

7.00

8.00

उद्योग

- *अर्थव्यवस्थेचे द्वितीयक क्षेत्र
  - कारखानदारी
  - बांधकाम
  - वायू, पाणी, व विनपुरवठा
- *उद्योगांचे महत्व
  - ① उपभोग्य वस्तुंची निर्मिती.
  - ② भांडवली वस्तू व नियनिसाठी विविध वस्तु
  - ③ सेवा प्रदान करणाऱ्या वस्तुंची निर्मिती.
- उद्योगांचे वर्गीकरण
  - मालकीच्या आधारावर
    - ① सार्वजनिक
    - ② खाजगी
    - ③ संयुक्त
  - उत्पादन स्तर → सुक्ष्म, लघु, मध्यम, मोठे
  - वापरावर आधारित
    - ① मूलभूत
    - ② आडवली
    - ③ पुनर्निर्माण
    - ④ उपभोग्य
- उद्योग क्षेत्र
  - GDP 1950-51 - 16.2%, संख्या - 31.2%
  - रोजगार - 11.7%, संख्या - 24.3% (2011)
  - निर्यातीत वाटा 45.4%, संख्या - 40%.

Notes

Birthday / Anniversary

IIP (Index Industrial Production)

* CSO मार्फत प्रक्षेपित Base year 2004-05 सध्या 2011-12

IIP

Sector level classification

	भार	वस्तुगट	वस्तु
खाणकाम	14.37%	1	29
विज	7.99	1	1
उत्पादन	77.63	405	809

Use Based classification

- प्राथमिक वस्तु
- भांडवली वस्तु
- पायाभूत व बांधकाम वस्तु
- टिकाऊ ग्राहक वस्तु
- एकेरी वापराच्या ग्राहक वस्तु

* अर्थव्यवस्थेतील महत्वाच्या 8 प्रकारच्या उद्योगांना गाभा उद्योग (core industries) म्हणतात

गाभा उद्योग 8

1. कोळसा उद्योग
2. कच्चे पेट्रोलियम उद्योग
3. नैसर्गिक वायू उद्योग
4. रिफाइनरी उत्पादने
5. खत उद्योग
6. पोलाद उद्योग
7. सिमेंट उद्योग
8. विज उद्योग

15
Thursday

December 2016
Week 50
Day 350 • 016
Date 15 • 12 • 2016

DEC '16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

* औद्योगिक धोरणं.

औद्योगिक धोरण म्हणजे औद्योगिक विकासासाठी विकारलेले डावपेच.

ब्रिटीश काळ → उद्योगांना निरुत्साहित करणारे धोरण.

1916 - भारतीय औद्योगिक आयोग 1918 - भारतीय मुख्य साहाय्य मंडळ

Dec 1944 - औद्योगिक परिषद - औद्योगिक शांततेसाठी एक अधिनियम
↳ यानुसार 1948 चा अधिनियम.

* स्वातंत्र्यानंतरची औ. धोरणे.

* 1948 चे पहीले औ. धोरण.

उद्योग विभागणी 4 गटात.

- सरकारी मक्तेदारी
  - शस्त्रास्त्रे
  - रेल्वे वाहतूक
  - अणु ऊर्जा.
- मिश्र
  - कोळसा
  - लोहपोलाद
  - विमान बांधणी
  - जहाज बांधणी
  - टेलिफोन
  - टेलिग्राफ
- सरकारी नियंत्रण
  - 18 उद्योग राष्ट्रीय महत्त्वाचे
- खाजगी क्षेत्र
  - वरील निर्देशीमध्ये न येणारे उद्योग

8 Apr 1948
श्यामाप्रसाद मुखर्जी

मिश्र अर्थव्यवस्था

* या धोरणात लघु उद्योग यांचेकडे कामगार व्यवस्थापन संबंध व मालक औद्योगिकीकरणाचे महत्व अधोरेखीत.

Notes

Birthday / Anniversary

8.00

* 1956 चे दुसरे औ. धोरण.

9.00

कारण → समाजवादी समाजरचना, जड उद्योगांचा विकास

10.00

उद्दिष्टये.

① औद्योगिक दरात वाढ

② यंत्रांचा विकास, सार्व. क्षेत्राचा विस्तार

③ खाजगी क्षेत्र ↓ मात्र आर्थिक केंद्रीकरण ✗

11.00

12.00

1.00

2.00

3.00

उद्योग विभागणी उतरत

अ) सरकारी मक्तेदारी

13

4

शस्त्रास्त्रे
अणुऊर्जा
रेल्वे
हवाई वाहतूक

17

↓

जगात

① संरक्षण
② जड उद्योग
③ खनिजे
④ वाहतूक
⑤ विज

4.00

ब) नविन उद्योग फक्त सरकार

12

5.00

6.00

7.00

क) खाजगी क्षेत्राला परवानगी मात्र परवाना ✓

8.00

* 1956 च्या धोरणालाच आर्थिक घटना असे म्हणतात.

* हे धोरण J.C. कुमारअप्पा समितीच्या शिफारशीवर आधारीत

* तसेच या धोरणात लघुउद्योग व खादी व ग्रामोद्योगांना महत्व

Notes

17
Saturday

December 2016
Week 50
Day 352 • 014
Date 17 • 12 • 2016

DEC '16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

8.00 **1969 चे औद्योगिक धोरण**

9.00 आजची होत्याच्या एकाधिकारशाहीला लगाम → MRTP कायदा 1969.

10.00 *** 1973 चे औद्योगिक धोरण:**

11.00 ① मूलभूत उद्योग ही संकल्पना वगळली

12.00 ② संयुक्त क्षेत्र (Joint Sector) स्थापण्यास परवानगी

1.00 ③ परकीय चलन विनिमयासाठी FERA - 1973 ते 1 Jan 1974 लागू

2.00 ④ परकीय गुंतवणूक परवानगी ✓

3.00 *** 1977 चे औद्योगिक धोरण**

4.00 ① लघु व कुटीर उद्योगांना विशेष महत्व

② जिल्हा उद्योग केंद्रांची स्थापना.

5.00

6.00 * यानंतर 1980, 1985, 1986 धोरणे

7.00

8.00 **नविन औद्योगिक धोरण 1991**

① औद्योगिक परवाना पध्दत ✗
② सार्व. क्षेत्राची भूमिका ↓
③ लघुउद्योग आरक्षण ↓
④ खाजगीकरण व निर्गुंतवणूक.
⑤ FDI ✓

Notes

Birthday / Anniversary

8.00

① औद्योगिक पसवाना धोरणाचे उदारीकरण

9.00

सध्या फक्त 5 क्षेत्रात भाग

- ① मद्य
- ② सिगार, सिगारेट
- ③ इलेक्ट्रॉनिक वस्तु
- ④ औद्योगिक वस्तु
- ⑤ घातक वस्तु

10.00

11.00

12.00

1.00

② सार्वजनिक क्षेत्र आरक्षण ↓

2.00

① 1991 मध्ये ४ → सध्या केवळ २ उद्योग आरक्षित
- अणुऊर्जा
- रेल्वे ऑपरेशन

3.00

② MRTP रद्दबाती → Competition act

③ FDI व तांत्रिक करारांचे उदारिकरण

4.00

↳ 1991 मध्ये FDI सुलभीकरण व मार्गदर्शक सूचना

5.00

↳ 2000 मध्ये SEZ धोरण

6.00

③ लघुउद्योग धोरण

2006 मध्ये MSME Act - काही उद्योग आरक्षित

7.00

10 April 2015 लघुउद्योग आरक्षण रद्द

8.00

④ खासगीकरण व निर्गुंतवणूक

* EHTP व STP योजना.

Apr 1993 ← 5 march 1991

Notes

Birthday / Anniversary

19
Monday

December 2016
Week 51
Day 354 • 012
Date 19 • 12 • 2016

DEC '16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

FDI धोरण - यामध्ये
20/26/49/51/74/100% असे गट पाडले आहेत.

* राष्ट्रीय विनिर्माण धोरण

4 NOV 2011

उद्दीष्ट्ये
① 12 ते 14% वृद्धी
② 25% ↑
③ 10Cr रोजगार
④ कौशल्य विकास

NIMZ

* जागतीक दर्जाच्या भौतिक व सामाजिक पायाभूत सुविधा ↑ सह औद्योगिक वसाहतीचे
* 5000 हे. निवड-state → किमान 30% औद्योगिक एककासाठी
* पाणी विज, इतर पायाभूत सुविधा - राज्य सरकार
* नियोजनाचा खर्च - केंद्र सरकार.

* राष्ट्रीय इलेक्ट्रॉनिक धोरण - 25 Oct 2012

उद्दीष्ट्ये
① गुंतवणूक 100 अब्ज $, 28Cr रोजगार, उलाढाल 200 पर्यंत 400 अब्ज $
② 2MPW देशी उत्पादन 20 ते 25% ते 60% ↑
③ कुशल मनुष्यबळ ↑ निर्यात - 2020 ला 5 अब्ज → 8 अब्ज $

Notes

Birthday / Anniversary

सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम (CPSE)

उद्देश
- शस्त्रास्त्रे व दारुगोळा
- अणुऊर्जा (व्यवहारिक उपयोग सोडून)
- रेल्वे वाहतूक.

सध्या CPSE - 298 पैकी 235 कार्यरत

Section 25 कंपनी -- कंपनी कायदा - 1956 → बिगरनफा कंपनी.

महारत्न
२०१० पासून

निकष
- 25000 cr net worth
- 10000 cr सरासरी Net worth
- 20000 cr उलाढाल

लाभ
- 5000 cr गुंतवणूक किंवा
- Net worth च्या 15% गुंतवणूक

महारत्न कंपनी (10) → ① ONGC ② IOC ③ NTPC ④ SAIL ⑤ CJL ⑥ BHEL ⑦ GAIL ⑧ BPCL ⑨ PGCIL (Oct 2019) ⑩ HPCL

नवरत्न
July १९९७

निकष
- 100 पैकी ६० गुण - 6 निकषानुसार गुण
- मिनिरत्न दर्जा आवश्यक
- स्वतंत्र संचालक

लाभ
- 1000 cr / Networth च्या 15% गुंतवणूक
- 1000 cr / Networth च्या ३०% अर्चिकुमा

१४ कंपन्या नवरत्न

Birthday / Anniversary

21
Wednesday

December 2016
Week 51
Day 356 • 010
Date 21 • 12 • 2016

DEC '16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

मिनिरत्न I
- निकष
  - निव वजानि शासन नफा, उपन पैकी पर उलट नफा
  - Net worth मध्ये पाहिजे
- लाभ — 500 cr किंवा Net worth एवढी गुंतवणूक

मिनिरत्न II
- निकष — सतत नफा, Net worth मध्ये
- लाभ — 300 cr किंवा Net worth च्या 50% गुंतवणूक.

मिनिरत्न

* २००५ मध्ये सार्वजनिक क्षेत्र उपक्रम पुनर्रचना मंडळ स्थापन.

Notes

Birthday / Anniversary

MSME योगदान

* GDP - ६·१· , कारखानदारीत - ४५·१· , एकूण निर्यात: ४०·१.

* २६ लाख उपक्रम ५·४५ रोजगार, सुमारे ६००० प्रकारच्या वस्तूंचे उत्पादन

* उच्चभ्रम व उच्च श्रमगार प्रगाण , उच्च वृद्धी व विश्वसनीयता यामुळे समावेशी वृद्धी साध्य होते.

*4th MSM उपक्रम गणना

① 15.64 L — m - ५५·९५·१. , s - ४·४९·१. , m - ०·१५

② वस्तु उत्पादक ६·१·१.

③ सेवा - ३२·९·१.

④ ग्रामीण - ४५·२३·१. शहरी - ५४·७७

MSME मंत्रालय

SFDO - १९५५ धोरण, प्रकल्प तयार करणे व अंमलबजावणी

NSIC - १९५५ - लघुउद्योग विकास - मुख्यालय अर्थिक बाजूवर

NIESBD - नोएडा NSIET - हैद्राबाद

भारतीय उद्योजकता संस्था - गुवाहटी.

शाश्वत असंघटीत क्षेत्रासाठी आयोग
↳ समस्या दूर करण्यासाठी उपाय

SIDBI - १९९०
↳ लघुउद्योगांसाठी वित्त पुरवठादारी सर्वोच्च संस्था

Notes

Birthday / Anniversary

23
Friday

December 2016
Week 51
Day 358 • 008
Date 23 • 12 • 2016

DEC '16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

8.00

लघु उद्योग आरक्षण घोरणा. - Apr 2015 X

9.00

ICRA act 1951 - 29B ↑

10.00

सार्वजनिक प्रघ्राली घोरणा

11.00

मंत्रालय → 20% MSME कडून अरेदिन पैकी 4% SC/ST कडून

12.00

PMEGP Aug 2008

1.00

सुक्ष्म उपक्रम स्थापनेसाठी वित्तीय सहाय्य.

2.00

वित्तीय सहाय्य — शहरी = 15%
ग्रामीण = 25%

3.00

पत हमी योजना

4.00

ज्या सुक्ष्म व लघु उद्योगांना तारणाX — 50 लाखासाठी गॅरंटी हमी
50L ते 1Cr साठी 50% हमी

5.00

राष्ट्रीय उत्पादकता रचघात्मकता कार्यक्रम

6.00

MSM कर भर मानवी भांडवल व नैसर्गिक संसाधनाधारित रचघात्मकता

7.00

राष्ट्रीय गांधी ग्रामीण औद्योगिकीकरण संस्था

8.00

खादी व ग्रामोद्योग. क्षेत्रात संशोधन.

Notes

राजीव गांधी उद्यमी मित्र योजना → उमान 2 आठवडे उद्योजकता कौशल्य कार्यक्रम

Birthday / Anniversary

सुक्ष्म व लघु स्थापनेसाठी मदत व प्रोत्साहन.

	S	M	T	W	T	F	S
JAN '17	1	2	3	4	5	6	7
	8	9	10	11	12	13	14
	15	16	17	18	19	20	21
	22	23	24	25	26	27	28
	29	30	31				

December 2016

Week 51

Day 359 • 007

Date 24 • 12 • 2016

24

Saturday

8.00

MUDRA व प्रधानमंत्री मुद्रा योजना

9.00

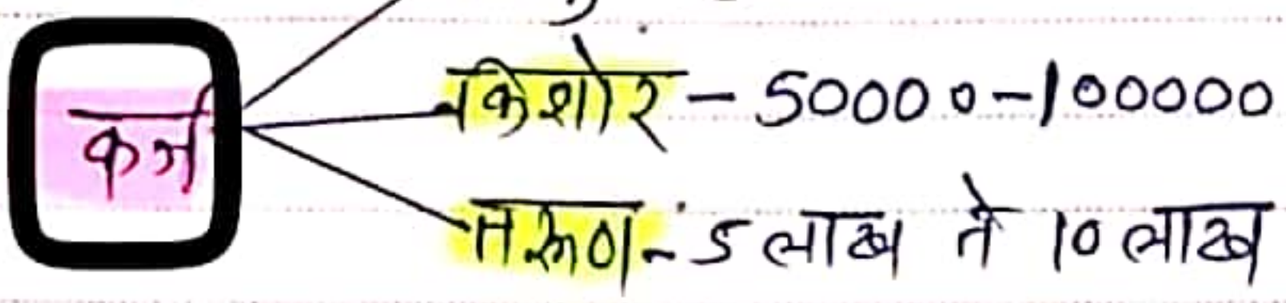
*SIDBI ची संपुर्ण मालकीची संस्था - ८ APR २०१५ नोंदणी RBI कडे

10.00

*सुक्ष्म पुरवठा संस्थाना पुनर्वित्त पुरविणे

11.00

*8 APril २०१५ ला मुद्रा योजना

12.00

1.00

*मुद्राकार्ड - Debit कार्ड

ओव्हरड्राफ्ट सुविधा, मुद्रा लोन

2.00

3.00

4.00

5.00

6.00

7.00

8.00

Notes

Birthday / Anniversary

Tuesday

Date 19-01-2016

महाराष्ट्र उद्योग क्षेत्र.

* MH औद्योगिक धोरण 2013 → 22 feb 2013 (1 April ते 31 March 2018)
1991, 2001, 2006, 2013, ~~2018~~

घोषवाक्य - magnetic maharashtra Attraction unlimited.

उद्दीष्टये
① औद्योगिक गुंतवणुकीत आघाडीवर कायम ② गुंतवणूक वाढविणे
③ रोजगार ↑.

लक्ष्ये
① 12 ते 15 % वाढ ② वस्तुविभाग वाढ 28% ③ 20 लाख नविन रोजगार ④ 5 लाख कोटी गुंतवणूक आकर्षीत

* वार्षिक उद्योग पाहणी (NSSO द्वारे)

समावेश ← कारखाना अधिनियम-1948 - घाम्यातील उद्योग
बिडी व सिगारेट कामगार 1966 ,,
विज इत्र काही सेवा.

* 2014-15
उद्योग संख्या - 12.44 %. स्थिर भांडवल - 13.6 %. एकूण उत्पादन 16.3 %. Net worth growth - 21.4 %. रोजगार 13.6 %.
नफा - 25.5 %.
निव्वळ मुल्य वृद्धीत 58.7 % हिस्सा ← खाद्य कोकम व रुद्र पेट्रोल रसायने व मुलभूत धातू

MH औद्योगिक संस्थनेतील बदल
ग्राहक वस्तु - घटत आहे
पदनिर्माण वस्तु → वाढत आहे
भांडवली वस्तु - नवव्वास स्थिर.

* MH औद्योगिक गुंतवणूक.

देशी → ① MH प्रकल्प संख्येमध्ये ① ला नंबर गुंतवणुकीत दुसरा
विदेशी → MH ① नंबर Always

Birthday / Anniversary

* दिल्ली मुंबई औद्योगिक कॉरिडॉर → 6 राज्यात ← शेंद्रा बिडकीन ; MH
दिघी बंदर

देशी गुंतवणूक

① २१ मध्ये (३३.२) सर्वाधिक ② क्षेत्र (१५.)

FDI - अनुकूल FDI धोरण MH (1991-2017)
प्रकल्प - २१%. गुंतवणूक - ३१%
MH FDI गुंतवणूकीत परदेशी राष्ट्र ① अमेरिका - १४.१. मॉरिशस ३
* MH उद्योग मंत्रालय
① IFB - प्रकल्प गुंतवणूक → IFH

* MH SEZ (10 Feb 2006 पासून विकास

सर्वाधिक माहिती तंत्रज्ञान -
माहिती तंत्रज्ञान संकुले

Biotech Complex - २००१ धोरण < नाशिक, हिंजवडी तसेच ४ इतर + ५ खासगी साठी

* सहकारी औद्योगिक वसाहती.

राज्यशासनामार्फत स्थापन्या जातात.
उद्देश - राज्यच्या नागरी भागांत केंद्रीकरणाचे ग्रामीण भागात स्थलांतर व रोजगार निर्मिती भागभांडवल State FI : स्वतः सभासद
20 : 60 : 20

राज्यातील MSME उपक्रम

2.5 L MSME → 30 L रोजगार.

* सामूहिक प्रोत्साहन योजना - २०१३

(2013 - 2018 पर्यंत)
- नविन उद्योग स्थापने / जुन्या उद्योग विस्तारणे
लाभार्थी < CPSE वगळता - इतर केंद्रीय उपक्रम
MSME व मोठे स्थापक

- सुरुवात 1964 - उद्योगांच्या संकुलांच्या विकासासाठी

* औद्योगिक पायाभूत सुविधा क्षेत्रविकास योजना

① ऑटो क्लस्टर, पुणे ② टेक्सटाईल (चंदेलकरी) ③ इंजिनिअरिंग क्लस्टर, नाशिक
④ ऑटोमोबाईल - औरंगाबाद ⑤ फाऊंड्री व इंजीनीअरिंग, कोल्हापुर.

Notes
Birthday / Anniversary

23
Friday

December 2016
Week 51
Day 358 • 008
Date 23 • 12 • 2016

DEC '16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

8.00

लघू उद्योग आरक्षण धोरण - 10 Apr 2015 X

ICRA act 1951 - 24B

9.00

10.00

सार्वजनिक प्रप्राली धोरण

11.00

मंत्रालय → 20% MSME कडून खरेदी पैकी 4% SC/ST कडून

12.00

PMEGP Aug 2008

1.00

सुक्ष्म उपक्रम स्थापनेसाठी वित्तीय सहाय्य.

2.00

वित्तीय सहाय्य

शहरी = 15%

ग्रामीण = 25%

3.00

पन हमी योजना

4.00

ज्या सुक्ष्म व लघु उद्योगांना तारणाशिवाय

50 लाखासाठी 75% हमी

50L ते 1Cr साठी 50% हमी

5.00

राष्ट्रीय उत्पादकता स्पर्धात्मकता कार्यक्रम

6.00

MSM कर भर मानवी भांडवल व नैसर्गिक संसाधनाधारित स्पर्धात्मकता

7.00

~~राजीव~~ महात्मा गांधी ग्रामीण औद्योगीकीकरण संस्था

8.00

आदी व ग्रामोद्योग. क्षेत्रात संशोधन.

Notes

राजीव गांधी उद्यमी मित्र योजना

18 महान 2 आठवडे उद्योजकता कौशल्य कार्यक्रम

Birthday / Anniversary

सुक्ष्म व लघु स्थापनेसाठी मदत व प्रोत्साहन.

25
Sunday

December 2016

Week 51

Day 360 • 006

Date 25 • 12 • 2016

DEC '16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

8.00

MH तील नविन धोरणे

9.00

धोरणे

① IF व IT enabled services धोरणे

(I) किरकोळ व्यापार धोरण - २०१६

(II) इलेक्ट्रॉनीक धोरण - २०१६

(III) SC व ST उद्योग धोरण - २०१६

10.00

11.00

12.00

1.00

MAITR CELL

2.00

↳ शासन ने उद्योग पोर्टल

3.00

↳ सध्याचे व संभाव्य गुंतवणूकदारांसाठी पुणपिणे online

4.00

↳ वन स्टॉप शॉप असुन. तेथे गुंतवणूक प्रक्रियेबाबत सर्व माहीती मिळते.

5.00

6.00

7.00

8.00

Notes

Birthday / Anniversary

1
Thursday

December 2016

DEC '16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

सहकार

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

"समान आर्थिक उद्दीष्ट प्राप्त करण्यासाठी स्वमान गरजा तसेच आर्थिक, सामाजिक व सांस्कृतीक गरजा पूर्ण करण्यासाठी अनेक व्यक्ती स्वेच्छेने ज्या चळवळीत सामील होतात→ सहकार

* वरील व्याख्येवरुन आपल्याला सहकाराची. पुढील वैशिष्ट्ये

① समान उद्दीष्ट
② समान गरजा
③ सामुहिक प्रयत्न
④ ऐच्छिक सहभाग.
⑤ चळवळीचे स्वरूप

* सहकाराचे महत्व.

① सहकार चळवळीत. नफा, अंतगति स्पर्धा, मध्यस्थ यांना स्थान ✗

② नफ्यापेक्षा आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांचे कल्याण या बाबीला महत्व

* 19 व्या शतकात निर्माण झालेल्या संस्थांचा विकास झाला हा विकास नफ्याद्वारे मांडण्यात आला आहे.

Notes

Birthday / Anniversary

7
Wednesday

December 2016

Week 49
Day 342 • 024
Date 07 • 12 • 2016

DEC '16	S	M	T	W	T	F	S
					1	2	3
	4	5	6	7	8	9	10
	11	12	13	14	15	16	17
	18	19	20	21	22	23	24
	25	26	27	28	29	30	31

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
8.00

विविध सहकारी पद्धतीचा उगम.

	① रॉशडेल पद्धत	② शुल्झ डेलित्झ पद्धत	③ रायफेझन पद्धत
उगम	इंग्लंड	जर्मनी	जर्मनी
प्रेरणा	रॉबर्ट ओवेन	शुल्झ डेलित्झ	फ्रेडरिक रायफेझन.
काळ	१७८१ ते १८५८	१८०८ ते १८८३	१८१८ ते १८८८
स्वरूप	बिगरकृषी विगरपत	बिगरकृषी पतसंस्था	कृषी पतसंस्था
कार्ये	कापड विणकर कारागिरांनी ग्राहक सहकारी भांडार स्थापन केले	व्यापाऱ्यांना कर्ज पुरवठ्या साठी 'सहकारी पतसंस्था' स्थापन केली.	ग्रामीण शेतकऱ्यांनी कर्जपुरवठा करण शेतकरी सहकारी पतसंस्था स्थापन
सभासद	विणकर कारागिर	कारागिर औद्योगिकामगार व्यापारी	शेतकरी
उद्देश	① आर्थिक सक्षमीकरण ② जिवनावश्यक वस्तू स्वत करात	सभासदांचा आर्थिक विकास	विकास व परस्पर मदतीवर भर.

Notes

* आंतरराष्ट्रीय सहकारी गट (ICA)

मुख्यालय - ब्रुसेल्स. स्थापना - 1895

महासंचालक - एरियल गुआर्की

* ICA ने सांगितलेली सहकाराची मूल्ये

① स्वयंसहाय्यता

② स्वयं उत्तरदायित्व

③ लोकशाही

④ समानता

⑤ समान वातावरण ऐक्यभाव

* सहकाराची तत्वे

जुनी तत्वे

① खुले सभासदत्व

② लोकशाही नियंत्रण

③ शिक्षण प्रसार

④ आंडवलावर मर्यादित व्याज

⑤ रास्तकीय वस्तूविषयक तटस्थता

⑥ व्यवहाराच्या प्रमाणात लाभांश

नविन तत्वे

① खुले व ऐच्छिक सभासदत्व

② लोकशाही नियंत्रण

③ स्वातंत्र्य व स्वायत्तता

④ सहकार शिक्षण

⑤ सहकारांतर्गत सहकार

⑥ समाजकल्याणाची भावना

⑦ सदस्यांचा अधिक सहभाग

Notes

Birthday / Anniversary

3 Saturday

December 2016

Week 48

Day 338 • 028

Date 03 • 12 • 2016

DEC '16	S	M	T	W	T	F	S
					1	2	3
	4	5	6	7	8	9	10
	11	12	13	14	15	16	17
	18	19	20	21	22	23	24
	25	26	27	28	29	30	31

8.00

9.00

* भारतातिल सहकारी चळवळ

भारतातिल सहकारी चळवळीचा पाया 1904 मध्ये

10.00

सहकारी पतपुरवठा कायदा 1904- तर 2011 मधील दुरुस्तीने

11.00

चळवळ आणखी मजबूत.

12.00

1) भारतातिल सहकार चळवळीने ग्रामीण औद्योगिकिकरणाची पायाभरणी केली

1.00

2) ग्रामीण नेतृत्व तसेच लोकशाही शिक्षणाचे धडे शिकवली.

2.00

3) ग्रामीण अर्थव्यवस्थेला चालना व बचत आणी गुंतवणूक प्रोत्साहन.

3.00

* सहकार चळवळीचा उदय व विकास खालिल प्रमाणे

4.00

(1) फ्रेडरिक निकोलसन - भारतात सहकारी संस्था स्थापन करा व त्याने ही प्रेरणा मिळवून घेतली

5.00

(2) एडवर्ड लॉ - 1901 - रायफेझन पद्धतीच्या ग्रामसंस्था संजीवनी ठरतील,

6.00

(3) सहकारी संस्था पतपुरवठा कायदा - 1904. - सहकारी पतसंस्थेद्वारे ग्रामीण विकास

7.00

(4) सहकारी संस्था कायदा - 1912 यामध्ये सर्व प्रकारच्या सहकारी संस्था

8.00

Notes

स्थापन करण्याची तरतूद.

Birthday / Anniversary

	S	M	T	W	T	F	S
JAN '17	1	2	3	4	5	6	7
	8	9	10	11	12	13	14
	15	16	17	18	19	20	21
	22	23	24	25	26	27	28
	29	30	31				

December 2016

Week 48

Day 339 • 027

Date 04 • 12 • 2016

4

Sunday

8.00

⑤ एडवर्ड मॅकलगन समिती - सहकार कायद्याच्या कामगिरीचे परिक्षण.

9.00

⑥ आर. जी. सरैय्या समिती - 1945 → सहकार नियोजन समिती.

10.00

⑦ ए.डी. गोरवाला समिती - 1951 - 'अखिल भारतीय ग्रामीण पतपुरवठा

11.00

सर्वेक्षण समिती → RBI द्वारे स्थापन-

12.00

शेतकरी जी कर्जे घेतात त्यात गैरसंस्थात्मक स्रोतांचा वाटा नव्वदपास्त

1.00

90% आहे.

2.00

गोरवाला समितीने सहकारी संस्था अपयशी ठरल्या, पण सहकार

3.00

यशस्वी झालाच पाहीजे हे प्रसिद्ध वाक्य उद्गारले

4.00

⑧ निजलिंगप्पा समिती - ① सदस्यत्व होण्याचे नियम शिथिल

5.00

② एक गाव एक ऐक्यता एक गाव अनेक संस्था

6.00

नसेच काही वैकुंठलाल मेहता-1959, दांडेकर 1964, मिश्रा-1964,

7.00

व्यंकटप्पा समिती-1966, शिवरामन-1979, खुसरो-1984- कृषीपतपुरवठा

8.00

व आढावा समिती, चौधरी समिती-1990, वेंकटाचलम समिती 2004

Notes

शिवाजीराव पाटील समिती-2009 ह्या समित्या देखील स्थापन केल्या.

Birthday / Anniversary

5
Monday

December 2016
Week 49
Day 340 • 026
Date 05 • 12 • 2016

DEC'16

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

8.00

* mm मधील सहकार चक्रवक

9.00

1914 च्या माँटेग्यू चेम्सफोर्ड कायद्यान्वये प्रांतान स्वतंत्र कायदे केले

10.00

* मुंबई प्रांतांत मुंबईसाही स्वतंत्र 1925 मध्ये मुंबई सहकारी

11.00

संस्था कायदा करण्यात आला.

12.00

* 1910 प्राथमिक सहकारी कृषि पतसंस्थेच्या स्थापनेने mm सुरुवात.

1.00

* 1950 - प्रवरानगर पहीला सहकारी साखर कारखाना.

2.00

* 1960 मध्ये मुंबई विभाजनानंतरचा पहीला सहकारी संस्था कायदा.

3.00

* कृषी पतसंस्था

4.00

① प्राथमिक सहकारी कृषी पत संस्था

5.00

* ग्रामीण स्तर * 10 < सदस्य * सभासदांना अल्प व मध्यम कर्ज

6.00

* जिल्हा मध्यवर्ती बँकेचे नियंत्रण किंवा पतपुरवठा

7.00

② जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक.

8.00

* अनेक प्राथमिक कृषी पतसंस्था मिळून * शेतकऱ्यांना लघु व मध्यम कर्ज

Notes

* नियंत्रण राज्य सहकारी बँकेचे

Birthday / Anniversary

8.00

राज्य सहकारी बँक

9.00

① ~~सर्व~~ राज्यातील सर्व जिल्हा मध्यवर्ती सह. बँका मिळून

10.00

② सहकारी बँकाना बँकींग सेवा पुरविते

11.00

③ पुनर्वित्त पुरवठा करणे

12.00

④ NABARD चे नियंत्रण

1.00

⊱ दिर्घ मुदती कर्ज.

2.00

* 2003 पुर्वी भूविकास बँक ही कामे करत ~~असे~~

3.00

* पहीली पंजाब ओबा या गावी 1920 ला स्थापन

4.00

* जिल्हा ग्रामीण सहकारी कृषी बहुउद्देशीय विकास बँक.

5.00

⊱ वर्ण+ मुदत दिर्घमुदत कर्ज शेतीविकासाकरीता * MH 29 बँका.

6.00

* राज्य सहकारी कृषी ग्रामीण बहुउद्देशीय विकास बँक.

7.00

जिल्हा सह. बँकेला पुनर्वित्त पुरवितेे

8.00

* केंद्राचा मॉडेल कायदा, 2002 चे सक्षीय सहकार धोरण व

Notes

१५ वी घटनादुरुस्तीला अनुसरुन MH राज्य सह. संस्था (दुरुस्ती)

Birthday / Anniversary

कायदा 2013 करण्यात आला आहे.

लोकसंख्या

व्याख्या
- जिवशास्त्रानुसार - प्रजनन करू शकणाऱ्या एकाच प्रजातीच्या जिवांची संख्या
- समाजशास्त्रानुसार - विशिष्ट भौगोलीक क्षेत्रातील मनुष्यांची संख्या.

थॉमस माल्थस - 'Essay on principles of population' प्रबंध साधर.

लोकसंख्या - भूमितीय श्रेणीने ↑ (Geometric progression)

अन्नधान्य उत्पादन - गणितीय श्रेणीने ↑ (Arithmetic progression)

माल्थसचा सापेक्ष

एकुण उत्पन्न वाढूनही लोकसंख्या वाढीमुळे दरडोई उत्पन्न ↓ असणे त्यामुळे अर्थव्यवस्था सापेक्षयात अडकते यालाच **माल्थस Trap**

* इंग्लड फ्रांस व युरोपमधील औद्योगीक क्रांतीने Trap मोडून काढल
* आशिआई व अफ्रिकन देश मात्र माल्थसच्या सापेक्षयात अडकले

दरी - Great Divergance / मोठे अपसरण / by सॅम्युएल हंटिंग्टन
- श्रीमंत - युरोप व अमेरीका
- गरीब - आशिया व आफ्रिका

हार्वे लाएबेन्साईन (1922-1924)

1963 - 'Theory of population' मांडला.

दरडोई उत्पन्न कमी झाले तरी लोकसंख्या वाढते → उलट संबंध स्पष्ट

हे चक्र मोडण्यासाठी त्रिसुत्री
1. राहणीमानाचा दर्जा ↑
2. जन्मदर ↓ करणे
3. दरडोई उत्पन्न वाढवणे

8.00

दरडोई उत्पन्न वाढले तर लोकसंख्या ↓ होईल.

यासाठी लायबेन्स्टाईनने - विशिष्ट गुंतवणुकीचा सल्ला → यालाच

Critical minimum effort ←

9.00

10.00

11.00

गुंनवणुकीतून विकास.

- रोझोस्टिन रोडान - Big push Theory
- हेरॉड डोमर - Growth Theory
- लायबेन्स्टाईन - Critical minimum effort

1.00

2.00

* जगाची लोकसंख्या

3.00

1804 - 1 अब्ज 1927 - 2 अब्ज 1960 - 3 अब्ज 1974 - 4 अब्ज

4.00

11 July 1987 - 5 अब्ज त्यामुळे 11 जुलै 'जागतिक लोकसंख्या दिवस' साजरा केला जातो

5.00

* UN ची MDG व SDG साध्य करण्यासाठी UNDP सा मदत करण्यासाठी. **UNFPA** (United Nations fund for population activity) ही संस्था कार्यरत आहे.

6.00

स्थापना - 1969, न्युयॉर्क.

7.00

लोकसंख्येनुसार जगातले 8 देश

① चिन ② भारत ③ अमेरिका ④ इंडोनेशिया
⑤ ब्राझील ⑥ पाकिस्तान ⑦ नायजेरिया
⑧ बांग्लादेश

8.00

Notes

Birthday / Anniversary

DEC

29

Tuesday

November 2016

Week 48

Day 334 • 032

Date 29 • 11 • 2016

NOV'16	S	M	T	W	T	F	S
			1	2	3	4	5
	6	7	8	9	10	11	12
	13	14	15	16	17	18	19
	20	21	22	23	24	25	26
	27	28	29	30			

8.00 * लोकसंख्या बदलाच्या अवस्था

9.00 लोकसंख्या बदलाच्या अवस्था- ब्लॅकर, थॉम्पसन, नॉटेन्स्टाईन यांनी अभ्यासल्या.

10.00 * फ्रँक नॉटेन्स्टाईन 'Theory of Demographic Transition' यामध्ये

11.00 या अवस्था मांडल्या. त्या खालील प्रमाणे

12.00 **(A) उच्च स्थिर अवस्था (High stationary)**

1.00 ↳ जन्मदर ↑ व मृत्युदर ↑ ↳ जन्मदर व मृत्युदर स्थिर

2.00 ↳ काही दुर्गम/आदिवासी भाग. ↳ त्यामुळे लोकसंख्या स्थिर ↑

3.00 **(B) प्रारंभिची प्रसरणशिल अवस्था. (Early Expanding)**

4.00 ↳ जन्मदर ↑ व मृत्युदर ↓ → या दोन्हीमधील तफावत लोकसंख्या

5.00 वाढीस कारणीभूत ठरते व लोकसंख्या निम्न गतीने वाढते

6.00 ↳ केनिया सारखे देश, भारतात UP, बिहार सारखे राज्य हे या अवस्थेत आहेत.

7.00 ↳ यालाच fertility induced growth Rate असे म्हणतात.

8.00 **(C) उशिराची प्रसरणशिल अवस्था. (Late expanding)**

Notes

↳ जन्मदर व मृत्युदर दोन्हीही ↓ ↳ या अवस्था बऱ्याच अंशी

Birthday / Anniversary उद्योगाशी निगडीत असतात. ↳ सर्व विकसनशिल देश या अवस्थेत.

D) निम्न स्थिर अवस्था (Low Stationary)

↳ जन्मदर व मृत्युदर स्थिर झाल्यामुळे लोकसंख्यावाढीचा वेग मंदावतो. व शेवटी स्थिरीकरण होते.

↳ अमेरिकेत ही अवस्था पश्चिमयुरोपमध्ये नै.वृद्धीदर 0.2

E) ऱ्हासमान अवस्था (Declining)

जर्मनीसारख्या देशात जन्मदर 8.3 व मृत्युदर 10.3 म्हणजे नैसर्गिक वृद्धीदर -2 म्हणजेच ऋण आहे.

अशा अवस्थेला काही तज्ञांनी पंचम अवस्था म्हटले आहे.

* भारतातील लोकसंख्या बदलाच्या अवस्था

A) उच्चस्थिर अवस्था - 1891 ते 1921
1921 हे वर्ष Year of great devide

भारत

B) प्रारंभीची प्रसरणशील
- स्थिर वाढ - 1921 ते 1951
- शिघ्रातिशिघ्र गतीने वाढ (1951-1981)

C) उशिराची प्रसरणशील अवस्था

पूरक विधाने	विरोधी विधाने
① वार्षिक वृद्धीदरात घट	① नैसर्गिक वाढीचा दर जास्त
② जन्मदरात घट	② UP, बिहार, RJ, MP यांचा नै.वृद्धीदर क

DEC

Notes

Birthday / Anniversary

27
Sunday

November 2016
Week 47
Day 332 • 034
Date 27 • 11 • 2016

NOV '16

S	M	T	W	T	F	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

लोकसंख्या धोरण

* राष्ट्रीय लोकसंख्या धोरण -1976

घोषणा - 5th FYP - 16 April 1976 - आरोग्यमंत्री श्री. करणसिंग

वैशिष्ट्ये

① लग्नाचे वय स्त्री - 18 yr पुरुष - 21 yr

② कुपोषण & बालमृत्यु ↑ व स्त्री साक्षरता ↑ वर भर

③ कुटुंबनियोजनासाठी वित्तीय मदत.
- 2 आपत्य - 150 ₹ , 3 आपत्य - 100 ₹
- आणी त्यापेक्षा जास्त आपत्य - 70 ₹

④ सहाव्या योजनेअखेर जन्मदर 25 करणे.

⑤ वार्षिक वृद्धीदर 1.4 % पर्यंत खाली आणने.

⑥ लोकसभा मतदारसंघ 1971 च्या जणगणनेचा वापर

⑦ लोकसंख्या मूल्य व लहान कुटुंबाच्या तत्वाचा प्रसार

* राष्ट्रीय लोकसंख्या धोरण - 2000

* 1971 च्या जणगणनेवर आधारीत करणाकरण समिती.

Birthday / Anniversary ↳ 1993 - वकील समितीच्या शिफारशीनुसार स्वामिनाथन तरतूद

Notes

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
7.00
8.00

स्वामिनाथन दसाने नविन धोरणाचा मसुदा तयार केला.
15 feb 2000 ला दुसरे लोकसंख्या धोरण जाहीर

धोरणाची उद्दीष्टये

① नाशडीचे उद्दीष्ट
सततची नियमन, आरोग्य सुविधा
आरोग्य सेवक गरज भागविणे

② मध्यावधी उद्दीष्ट
↳ 2010 TFR पुनःस्थापने च्या सारावर आणने
↳ 2.1 वर आणने
↳ हम दो हमारे दो.

③ दिर्घकालिन उद्दीष्ट
↳ 2045 पर्यंत लोकसंख्या स्थिर करणे.

धोरणाचे लक्षेय

① 14 वर्षवयापर्यंत शिक्षण सक्तीचे व मोफत

② प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणातील गळती 20% च्या ↓

③ IMR 30 ↓ ④ MMR 100 ↓ (1 लाख) // 1000→1 ↓ करणे

⑤ वैश्विक लसिकरण पातळी गाठणे (सर्व शक्य रोगांवर)

⑥ मुलींचे लग्न 18yr पेक्षा जास्त व 20yr नंतर करण्यास प्रोत्साहन

⑦ संस्थात्मक प्रसुती 80% व प्रशिक्षीत दायीमार्फत 100% करणे

⑧ जन्म, मृत्यु, लग्न, गर्भधारणा नोंद 100% करणे.

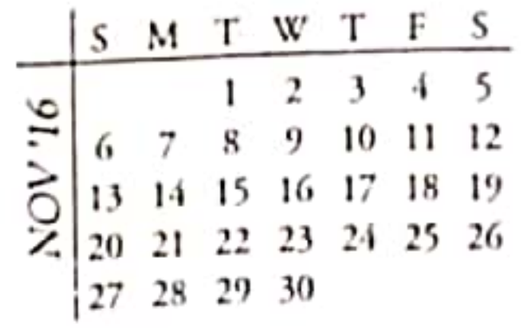
⑨ Crude Birth Rate 21 पर्यंत खाली आणणे

⑩ PCPNDT कायद्यांची प्रभावी अंमलबजावणी.

Notes

Birthday / Anniversary

DEC

* लोकसंख्येसंबंधी संकल्पना.

① जन्मदर- 1000 लोकसंख्येमागे जन्माला येणाऱ्या बालकांची संख्या यालाच ओबडधोबड जन्मदर म्हणतात (एका वर्षात)

② जनन दर- Fertility Rate
एका वर्षात 1000 जननक्षम वयातील स्त्रियांमागे जन्माला येणाऱ्या बालकांची संख्या.

③ प्रननोत्पादन दर (Reproduction Rate)
वय विशिष्ट जननदराइतका जननदर असणाऱ्या स्त्रिला होणाऱ्या स्त्री आपत्यांची संख्या. यालाच Gross Reproduction Rate म्हणतात. यामध्ये फक्त जन्माला येणाऱ्या स्त्री आपत्यांची संख्या विचारात घेतात.

④ मृत्यूदर
एका वर्षात 1000 लोकसंख्येमागे मृत्यू पावणाऱ्या व्यक्तींची संख्या. यालाच Crude Death Rate/ mortality Rate

ⓐ i) IMR → शिशु म्हणजे 1 वर्ष पर्यंतचे मूल.
1 वर्ष मध्ये 1000 जिवित जन्मामागे मृत्यू पावणाऱ्या शिशु

ii) CMR → बालक म्हणजे 5 वर्ष च्या आतील मूल.
एका वर्षात 1000 जिवित जन्मांमागे मृत्यू पावणाऱ्या बालकांची संख्या.

iii) MMR → एका वर्षात 1 लाख जिवित जन्मांमागे मृत्यू पावलेल्या मातांची संख्या.

Notes

Birthday / Anniversary

8.00

⑤ विकृतीदर/रोगग्रस्तता दर (Morbidity Rate)

9.00

विशिष्ट लोकसंख्येतील विशिष्ट आजाराची लागण असलेल्या लोकांची संख्या म्हणजे विकृतीदर.

10.00

11.00

⑥ रुग्ण सुपीकता (Case fertility Rate)

12.00

विशिष्ट आजारामुळे मृत्यू पावलेल्या रुग्णांचे त्या आजाराचे निदान झालेल्या रुग्णांची संख्येशी असलेले प्रमाण

1.00

* राष्ट्रीय लोकसंख्या आयोग

2.00

ज्या दिवशी भारताची लोकसंख्या 100 कोटी झाली. त्याच दिवशी म्हणजे 11 मे २००० राष्ट्रीय लोकसंख्या आयोग स्थापण केला.

3.00

अध्यक्ष - पंतप्रधान

4.00

उपाध्यक्ष - नितीआयोगाचे उपाध्यक्ष/आरोग्य व कुटुंबकल्याण मंत्री

5.00

सदस्य - केंद्रीय मंत्री, सर्व मुख्यमंत्री, सर्व राष्ट्रीय पक्षांचे अध्यक्ष तसेच वैद्यकशास्त्रज्ञ। लोकसंख्याकार, निवडक प्रतिनिधी.

6.00

कार्य - केंद्र व राज्य शासनाच्या नियोजन व धोरणात समन्वय निर्माण.

7.00

* राज्य लोकसंख्या आयोग

8.00

अध्यक्ष - मुख्यमंत्री। प्रशासक

धोरणाची पाहणी करण्यासाठी 'समन्वय विभाग' निर्माण करण्यात आला.

23
Wednesday

November 2016
Week 47
Day 328 • 038
Date 23 • 11 • 2016

NOV '16

S	M	T	W	T	F	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

8.00

लोकसंख्या अंदाज

9.00 * २००८ साली राष्ट्रीय लोकसंख्या आयोगाने (NCP) लोकसंख्या

10.00 अंदाजाच्या अभ्यासासाठी एका तांत्रिक गटाची स्थापना केली.
अध्यक्ष तत्कालीन जणगणना आयुक्त डॉ. के. सिकरी.

11.00 * २००१ ते २०२६ पर्यंत अंदाज व्यक्त करण्यात आले.

12.00 ↳ या पंचवीस वर्षांत ३६% ने वाढून २०२६ अखेर १४० cr होईल

1.00 ↳ वाढीचा दर १.२% राहील.

2.00 * सर्वाधिक वाढ UP (२३.९%) होईल.

* लिंगगुणोत्तर ९३३ वरून २०२६ मध्ये ९३० वर येईल.

3.00 * १९ ते ६५ वयोगट लोकांचे प्रमाण ६०.१% → ६८.४% वर जाईल.

4.00

* जनसंख्या स्थिरता कोष (JSK)

5.00 22 मार्च २००५ - आरोग्य व कुटुंबकल्याण मंत्रालयांतर्गत एक स्वायत्त संस्था.

6.00 ↳ १०० cr रुपयांचा निधी याच्या व्याजातून JSK काम करते

7.00

8.00 उद्दीष्टे

① २०४५ पर्यंत लोकसंख्या स्थिरीकरणाचे उद्दिष्ट साध्य करणे

② २००० चे लोकसंख्या धोरण उद्दिष्टये साध्य करण्याचा प्रयत्न क

③ संतती नियमन, प्रजनन, या योजनांना प्रोत्साहन देणे

Notes

Birthday / Anniversary

2011 च्या जनगणनेची वैशिष्ट्ये

- २०११ ची गणना सलग १५ वी आणि स्वातंत्र्यानंतरची सातवी. पहिली जनगणना १८७२ मध्ये लॉर्ड मेयोने केली. १८८१ पासून नियमितपणे जागणना.
- भोर समितीच्या सूचनेनुसार जनगणनेची संपूर्ण जबाबदारी केंद्राने घेतली.
- जनगणना कायदा १९४८.
- जनगणना आयुक्त गृहमंत्रालयाअंतर्गत जनगणनेचे कामकाज पार पडतात. (२०११ – डॉ. सी. चंद्रमौली)
- २०११ च्या जनगणनेचे घोषवाक्य- 'आपली जनगणना आपले भविष्य'
- २०११ च्या जनगणणेत राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदवही तयार करण्यात आली आहे.

भारतातील व महाराष्ट्रतील जनगणना आकडेवारी

भारत		महाराष्ट्र	
❑ एकूण लोकसंख्या :~ 121,19,03,422 ❑ भारत ~ जगात 2 रा (1 ला चीन) ❑ जगाच्या एकूण लो. सं. पैकी - 17.5% ❑ 2001-11 :~ झालेली वाढ :~ 17.64 % ❑ पुरुष (Male) :~ 51.5%. [1.64%] ❑ महिला (Female) :~ 48.5%		❑ एकूण लोकसंख्या :~ 11,23,74,333 ❑ MH ~ भारतात 2 रे (1 ले UP) ❑ भारताच्या एकूण लो. सं. पैकी - 9.29% ❑ 2001-11 :~ झालेली वाढ :~ 16% ❑ पुरुष (Male) :~ 51.93% ❑ महिला (Female) :~ 48.07%	
सर्वाधिक लोकसंख्या	सर्वात कमी लोकसंख्या	सर्वाधिक लोकसंख्या	सर्वात कमी लोकसंख्या
1) UP (19.98 Cr) 2) MH (11.24 Cr) 3) BH (10.41 Cr) 4) पश्चिम बंगाल 5) आंध्र प्रदेश	1) लक्षद्वीप 2) दमण व दीव 3) दादरा नगर हवेली 4) A & NI 5) Sk, Mz, AP, Ga,	1) ठाणे (1.1Cr) 2) पुणे (94.27 लाख) 3) मुंबई उपनगर 4) नागपूर	1) सिंधुदुर्ग 2) गडचिरोली 3) हिंगोली 4) वाशिम

जनगणना 2011 Timeline

- एप्रिल २०१० – गृहगणनेला सुरुवात
- ३१ मार्च २०११ – अंदाजित आकडे प्रकाशित
- २० मे २०१३ – अंतिम आकडे प्रकाशित (मणीपुरमधील सेनापूर जिल्ह्यातील माओमारम, पाओमाता, पुरुल हे उपविभाग वगळता).
- २६ ऑगस्ट २०१५ – मणीपुरसह अंतिम आकडे
- २६ ऑगस्ट २०१५ – धर्मनिहाय आकडे
- १३ जानेवारी २०१६ – वयवार आकडे

गृहगणना 2011

By vishal kate

- देशात ३३.०८ कोटी घरे. ७७.१% घरांचा वापर राहण्यासाठी तर उर्वरित घरांचा इतर कामांसाठी वापर.
- देशात २४.६७ कोटी कुटुंबे. (ग्रामीण = १६.७८ कोटी, शहरी = ७.८८ कोटी)
- ६१.९% कुटुंबे टिकाऊ घरात रहातात. २९% कुटुंबाच्या घरांची छते काँक्रीटचे.
- ४३.३% कुटुंबाच्या घरात नळाने पाणी. ६७.३% कुटुंबाच्या घरपर्यंत वीज पोहोचली.
- ४६.९% कुटुंबाकडे घरातच सौचलाय. ४९.८% कुटुंबे उघड्यावर सौचास जातात.
- ४९% कुटुंबे स्वयंपाकसाठी लाकूड वापरतात. ०.३% क्कुटुंबाच्या घरी स्वयंपाकच होत नाही.
- ५८.७% कुटुंबे बँकिंग सुविधेचा लाभ घेतात.

भारत व महाराष्ट्रातील घनता

भारत	महाराष्ट्र
लोकसंख्येची घनता	
2001 :~ 325 2011:~ 382 (+57)	2001 :~ 315 2011:~ 365 (+50)

सर्वाधिक राज्ये	सर्वात कमी राज्ये	सर्वाधिक जिल्हे	सर्वात कमी जिल्हे
1) दिल्ली (11297) 2) चंदिगढ (9258) 3) पुदुचेरी (2605) 4) दिव दमण (2172) 5) लक्षद्वीप (2015) 6) बिहार (1106) 7) पश्चिम बं. (1028) 8) केरळ (860)	1) अरुणाचल प्र (17) 2) A&Ni (46) 3) मिझोरम (52) 4) सिक्कीम (86) 5) नागालँड (119) 6) हिमाचल प्र (124)	1) मुंबई उप (20980) 2) मुंबई श (19652) 3) ठाणे (1157) 4) पुणे (603) 5) कोल्हापूर (504)	1) गडचिरोली (74) 2) सिंधुदुर्ग (163) 3) चंद्रपूर (193) 4) रत्नागिरी (197) 5) यवतमाळ (204)

भारत व महाराष्ट्रातील साक्षरता

भारत	महाराष्ट्र
❑ एकूण साक्षरता :~ 72.99% ❑ दशकातील एकूण वाढ :~ 8.15% ❑ पुरूष साक्षरता :~ 82.14% ❑ स्त्री साक्षरता :~65.46%(दरी 16.68) ❑ ग्रामीण साक्षरता :~ 67.8% ❑ शहरी साक्षरता :~ 84.1%	❑ एकूण साक्षरता :~ 82.34% ❑ दशकातील एकूण वाढ :~ 5.46% ❑ पुरूष साक्षरता :~ 88.38% ❑ स्त्री साक्षरता :~ 75.89%. (12.59) ❑ ग्रामीण साक्षरता :~ 77.09% ❑ शहरी साक्षरता :~ 88.07%

सर्वाधिक राज्ये	सर्वात कमी राज्ये	सर्वाधिक जिल्हे	सर्वात कमी जिल्हे
1) केरळ (94%) 2) लक्षद्वीप (91.85%) 3) मिझोराम 4) गोवा 5) त्रिपुरा	1) बिहार (61.8%) 2) अरुणाचल प्र(65.3) 3) राजस्थान 4) झारखंड 5) मणिपूर	1) मुंबई उप (89.91%) 2) मुंबई श. (89.21%) 3) नागपूर 4) अकोला 5) अमरावती	1) नंदूरबार (64.38%) 2) जालना 3) धुळे 4) परभणी 5) गडचिरोली

लोकसंख्या घनतेची इतर वैशिष्ट्ये

@ १६ राज्यांची घनता राष्ट्रीय सरासरी पेक्षा जास्त आहे.

@ 1000 पेक्षा जास्त घनता असलेली बिहार आणि प.बंगाल ही दोनच राज्ये आहेत.

@ 2001 मध्ये सर्वाधिक घनता प. बंगालची होती (आता बिहार)

@ औरंगाबादची घनता राज्याच्या घनतेएवढी (365).

@ लोकसंख्या घनतेबाबत महाराष्ट्र 17 व्या क्रमांकावर आहे.

@ 2001 मध्ये देशाची घनता 325 तर महाराष्ट्रची घनता 315 होती.

साक्षरतेसंबंधी इतर महत्वपूर्ण माहिती

@ स्त्री व पुरुष साक्षरतेत 16.25% ची तफावत आहे.

@ 2001 मध्ये साक्षरता 64.84% (2001 च्या तुलनेत 8.155 वाढ)

@ या दशकामध्ये 20 कोटी साक्षर लोकांची भर पडली (36.2% वाढ)

@ महा : ग्रामीण साक्षरता : 77.9%, शहरी साक्षरता : 89.74%

@ महाराष्ट्राच्या साक्षरतेपेक्षा 13 जिल्ह्यांत साक्षरता जास्त आहे.

@ 1951 मध्ये महाराष्ट्रातील साक्षरता 27.61% होती तर महाराष्ट्र स्थापनेच्या वेळी साक्षरता 35% होती.

@ 1951, 1961, 1971 च्या जनगणनेसाठी साक्षरता दर हा 5 वर्षे व अधिक वयाच्या लोकांसाठी काढण्यात आला होता.

@ 1981, 1991, 2001 व 2011 च्या जनगणनेसाठी साक्षरता दर हा 7 वर्षे व अधिक वयाच्या लोकांसाठी काढण्यात आला.

@ भारतात सर्वाधिक साक्षरता असलेल्या 10 जिल्हयांची साक्षरता 95% पेक्षा अधिक आहे. त्यातील 6 केरळमधील तर 3 जिल्हे मिझोराम मधील आहेत.

लोकसंख्येत झालेली वाढ व लिंगगुणोत्तर

भारत		महाराष्ट्र	
सर्वाधिक वाढ राज्ये	**सर्वात कमी वाढ राज्ये**	**सर्वाधिक वाढ जिल्हे**	**सर्वात कमी वाढ जिल्हे**
1) दादरा न (55.58%) 2) दमण दी(53.76%) 3) मणिपूर	1) नागालॅंड (-0.58%) 2) केरळ (4.91%) 3) लक्षद्वीप	1) ठाणे (36%) 2) पुणे 3) औरंगाबाद 4) नंदूरबार	1) मुं शहर (-7.6%) 2) रत्नागिरी (-4.8%) 3) सिंधुदुर्ग (-2.2%) [प्रथमच ऋण]
लिंग गुणोत्तर :~ 2001 : 933 2011 : 943 (10+)		लिंग गुणोत्तर:~ 2001 : 922 2011 : 929 (+7)	
सर्वाधिक राज्ये	**सर्वात कमी राज्ये**	**सर्वाधिक जिल्हे**	**सर्वात कमी जिल्हे**
1) केरळ (1084) 2) पुदुचेरी (1037) 3) तामिळनाइ (996) 4)आंध्र प्रदेश (993) 5)मणिपूर (992)	1) दमण दीव (618) 2) दादरा न ह (774) 3) चंदिगढ (818) 4) दिल्ली (868) 5) A&Ni (876), 6) IIr(879), J&K, Sk	1) रत्नागिरी (1122) 2) सिंधुदूर्ग (1036) 3) गॉंदिया (999) 4) सातारा (988) 5) भंडारा (982)	1) मुंबई शहर (832) 2) मुंबई उपनगर (860) 3) ठाणे 4) पुणे 5) बीड

भारत	महाराष्ट्र
ग्रामीण लिंग गुणोत्तर :~ 949 शहरी लिंग गुणोत्तर :~ 929	ग्रामीण लिंग गुणोत्तर :~ 952 शहरी लिंग गुणोत्तर :~ 903

0 ते 6 वयोगटातील लिंग गुणोत्तर

2001 :~ 927 2011:~ 919 (-8)		2001 :~ 913 2011:~ 894 (-19)	
सर्वाधिक राज्ये	**सर्वात कमी राज्ये**	**सर्वाधिक जिल्हे**	**सर्वात कमी जिल्हे**
1) अरुणाचल प्र(972) 2) मिझोराम (970) 3) मेघालय (970) 4) छतीसगड (969) 5) A&Ni (968)	1) हरियाणा (834) 2) पंजाब (846) 3) J&K (862) 4) दिल्ली (871) 5) चंदिगढ (880)	1) गडचिरोली (961) 2) गॉंदिया (956) 3) चंद्रपूर (953)	1) बीड (807) 2) जळगाव (842) 3) अहमदनगर (852)

वृद्धीदर वैशिष्ट्ये

@ १९ राज्य/के.प्र. चा दशवार्षिक वृद्धीदर राष्ट्रीय सरासरी पेक्षा जास्त.

@ ऋणात्मक वृद्धीदर असलेले एकमेव राज्य : नागालँड.

@ 2001 मध्ये वृद्धीदर 21.65% होता

@ महाराष्ट्र आणि राष्ट्रीय लोकसंख्या वृद्धीदरातील फरक : 1.65%

@ महाराष्ट्रचा लोकसंख्या दशवार्षिक वृद्धीदर देशापेक्षा फक्त दोन वेळा जास्त होता : 1961-71 आणि 1981-91

@ 1911-21 हे दशक लोकसंख्या वाढीचे ऋणात्मक दशक होते.

लिंगगुणोत्तर वैशिष्ट्ये

@ १९९१ नंतर सामान्य लिंग गुणोत्तरत वाढ होत असली तरी ०-६ वयोगटातील लिंगगुणोत्तरमध्ये घट होत आहे.

@ 0-6 वयोगटातील लिंग गुणोत्तर अंदाजित आकडेवारीनुसार मिझोराममध्ये सर्वाधिक होते, मात्र अंतिम आकडेवारीत अरुणाचल प्रदेश पहिल्या क्रमांकावर गेले आहे.

@ 2001 मध्ये हे लिंग गुणोत्तर देशात 927 तर महाराष्ट्रात 913 होते. (14 बलिकांची घट)

@ मध्य प्रदेश आणि देशाचे 0-6 वयोगटातील लिंग गुणोत्तर सारखेच आहे (918)

@ 0-6 वयोगटातील लिंग गुणोत्तरात महाराष्ट्र 27 व्या स्थानी आहे.

@ राष्ट्रीय सरासरी पेक्षा महाराष्ट्रात 30 बलिकांची घट

लिंगगुणोत्तर संबंधी वैशिष्ट्ये

@ २५ राज्य/ के.प्र. चे लिंग गुणोत्तर राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा जास्त.

@ लिंग गुणोत्तरबाबत महाराष्ट्र देशात 22 व्या क्रमांकावर (फक्त राज्यांचा विचार केल्यास महाराष्ट्र 12 वा)

@ लिंग गुणोत्तर 950 पेक्षा जास्त असणारे 26 जिल्हे आहेत.

@ परभणीचे लिंग गुणोत्तर राष्ट्रीय गुणोत्तराएवढे आहे (940)

भारत व महाराष्ट्रातील धर्मनिहाय लोकसंख्या

भारत			महाराष्ट्र		
धर्म	ए लो सं तील प्रमाण	सर्वाधिक प्रमाण असलेले राज्य	धर्म	ए लो सं तील प्रमाण	सर्वाधिक प्रमाण असलेला जिल्हा
1) हिंदू	79.62%	HP (95.17%)	1) हिंदू	79.82%	नंदूरबार (92.31%)
2) मुस्लिम	14.2%	लक्षद्वीप (96.58%)	2) मुस्लिम	11.54%	मुंबई श (25.06%)
3) ख्रिश्चन	2.3%	नागालँड (87.93%)	3) बौध्द	5.81%	अकोला (18.8%)
4) शीख	1.7%	पंजाब (57.69%)	4) जैन	1.25%	मुंबई श (5.38%)
5) बौद्ध	0.7%	सिक्कीम (27.39%)	5) ख्रिश्चन	0.96%	मुंबई उप (3.45%)
6) जैन	0.4%	महाराष्ट्र (1.25%)	6) शीख	0.19%	मुंबई उप (0.51%)

भारत		महाराष्ट्र	
धर्मनिहाय लिंग गुणोत्तर			
धर्म	लिंग गुणोत्तर	धर्म	लिंग गुणोत्तर
1) ख्रिश्चन	1023	1) ख्रिश्चन	1031
2) बौध्द	965	2) बौध्द	970
3) जैन	954	3) जैन	964
4) मुस्लिम	951	4) हिंदू	928
5) हिंदू	939	5) मुस्लिम	911
6) शीख	903	6) शीख	891

भारत		महाराष्ट्र	
धर्मनिहाय साक्षरता			
धर्म	साक्षरतेचे प्रमाण	धर्म	लिंग गुणोत्तर
1) जैन	94.9%	1) जैन	95.30%
2) ख्रिश्चन	84.5%	2) ख्रिश्चन	92.30%
3) बौद्ध	81.3%	3) शीख	90.90%
4) शीख	75.4%	4) मुस्लिम	83.60%
5) हिंदू	73.3%	5) बौद्ध	83.20%
6) मुस्लिम	68.5%	6) हिंदू	81.80%

भारत व महाराष्ट्र नागरीकरण

भारत : ३१.१६	
सर्वाधिक	सर्वात कमी
१) तमिळनाडू 2) केरळ 3) महाराष्ट्र	1) हिमाचल 10% 2) बिहार

महाराष्ट्र : ४५.२३ (२००१ : ४२.%)	
सर्वाधिक	सर्वात कमी
१) मुंबई शहर 2) मुंबई उपनगर 3) पुणे 4) नागपूर	१) गडचिरोली 2) शिंधुदुर्ग 3) हिंगोली

नागरी लोकसंख्येची वैशिष्ट्ये

नागरी लोकसंख्येचे सर्वाधिक प्रमाण : **गोवा**

नागरी लोकसंख्या वाढीचा सर्वाधिक दर >> रायगड

2001-11 या दशकातील नागरी लोकसंख्येत वाढ : महाराष्ट्र : 24% आणि भारत : 32%

वर्ग 1 शहरे : 1 लाखापेक्षा जास्त लोकसंख्या असणारी. देशात 468 शहरे

दशलक्षी शहरे : 10 लाख लोकसंख्येपेक्षा जास्त. देशात 53 शहरे. महाराष्ट्रात 6. बृहन मुंबई, पुणे, नागपूर, नाशिक, वसई विरार, औरंगाबाद

नागरी वसाहतीचा आकारानुसार क्रम : **शहर > नगर > महानगर > सन्नगर**

ग्रामीण लोकसंख्या

2011 जन्मदर व मृत्युदर

जन्मदर

- 2011 मध्ये भारताचा जन्मदर 21.8 होता
- सर्वाधिक जन्मदर उत्तर प्रदेश व बिहार मध्ये आढळून आला
- सर्वात कमी जन्मदर गोवा व त्रिपुरा मध्ये आढळून आला

मृत्युदर

- 2011 मध्ये भारतातील मृत्यूदर 7.1 होता.
- त्यात सर्वाधिक मृत्युदर ओरिसा मध्ये सर्वात कमी. मृत्युदर नागालँड मध्ये आढळून आला.

जन्मदर आणि मृत्युदर हा पुढील घटकावर अवलंबून असतो

1. *स्त्रियांचे लग्नाचे वय*
2. *संतती नियमनाचे साधने व कायदे*
3. *सामाजिक प्रथा परंपरा*
4. *जननक्षम वयातील जननदर*

लोकसंख्येची इतर वैशिष्ट्ये

2001-11 दशकात पुरुषांपेक्षा स्त्रियांच्या संख्येत जास्तीने वाढ . (पुरुष: 17.1%, स्त्रिया : 18.3%).

1911-21 दशक वगळता हे पहिले दशक आहे की ज्यात मागील दशकपेक्षा लोकसंख्येतील प्रत्यक्ष वाढ कमी झाली.

भारताची लोकसंख्या तिसऱ्या ते सातव्या सर्वाधिक लोकसंख्या असलेल्या देशांच्या एकत्रित लोकसंखेपेक्षाही जास्त आहे.(अमेरिका, इंडोनेशिया, ब्राझिल, पाकिस्तान, बांग्लादेश)

उत्तरप्रदेश आणि महाराष्ट्रची लोकसंख्या अमेरिकेच्या लोकसंख्येपेक्षाही जास्त आहे.

एकट्या उत्तरप्रदेशाची लोकसंख्या ब्राझिलच्या लोकसंख्येएवढी आहे.

<u>स्थलांतर</u>

स्थलांतरच्या प्रकारानुसार उतरता क्रम

- ग्रामीण ते ग्रामीण
- ग्रामीण ते शहरी
- शहरी ते शहरी
- शाहरी ते ग्रामीण

National Population Register
NPR

चर्चेत का :

- नुकतेच केंद्रीय गृह मंत्रालयाने राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणी अद्यावत करण्याची घोषणा केली आहे.
- 2021 च्या जनगणनेबरोबर राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणी अद्यावत केली जाईल परंतु यात कोणत्याही बायोमेट्रीक माहितीचे संकलन केले जाणार नाही.
- ही नोंदणी गृहमंत्रालयाच्या रजिस्ट्रार ऑफ इंडियाच्या कार्यालयाने आयोजित केले आहे.

राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदवही

उद्देश :

- NPR चा उद्देश हा देशातील **नियमित नागरिकांचा/रहिवाशांची** माहिती संच तयार करणे हा असून पहिली राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणी ही 2010 मध्ये केली होती त्यातील माहितीत नंतर 2015 मध्ये घरोघरी जाऊन घेतलेल्या नोंदींच्या आधारे सुधारणा करण्यात आली होती.

  - आता एप्रिल ते सप्टेंबर दरम्यान माहिती अद्ययावत केली जाणार आहे. त्यातून 2021 च्या जनगणनेची पूर्व तयारीही होणार आहे.
- ही देशातील सामान्य रहिवाश्याची यादी आहे. कोणतीही व्यक्ती 6 महिन्यापेक्षा अधिक काळ भारतात राहिली. असेल किंवा राहणार असेल तर त्या व्यक्तीस राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणीमध्ये नोंदणी करणे अनिवार्य आहे.

कायदेशीर तरतूद :

- राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणी ही नागरिकत्व कायदा 1955 आणि नागरिकत्व (नागरिकाची नोंदणी आणि राष्ट्रीय ओळखपत्र देणे.) नियम 2003 च्या तरतुदीनुसार करण्यात आली आहे.
- भारतातील प्रत्येक सामान्य रहिवासीसाठी राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणीमध्ये नोंदणी करणे अनिवार्य आहे.

नियमित नागरीक/रहिवाशी म्हणजे काय :

- नागरिकत्व नियम 2003 अनुसार गेले सहा महिने किंवा त्यापेक्षा अधिक काळ स्थानिक भागात वास्तव्य करणारी व्यक्ती किंवा ज्या व्यक्ती सहा महिने किंवा त्यापेक्षा अधिक काळ त्या भागात राहू इच्छिते अशा व्यक्ती.

राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणी (NPR) चे फायदे :

- NPR मध्ये प्रत्येक व्यक्ती आणि कुटुंबाची माहिती संकलित होत असते.
- ही माहिती जाहीर करण्यात येत नसली, तरीही सरकारी विभागांमधील अधिकृत व्यक्तींना ती उपलब्ध होऊ शकते.
- त्यामुळे एखाद्या योजनेतील लाभार्थींचा अंदाज घेण्यासाठी या माहितीची उपयोग होऊ शकतो; तसेच देशांतर्गत सुरक्षेमध्ये सुधारणा करण्यासाठीही त्याचा फायदा होऊ शकतो.

राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणीमध्ये कूठली माहिती द्यावी लागेल :

- राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणी उद्यावत करण्यासाठी 21 गुणाच्या आधारे माहिती गोळा केली जाईल.
- 2010 ची राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणी 15 गुणाच्या आधारे गोळा केलेल्या आकडेवारीनुसार तयार करण्यात आली होती.
- या राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणीमध्ये राहण्याचे शेवटचे ठिकाण पासपोर्ट क्रमांक, आधार आयडी, पॅन, ड्रॉयव्हिंग लायसन्स नंबर, मतदार ओळखपत्र आणि मोबाईल नंबर याची अद्यावत माहिती म्हणून समावेश केला जाईल.
- या नोंदणीमध्ये आईचे नाव, वडिलाचे नाव, पती आणि पत्नीचे नाव यासंदर्भात तीन मुद्याचा समावेश करण्यात येणार आहे.

अपवाद :

- NPR मध्ये आसामचा समावेश करण्यात आलेला नाही.
- आसाममध्ये नुकतेच राष्ट्रीय नागरिक नोंदणी (NRC) करण्यात आले आहे.
- त्यामुळे हा निर्णय घेण्यात आलेला आहे, तर NRC आणि नागरिकत्व दुरुस्ती कायद्यावरून (CAA) पश्चिम बंगालमध्ये आंदोलन पेटले आहे.
- त्यामुळे तेथेही NPR शी संबंधित कार्यवाही स्थगित करण्यात आलेली आहे.

NPR आणि NRC फरक

लोकसंख्या → नागरिकत्व ←

NPR- National Population Register व NRC- National Register of Citizens

मधील फरक :

- **NPR- राष्ट्रीय लोकसंख्या नोंदणी आणि NRC- राष्ट्रीय नागरिक नोंदणी या दोन्ही वेगवेगळ्या गोष्टी आहेत.**
- **'NPR'मध्ये देशामध्ये राहात असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीविषयीची माहिती संकलित करण्यात येते, तर 'NRC'मध्ये देशात आणि देशाबाहेर राहात असलेल्या प्रत्येक भारतीय नागरिकाची नोंद घेण्यात येते.**
- **थोडक्यात NPR मध्ये भारतात राहणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीची नोंद असते तर NRC मध्ये फक्त भारतीय नागरिकाची नोंद असते.**
- **NPR मध्ये नोंदणीसाठी ओळखपत्रासंबंधी दस्तावेज लागत नाही तर NRC साठी ओळखपत्राची गरज असते.**
- **ज्या व्यक्तीची नोंद NRC मध्ये नसते तो भारताचा नागरिक नसतो.**

21

Monday

November 2016

Week 47

Day 326 • 040

	S	M	T	W	T	F	S
NOV '16			1	2	3	4	5
	6	7	8	9	10	11	12
	13	14	15	16	17	18	19
	20	21	22	23	24	25	26
	27	28	29	30			

शाश्वत विकास

* शाश्वत विकासाच्या संकल्पनेचा उगम

8.00

9.00

10.00

11.00

12.00

1.00

2.00

3.00

4.00

5.00

6.00

7.00

8.00

↳ 'शाश्वत विकास' हा शब्दप्रयोग पहिल्यांदा 'नागनिक संवर्धनि अवपेचा' 1980 मध्ये करण्यात आला.

उगम मात्र 1960 च्या दशकातच झाला.

↳ रॅचेल कार्लसन → 'The Silent Spring' → DDT मुळे हानी होते याकडे लक्ष

↳ पॉल इहार्लिच → 'population Bomb' 1968 -

↳ लोकसंख्या, संसाधन, पर्यावरण संबंधाची चर्चा

↳ 1971 मध्ये OECD ने 'polluter pays principle' हे तत्व स्विकारले.

↳ प्रदुषण करणाऱ्याने त्याची किंमत मोजावी

↳ 1972 'UN conference on Human environment, स्टॉकहोम.

↳ UNEP ची स्थापना केली.

↳ पहिले संचालक मॉरीस स्ट्रॉंग → eco development ही संज्ञा वापरली.

↳ 1980 मध्ये इला बेसफोर आणी वेक जॅक्सन यांनी 'World conservation strategy' (नागनिक संवर्धनि डावेपेच)

↳ यामध्ये सर्वप्रथम 'शाश्वत विकास' हा शब्दप्रयोग केला.

Notes

Birthday / Anniversary

November 2016

Week 46
Day 325 • 041
Date 20 • 11 • 2016

20
Sunday

8.00

1983 - WCED

↳ पर्यावरण व विकास आयोग. - अध्यक्ष - ग्रो ब्रुटलँड

↳ WCED ला ब्रुटलँड आयोग सुद्धा म्हणतात.

↳ या आयोगाने 1987 मध्ये 'Our Comman Future' नावाने अहवाल प्रसिद्ध.

9.00

10.00

11.00

12.00

↳ ओझोन थराचा ऱ्हास कमी करण्यासाठी पहिला प्रयत्न म्हणजे 'मॉंट्रीयल प्रोटोकॉल' - 16 Sept 1987, 11 देशांनी संमत केला

1.00

2.00

* IPCC - (Intergovernmental panel on climate change)

3.00

↳ 1988 मध्ये पर्यावरण बदलाचा सुक्ष्म अभ्यास करण्यासाठी व शास्त्रीय उपाय सुचविण्यासाठी, मानके ठरविणे व सल्ला देण्यासाठी. या ~~संस्थेची~~/panel ची स्थापना करण्यात आली.

4.00

5.00

↳ मानवनिर्मित पर्यावरण बदल, या बदलाचे परिणाम व त्यावरील उपाय याविषयी शास्त्रीय माहिती देणे.

6.00

7.00

↳ त्यामुळे 5 अहवाल प्रकाशित 1990, 1995, 2001, 2007, 2014 या अहवालांना Assessment Report म्हणतात

8.00

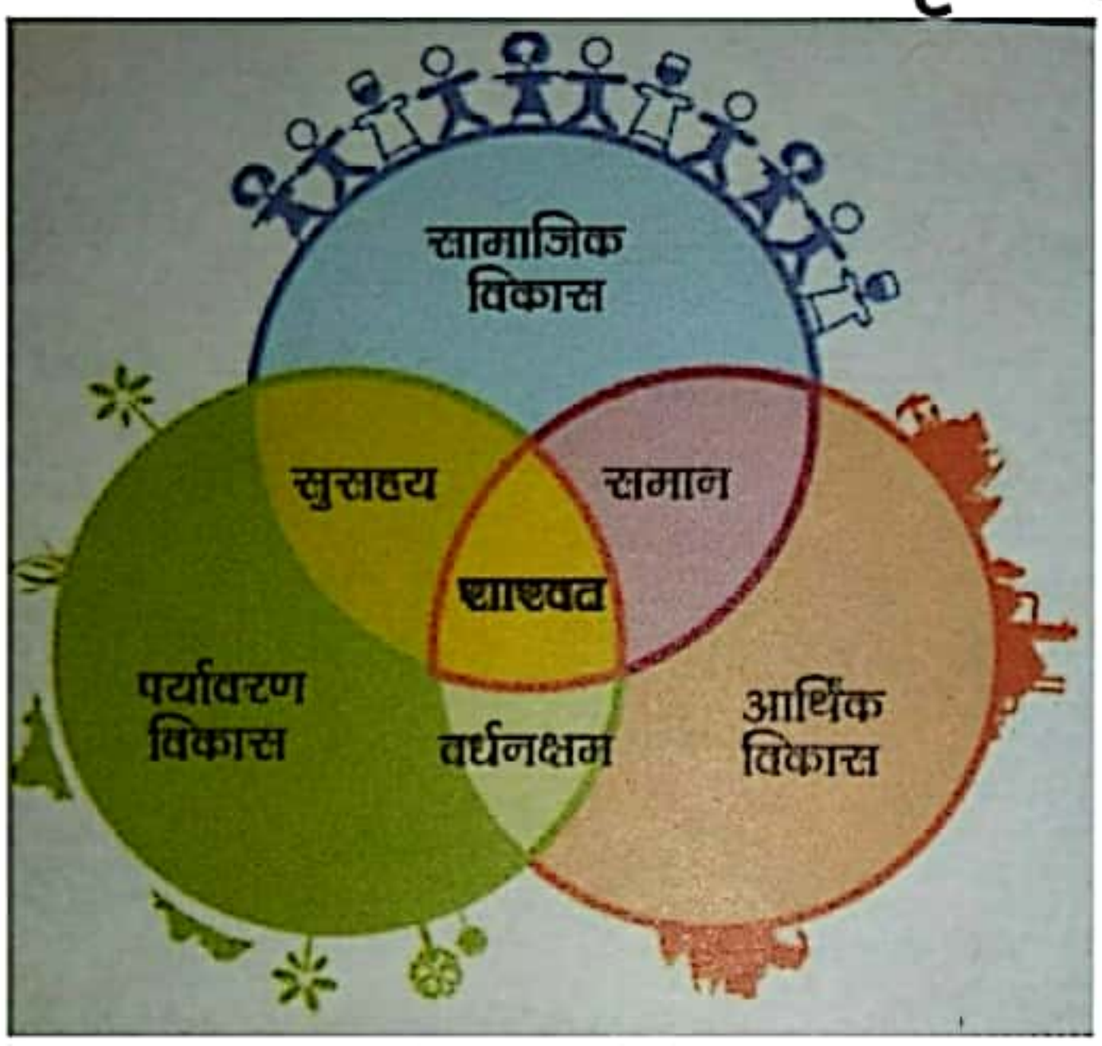
Notes

Birthday / Anniversary

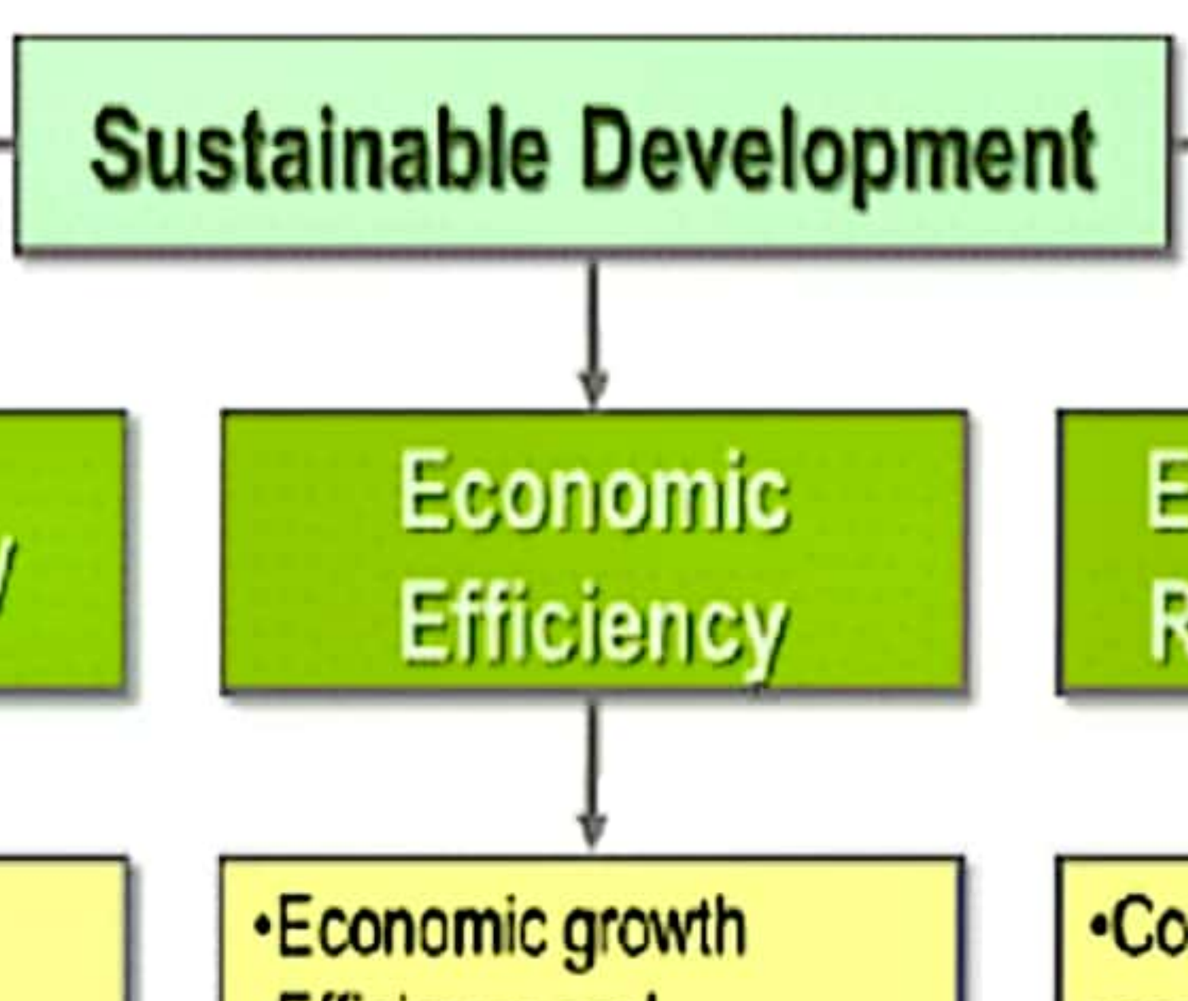
DEC

एडवर्ड बार्बीयर

यांनी वेन आकृतीद्वारे शाश्वत विकास संकल्पना स्पष्ट केली

NOV '16	S	M	T	W	T	F	S
			1	2	3	4	5
	6	7	8	9	10	11	12
	13	14	15	16	17	18	19
	20	21	22	23	24	25	26
	27	28	29	30			

शाश्वत विकास परिषदा

① मानवी पर्यावरण परिषद - १९७२ (Conference on Human Environment)

वरील भागात या परिषदेविषयी माहिती आपण पाहिलेली आहे

② रिओ परिषद (Rio Summit) / वसुंधरा परिषद - १९९२

१९७२ ची मानवी पर्यावरण परिषद व १९८३ ची WCED ब्रुंटलँड आयोग यांनी प्रेरीत होऊन UN ने ३ ते १४ जुन १९९२ रिओ-दि-जानेरो येथे 'वसुंधरा परिषद' भरवली. यालाच रिओ परिषद असे म्हणतात.

* रिओ परिषदेत ३ आराखडे बनवण्यात आले-
  - ① रिओ घोषणापत्र
  - ② अजेंडा २१
  - ③ वनसंवर्धन तत्वे

① रिओ घोषणापत्र -

* विविध देश व समाजांच्या मदतीने नविन व समान न्याय देणारी जागतिक भागीदारी निर्माण करण्याची घोषणा
* यानुसार शाश्वत विकासाची २७ तत्वे ठरविण्यात आली.

Notes

Birthday / Anniversary

8.00

(II) Agenda 21 -

9.00 स्थानिक, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय शाश्वत विकासासाठी

मार्गदर्शन करणारा हा आराखडा आहे.

10.00 * जागतिकीकरण, उदारीकरण या करारास मान्य आहे. कारण त्यामुळे

11.00 विकसनशील देशात गुंतवणूकीस चालना मिळते.

12.00 हा 4 भाग व 40 प्रकरणांमध्ये विभागला गेला. (700 पानी करार)

1.00 भाग 1 → सामाजिक व आर्थिक परिमाणे

2.00 भाग 2 → विकासासाठी स्रोतसंवर्धन आणी व्यवस्थापन.

3.00 भाग-3 → प्रमुख गटांच्या भूमिकेचे सबलीकरण

4.00 भाग 4 → अंमलबजावणीचे मार्ग.

5.00

(III) वनसंवर्धन तत्वे.

6.00 वनांचे संवर्धन व्यवस्थापन आणी शाश्वत विकास

करण्यासाठी. 15 तत्वांचा अंतर्भाव करण्यात आला.

7.00 * तसेच रिओ परिषदेत. खालील 3 करार मांडण्यात आले

8.00

Ⓐ Convention of Biological diversity

* कायदेशीर करार, सदस्य - 196, 29 Dec 1993

Cartagena protocol, nagoya protocol.

Notes

Birthday / Anniversary

17
Thursday

November 2016
Week 46
Day 322 • 044
Date 17 • 11 • 2016

NOV '16

S	M	T	W	T	F	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

② UNFCC (United Nations framework convention on climate change)

↳ कायदेशीर करार

↳ सदस्य - 197 * अंमलबजावणी → 21 march 1994

↳ विशेष → kyoto protocol, paris Agreement यामध्ये करण्यात आले.

⑤ UNCCD (United Nations convention to combat desertification)

↳ हा सुद्धा कायदेशीर करार

↳ सदस्य - 197 अंमलबजावणी → 26 Dec 1996

उद्देश - वाळवंटीकरण रोखणे व दुष्काळाशी सामना करणे

③ रिओ + 5 परिषद

* Agend 21 चे पुनर्मूल्यांकन करण्याच्या उद्देशाने रिओ परिषदेनं 5 वर्षांनी न्यूयॉर्क येथे 23 ते 27 जुन 1997 रिओ+5 परिषद भरली

* यामध्ये Agend 21 अंमल, वाढते जागतीकिकरण, उत्पन्न असमानता, ऱ्हास यावर चर्चा झाली.

④ शतकोत्तर परिषद (millenium summit)

6 ते 8 sept 2000 UN ने न्युयॉर्क येथे भरवीली.

8 sept 2000 रोजी 8 goal स्विकारण्यात आली

Notes

Birthday / Anniversary

November 2016

Week 46

Day 321 • 045

Date 16 • 11 • 2016

16

Wednesday

8.00

रिओ + 10 परिषद

9.00

1992 च्या रिओ परिषदेनंतर 10 वर्षांनी ही परिषद पार पडली → जोहान्सबर्ग, South Africa यामध्ये खालील 5 मुद्दयांवर चर्चा झाली

10.00

11.00

① पाणीव स्वच्छता ③ मानवी आरोग्य

12.00

② ऊर्जा ④ कृषी उत्पादकता ⑤ जैवविविधता व पर्यावरण व्यवस्थापन

1.00

शिर्षक - शाश्वत विकासाची नागतीक परिषद

2.00

* रिओ + 20 परिषद.

3.00

1992 नंतर 20 वर्षांनी पुन्हा रिओ-दि-जानेरो येथे रिओ+20 परिषद पार पडली. (20 ते 22 जून 2012)

4.00

शिर्षक - संयुक्त राष्ट्रसंघाची शाश्वत विकास परिषद'

5.00

193 देशांनी एक घोषणापत्र जाहिर केले या घोषणापत्राचे नाव 'The future We Want' असे होते यामध्ये खालील मुद्दे

6.00

① आर्थिक, सामाजिक, शाश्वत विकासाचे ध्येय प्राप्त करण्यासाठी 2015 मध्ये प्राप्त करावयाचे MDG महत्वाचे आहेत

7.00

8.00

② शाश्वत विकासासाठी समान अर्थिक वाढ व सर्वसमावेशक विकास होणे आवश्यक आहे

Notes

Birthday / Anniversary

DEC

15
Tuesday

November 2016
Week 46
Day 320 • 046
Date 15 • 11 • 2016

NOV '16

S	M	T	W	T	F	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

8.00 ③ लिंग असमानता दूर करणे व स्त्री सशक्तीकरण करणे ही शाश्वत विकासासाठी आवश्यक बाबी आहे

9.00

10.00 * ग्रिन इकोनॉमी

2008 मध्ये UNEP च्या परीषदेत सर्वप्रथम 'ग्रिन इकोनॉमी' या संकल्पनेचा प्रसार करण्यात आला.

11.00

12.00 'मानवाच्या राहणीमानात सुधारणा करणारी, समानता प्रस्थापित करणारी व पर्यावरणातील दुर्मिळ घटकांचा सुयोग्य वापर करणारी व पर्यावरणाला कमी धोका असणारी अर्थव्यवस्था म्हणजे ग्रिन इकोनॉमी'

1.00

2.00

3.00 * रिओ+20 परिषदेत OWG (Open Working Group) हा कार्यगट स्थापन केला

4.00

5.00 * OWG कडे शाश्वत विकासाची ध्येय निश्चित करण्याची जबाबदारी देण्यात आली.

6.00

* शाश्वत विकास परिषद

7.00 25 ते 27 Sept 2015 दरम्यान न्यूयॉर्कमध्ये शाश्वत विकास परिषद भरली.

OWG च्या शिफारशीने मांडलेल्या अहवालावर आधारीत SDG चा समावेश असणारी विषयपत्रिका मांडण्यात आली 'Transforming our World - The 2030 agenda for sustainable development' असे नाव होते.

8.00

Notes

Birthday / Anniversary

पर्यावरण परिषदा (climate change conferences)

UNFCC करार

21 मार्च 1994 - 197 देश यांना 'parties' म्हणतात.

Anexx I - 43 देश
- 29 - निम्न औद्योगिकीकरण झालेले
- 14 संक्रमण अवस्थेतील

} हरितगृह वायू उत्सर्जन शेखणे.

Anexx II - 43 पैकी - 24 देश
- मुख्यत: OECD चे सदस्य
- व युरोपियन युनियनचे सदस्य.

Annex B - क्योटो प्रोटोकॉल ला समती असणाऱ्या देशांची यादी

11 Dec 1997 ला क्योटो संमत झाला

यानुसार हरित वायू उत्सर्जन शेखणे बंधनकारक.

LDC - अल्प विकसित देश.

यामध्ये 49 देश ते आर्थिक स्रोताने मागासलेले असल्याने यांवर कोणतीही बंधने नाहीत.

Non Annex I

यामध्ये उरलेली अविकसित व विकसनशील राष्ट्रे असून यांवर देखील विशेष बंधने नसतात.

DEC

Notes

Birthday / Anniversary

13
Sunday

November 2016
Week 45
Day 318 • 048
Date 13 • 11 • 2016

NOV '16	S	M	T	W	T	F	S
			1	2	3	4	5
	6	7	8	9	10	11	12
	13	14	15	16	17	18	19
	20	21	22	23	24	25	26
	27	28	29	30			

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

* करारानची अंमलबजावणी व पर्यावरण बदलाशी संबंधीत आढावा घेण्यासाठी UNFCC कराराच्या सदस्यांची 1995 पासुन वार्षिक परिषदा होतात त्यांना COP (Conference of parties) म्हणतात.

* COP1 - बर्लिन (जर्मनी) 28 मार्च ते 7 April 1995 पहिली परिषद

* COP2 - जिनिव्हा (स्वित्झर्लंड) - July 1996 झुरिच.

* COP3 - क्योटो (जपान) Dec 1997 मध्ये.

यामध्ये क्योटो प्रोटोकॉल स्विकारण्यात आला

क्योटो यंत्रणा

- clean Dev Machanism (CDM) →
  - Annex I देश - उदा. जर्मनी.
  - ↓ तांत्रीक व आर्थिक साहाय्य
  - non-Annex I देश: उदा: भारत
- Joint Implementation (JI) →
  - Annex I देश उदा. जर्मनी
  - ↓ तांत्रीक व आर्थिक सहकार्य
  - Annex I देश उदा. फ्रान्स
- Emissions Trading (ET) →
  - Annex I देश. उदा. जर्मनी
  - ↓ कार्बन क्रेडीट खरेदी करतो
  - Annex I देश: उदा. फ्रान्स

Notes

Birthday / Anniversary

8.00

COP 21 / CMP 11

↳ 30 NOV ते 12 DEC 2015 (पॅरीस, फ्रांस) येथे ऐतिहासिक २१ वी परिषद पार पडली.

① क्योतो करार - 37 देशांची संमती (1997

② कोपनहेगन (2009) - 100 देशांची संमती.

③ पॅरीस करार (2015) - 196 देशांची संमती.

↳ म्हणून हा करार सर्वमान्यतेच्या दिशेने मोठे पाऊल आहे.

या करारचे वर्गिकरण आपल्याला खालील प्रकारे करता येते

- अनुकूलन (Adaptation)
  - ① योगदान (INDC)
  - ② रॅचेट यंत्रणा
  - ③ नियमित आढावा
  - ④ नुकसान भरपाई यंत्रणा
- महत्वकांक्षा (Ambition)
  - ① तापमान लक्ष्य 1.5°C ↓ ठेवणे.
  - ② दिर्घकालीन लक्ष्य
    - 2050 - 100% पुनर्निर्मीतीक्षम ऊर्जा वापर
    - 2020 - शंगलतोड पुर्णपणे थांबविणे
- अर्थसहाय्य (finance)
  - ① Green climate fund (100 बिलियन डॉलर)
  - ② पारदर्शकता
- विभेद. (Differentiation)
  - ① श्रेणी वार.
  - ② नेतृत्व - विकसित देशांनी
  - ③ सर्वचिकता.

तथ्यात्मक लक्ष्य

11
Friday

November 2016
Week 45
Day 316 • 050
Date 11 • 11 • 2016

NOV '16

S	M	T	W	T	F	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

8.00

COP22- मराकेश (मोरोक्को) येथे - 7 ते 18 Nov 2016 सा. पार पडली

9.00

COP-23- ही परिषद फिजी देशाने पार पाडली मात्र स्थान बोन (जर्मनी) येथे होते.

10.00

11.00

COP-24- कातोविस (पोलंड) 2 ते 15 Dec 2018 सा पार पडली

12.00

COP-25- सँतीयागो (चिली)

1.00

पर्यावरण परिषदा

COP	MOP /CMP	CMA	वर्ष	ठिकाण
1			1995	Berlin (Germany)
2			1996	Geneva (Switzerland)
3			1997	Kyoto (Japan)
4			1998	Buenos Aires (Argent.)
5			1999	Bonn (Germany)
6			2000	Hague (Netherlands)
			2001	Bonn (Germany)
7			2001	Marrakech (Germany)
8			2002	New Delhi (India)
9			2003	Milan (Italy)
10			2004	Buenos Aires (Argent.)
11	1		2005	Montreal (Canada)
12	2		2006	Nairobi (Kenya)
13	3		2007	Bali (Indonesia)
14	4		2008	Poznan (Poland)
15	5		2009	Copenhagen(Denmark)
16	6		2010	Cancun (Mexico)
17	7		2011	Durban (South Africa)
18	8		2012	Doha (Qatar)
19	9		2013	Warsaw (Poland)
20	10		2014	Lima (Peru)
21	11		2015	Paris (France)
22	12	1.1	2016	Marrakech (Morocco)
23	13	1.2	2017	Bonn (Germany)
24	14	1.3	2018	Katowice (Poland)
25	15	2	2019	Santiago (Chile) ??

2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

Notes

Birthday / Anniversary

8.00

* भारत आणी शाश्वत विकास

9.00

* भारतातील CO2 उत्सर्जन

10.00

एकूण

11.00 ① चिन (10.92 Gt)

② अमेरिका (5.11 Gt)

12.00 ③ युरोपियन युनियन (3.55 Gt)

1.00 ④ भारत: (2.45 Gt)

2.00

दरडोई उत्सर्जन

① सौदी अरेबिया (19.4t)

④ अमेरीका (15.7t)

⑬ चिन (7.7t)

⑭ युरोपियन युनियन (7.0t)

㉓ भारत. 1.8t

3.00

* भारतातून CO2 उत्सर्जन

4.00 1990 → एकूण - 0.61 Gt

5.00 दरडोई - 0.7 ton

6.00 2017 → एकूण - 2.45 Gt

7.00 दरडोई - 1.8 ton

8.00 आपल्या घरकेन देखील पर्यावरण २ तरतुदी

Note

कलम 48 A - पर्यावरण संरक्षण व सुधारणा

कलम 51 A - G - वने, सरोवरे, नदया, वन्यजिव यांचे रक्षण व संवधनि तरतुद

DEC

9
Wednesday

November 2016

Week 45
Day 314 • 052
Date 09 • 11 • 2016

NOV'16	S	M	T	W	T	F	S
			1	2	3	4	5
	6	7	8	9	10	11	12
	13	14	15	16	17	18	19
	20	21	22	23	24	25	26
	27	28	29	30			

8.00
9.00
10.00
11.00
12.00
1.00
2.00
3.00
4.00
5.00
6.00
7.00
8.00

शाश्वत विकासासाठी भारताचे प्रयत्न.

① राष्ट्रीय पर्यावरण नियोजन व समन्वय समिती (1972)

② जंगल संवर्धन कायदा (1980), पर्यावरण विभाग स्थापन

③ पर्यावरण व वन मंत्रालयाची स्थापना (1985)

④ राष्ट्रीय पर्यावरणबद्दल कृती आराखडा 4 आयोग (2006)

⑤ 2014 · पर्यावरण, वन आणि पर्यावरणबद्दल मंत्रालय

⑥ 2015 → भारताचा पहिला INDC अहवाल.

✗ भारताचे INDC

भारताने 2 Oct 2015 रोजी UN कडे INDC अहवाल पाठविला

① हरितगृह वायू उत्सर्जन 2030 पर्यंत 33 ते 35 % ↓ (2005 च्या तुलनेत)

② 2030 पर्यंत एकूण उर्जेपैकी 40% उर्जा पुनर्निर्मितीक्षम इंधनापासून.

③ 2030 पर्यंत निव्वळ वनसंवर्धन व वृक्षलागवड करून 2.5 ते 3 बिलियन टन कार्बन सिंक तयार केले जातील.

④ आर्थिक विकास धोरणांमध्ये पर्यावरणपूरक तत्वे अवलंबिणे.

⑤ संस्कृती जतन आणी आधुनिकिकरण सर्व मुल्यांचे जतन करणारे निरोगी व शाश्वत राहणीमान निर्माण केले जाईल.

Notes

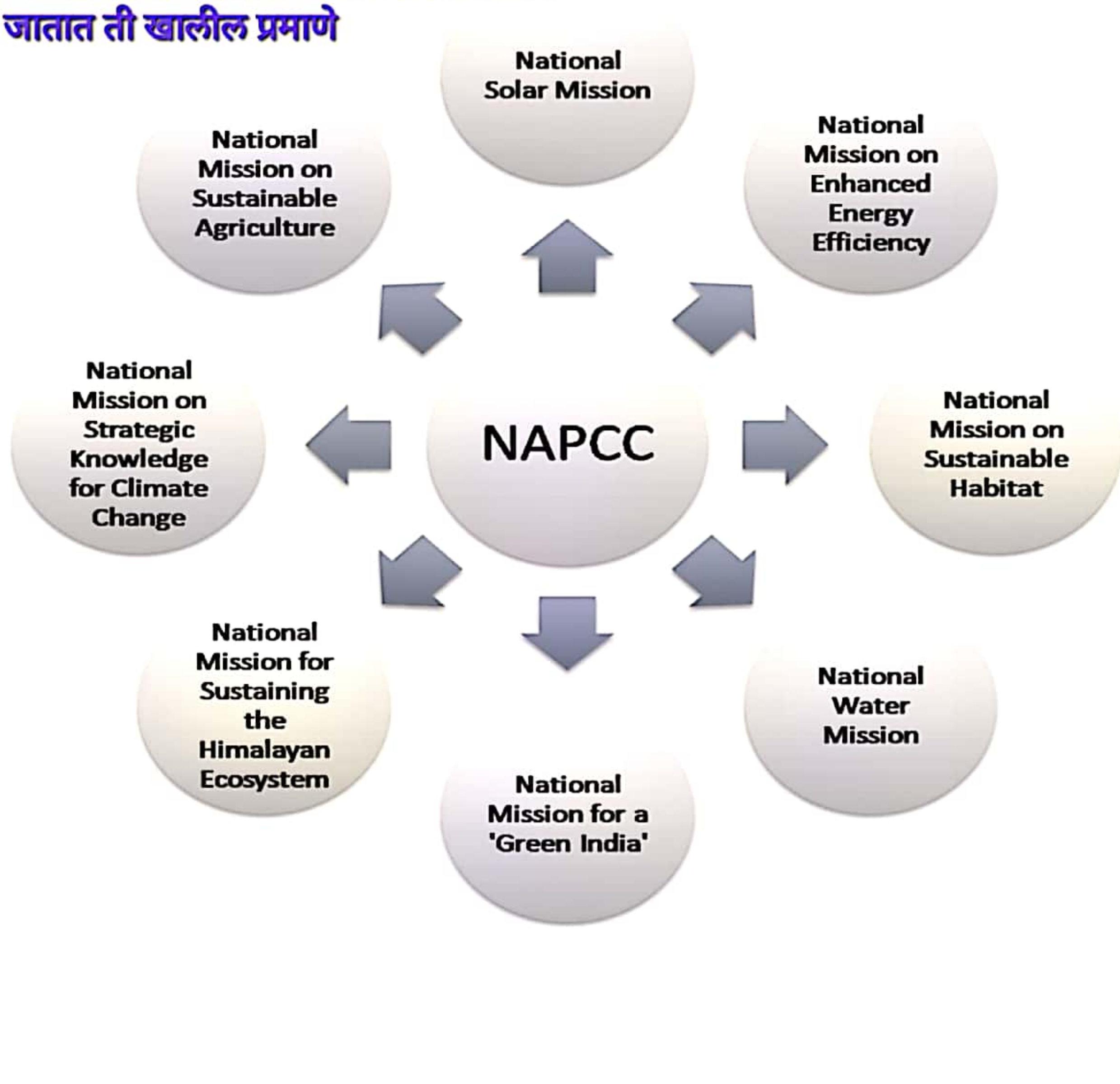
Birthday / Anniversary

राष्ट्रीय कृती आराखडा(NAPCC National Action Plan On Climate Change)

👉 भारताने जून 2008 मध्ये पर्यावरण बादलाव रील राष्ट्रीय कृती आराखडा(NAPCC) तयार के ला

👉 मुख्य उद्धिष्ट -दारिद्र रेषेखालील लोकांना सर्वसमावेशक व पर्यावरण बदलास संवेदनशील धोरणे राबवून संरक्षण देणे

👉NAPCC अंतर्गत 8 अभियाने राबविली जातात ती खालील प्रमाणे

November 2016

Week 45
Day 313 • 053
Date 08 • 11 • 2016

8
Tuesday

8.00 NAPCC (National Action plan on climate change) - या अंतर्गत आठमिशन आहेत

8 अभियाने:

9.00 (1) राष्ट्रीय सौर अभियान - 11 Jan 2010 सुरुवात.

10.00 उद्दीष्टये - सौरऊर्जेचा विकास व प्रभावी वापर करणे आणि निवासम संचनाचा पर्याय निर्माण करणे.

11.00

12.00 (2) राष्ट्रीय ऊर्जाक्षमता वृद्धी अभियान - 2010

1.00 उद्दीष्ट → ऊर्जा विकास व कार्यक्षमतेसाठी संस्थात्मक यंत्रणा निर्माण करणे

(3) राष्ट्रीय शाश्वत आवास अभियान - 2010

2.00 उद्दीष्ट - शाश्वत शहरे निर्माण करणे उत्सर्जन ↓ करणे

3.00 (4) राष्ट्रीय जल अभियान - 2011

4.00 उद्दीष्ट - जलसुरक्षा व जलस्त्रोतांचे एकात्मिक व्यवस्थापन करणे.

5.00 (5) राष्ट्रीय हिमालयीन परिसंस्थेकी शाश्वत विकास अभियान - 2010

6.00 उद्दीष्ट → हिमालयीन पर्यावरण व जैवविविधतेचे जतन व संवर्धन करणे.

7.00 (6) राष्ट्रीय हरीत भारत अभियान - 2014

8.00 उद्दीष्ट - वनच्छादीत प्रदेशांचे वर्धन करणे.

Notes (7) राष्ट्रीय शाश्वत कृषी अभियान - 2012

उद्दीष्ट → कृषी क्षेत्राची सक्षमता व उत्पादनक्षमता वाढविणे

DEC

Birthday / Anniversary

7
Monday

November 2016

Week 45

Day 312 • 054

Date 07 • 11 • 2016

	S	M	T	W	T	F	S
			1	2	3	4	5
	6	7	8	9	10	11	12
	13	14	15	16	17	18	19
	20	21	22	23	24	25	26
	27	28	29	30			

8.00

③ राष्ट्रीय पर्यावरण जनजागरण शैक्षणिक सहल अभियान - २०१५

9.00

उद्देश - पर्यावरण जतनाचे शास्त्र, परिणाम, आव्हाने, पर्यायांचा अभ्यास करणे, पर्याय शोधणे, जागरूकता निर्माण करणे.

10.00

11.00

12.00

1.00

2.00

3.00

4.00

5.00

6.00

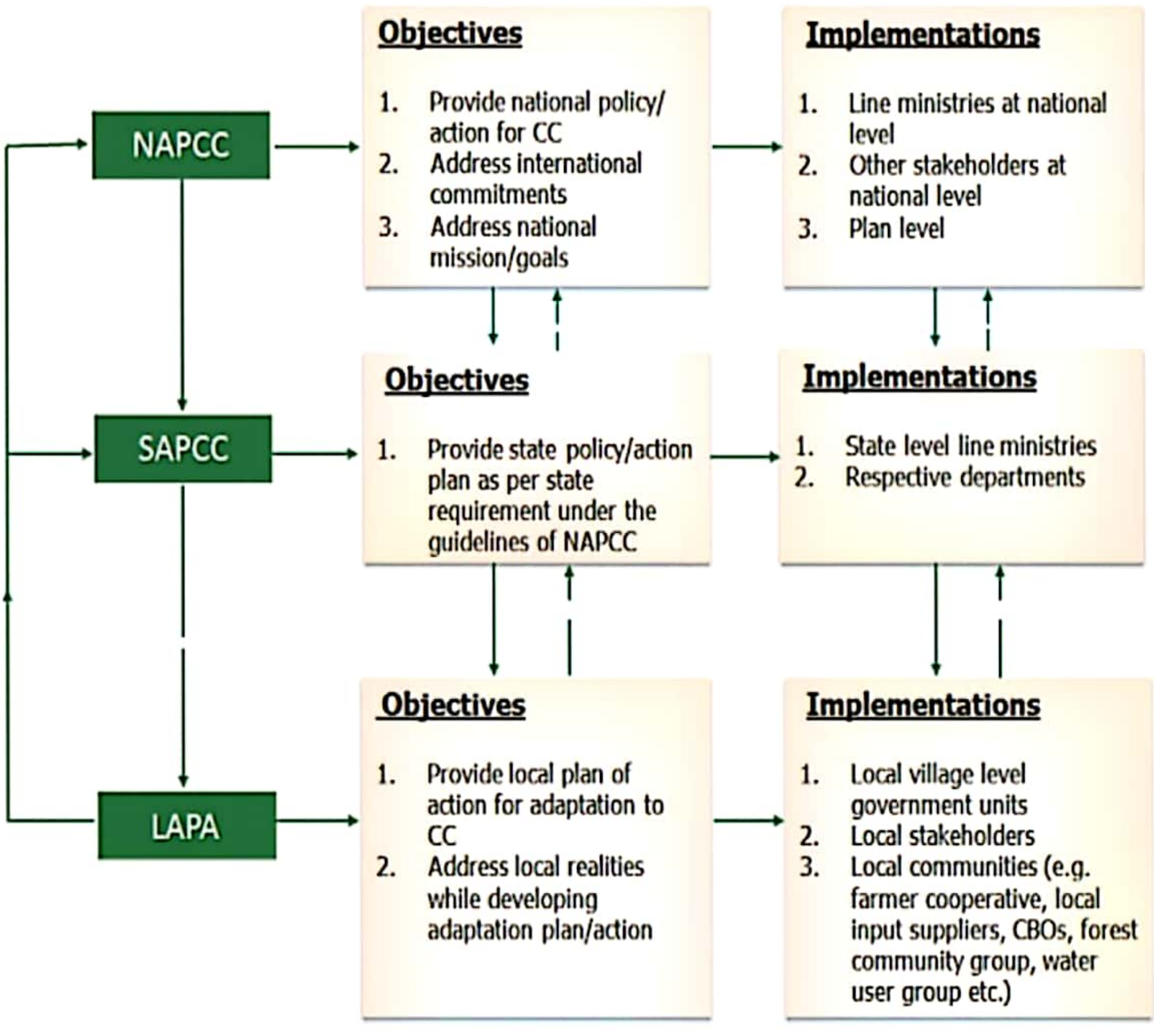
7.00

8.00

Notes

Birthday / Anniversary

राष्ट्रीय ,राज्य आणि स्थानिक कृती आराखडा यामधील समन्वय

सहस्रक विकास लक्ष्य
MDG

१.अति दारिद्र्य व भुकेचे निर्मुलन करणे-प्रति दिन एक डॉलर पेक्षा कमी वर जगणार्या लोकांचे प्रमाण निम्म्यावर कमी करणे. भुकेने पिडीत असलेल्या लोकांचे प्रमाण निम्म्याने कमी करणे.

२.सार्वत्रिक प्राथमिक शिक्षण साध्य करणे-सर्व मुले व मुली प्राथमिक शिक्षणाचा कार्यक्रम पूर्ण करतील हे साध्य करणे.

३.जेंडर समानेत प्रोत्साहन देणे व महिलांचे सबलीकरण करणे-२००५ पर्यंत प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणातील, तर २०१५ पर्यंत सर्व स्तरातील जेंडर असमानता नष्ट करणे.

४.बाल मृत्यूदर कमी करणे- दीड वर्षाखालील बालकांमधील मृत्यूचे प्रमाण २/३ ने कमी करणे.

५.माता आरोग्य सुधारणे- माता मृत्यूदर २/३ ने कमी करणे.

६.एचआयव्ही/एड्स मलेरिया व इतर रोगांशी सामना करणे- एचआयव्ही/एड्सचा प्रसार थांबविणे आणि व्यत्क्रमाची सुरूवात करणे. मलेरिया व इतर प्रमुख रोगांचा

७.पर्यावरणीय शाश्वतता साध्य करणे-देशांच्या धोरणांमध्ये शाश्वत विकासाच्या तत्वाचे एकात्मिकरण घडवून आणणे. सुरक्षित पेयजलाची योग्य उपलब्धता नसलेल्या लोकांचे प्रमाण निम्म्याने कमी करणे. २०२० पर्यंत १०० दशलक्ष झोपडपट्टीवासीयांच्या जीवनात सुधारणा घडवून आणणे.

८.विकासासाठी जागतिक भागीदारी निर्माण करणे- खुल्या व्यापार व वित्तीय व्यवस्थेचा विकास. गरीब देशांना कर्जमाफीची सुविधा. लहान व भू-बंदिस्त देशांच्या विशेष गरजांकडे लक्ष देणे. औषध कंपन्यांशी सहकार्य करून परवडण्याजोगी औषधे उपलब्ध करून घेणे.

MDG with Symbol

शाश्वत विकास ध्येय

खालील प्रमाणे 17 ध्येय आहेत

1. सर्व प्रकारच्या गरिबीचे निर्मूलन करणे.
2. भूक संपवणे, अन्न सुरक्षा व सुधारित पोषणआहार उपलब्ध करून देणे आणि शाश्वत शेतीला प्राधान्य देणे.
3. आरोग्यपूर्ण आयुष्य सुनिश्चित करणे व सर्व वयोगटातील नागरिकांचे कल्याण साधणे.
4. सर्वसमावेशक व गुणवत्तापूर्ण शिक्षण उपलब्ध करणे.
5. लिंगभावाधिष्ठित समानता व महिला आणि मुलींचे सक्षमीकरण साधणे.
6. पाण्याची व स्वच्छतेच्या संसाधनाची उपलब्धता सुनिश्चित करणे.
7. सर्वाना अल्पखर्चीक विश्वासार्ह, शाश्वत आणि आधुनिक ऊर्जा साधने उपलब्ध करून देणे.
8. शाश्वत, सर्वसमावेशक आर्थिक वाढ आणि उत्पादक रोजगार उपलब्ध करणे.
9. पायाभूत सोयीसुविधांची निर्मिती करणे, सर्वसमावेशक आणि शाश्वत औद्योगिकीकरण करणे आणि कल्पकतेला वाव देणे.
10. विविध देशांमधील असमानता दूर करणे.
11. शहरे आणि मानवी वस्त्या, अधिक समावेशक, सुरक्षित, संवेदनशील आणि शाश्वत करणे.
12. उत्पादन आणि उपभोगाच्या पद्धती शाश्वत रूपात आणणे.
13. हवामान बदल आणि त्याच्या दुष्परिणामांना रोखण्यासाठी त्वरित उपाययोजना करणे.
14. महासागर व समूहांचे संवर्धन करणे तसेच त्यांच्याशी संबंधित संसाधनांचा शाश्वतपणे वापर करणे.
15. परिस्थितिकीय व्यवस्थांचा (Ecosystem) शाश्वत पद्धतीने वापर करणे. वनाचे शाश्वत व्यवस्थापन, वाळवंटीकरणाशी मुकाबला करणे, जमिनीचा कस कमी होण्याची प्रक्रिया आणि जैवविविधतेची हानी रोखणे.
16. शांततापूर्ण आणि सर्वसमावेशक समाजव्यवस्थांना प्रोत्साहन देणे. त्यांची शाश्वत विकासाच्या दिशेने वाटचाल निश्चित करणे, सर्वाची न्यायापर्यंत पोहोच स्थापित करण्यासाठी विविध पातळ्यांवर परिणामकारक, उत्तरदायी आणि सर्वसमावेशक संस्था उभ्या करणे.
17. चिरस्थायी विकासासाठी वैश्विक भागीदारी निर्माण व्हावी यासाठी अंमलबजावणीची साधने विकसित करणे.

THE GLOBAL GOALS
For Sustainable Development

SDG with Symbol

नोट्स बाय विशाल काटे

शाश्वत विकासासाठी वेगवेगळ्या आघाड्या (Alliance)

क्र	Alliance	निर्मिती	सदस्य	कार्याचे स्वरूप
1	ISA - International Solar Alliance	2015	भारत व फ्रान्ससह 121 देश, काही उद्योग, संस्था व प्रयोगशाळा	सौरऊर्जा स्त्रोत विकसित करणाया देशांमध्ये सहकार्य निर्माण करणे व चर्चेसाठी व्यासपीठ पुरवणे
2	CVM - Climate Vulnerable Forum	2009	बांगलादेश, फिलिपीन्स, श्रीलंका, पॅसिफिक बेटे व इतर असे 48 देश	पर्यावरण बदलाविरूध्द राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर तातडीचे उपाय योजण्यासाठी प्रयत्न करणे.
3	AREI - African Renewable Energy Initiative	2015	आफ्रिकन देश आणि आफ्रिकन युनियन कमिशान	ऊर्जा निर्मितीत सुधारणा करणे. SDG 7 व 13 गाठणे.
4	GCCA - Global Climate Change Alliance	2007	युरोपियन युनियन मधील देश	विकसनशील विशेषतः अत्यल्प विकसित व लहान बेटांवरील स्थित देशांबरोबर पर्यावरण संवर्धनासाठी चर्चा करणे. या देशांना त्यासाठी तांत्रिक व आर्थिक मदत करणे.
6	Climate Alliance	1990	आदिम जमाती क्षेत्रे असणारी युरोपियन शहरे	पर्यावरणाचे संरक्षण करणे, आदिम जमाती व जंगलांचे संरक्षण करणे.
7	USSA - US Climate Alliance	2017	अमेरिकेतील राज्ये. सध्या 23 राज्ये सदस्य.	राज्यांच्या स्वनेतृत्वाने पर्या वरणबदलाविरूध्द उपाय योजणे. तसेच पर्यावरणसंवर्धनासाठी अमेरिका प्रयत्नशील आहे हा संदेश जगाला देणे.
8	GGCA - Global Gender and Climate Alliance	2007	संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या विविध संस्था व गैरसरकारी संघटना 25+	पर्यावरणबदलाविरूध्दच्या जागतिक, क्षेत्रीय व राष्ट्रीय उपाय, निर्णय व प्रयत्नांमध्ये लैंगिक समानतेच्या तत्वाचा समावेश करणे.

🍀🍀 शाश्वत विकास उद्दिष्ट निर्देशांकात पुन्हा केरळ अव्वल 🍀🍀

📌 निती आयोगाच्या शाश्वत विकास उद्दिष्ट निर्देशांकात 2019 मध्ये पुन्हा केरळच पहिल्या क्रमांकावर आले असून या शाश्वत विकास उद्दिष्ट पूर्ती योजनेत राज्ये व केंद्रशासित प्रदेशांची सामाजिक, आर्थिक, पर्यावरण क्षेत्रातील कामगिरी तपासली जात असते.

📌 तर एसडीजी इंडिया निर्देशांक 2019 अहवाल जाहीर करण्यात आला असून त्यात उत्तर प्रदेश, ओदिशा, सिक्कीम या राज्यांनी बरीच प्रगती केल्याचे दिसून आले.

📌 तसेच गुजरातमध्ये 2018 च्या क्रमवारी तुलनेत काही प्रगती झाली नाही.

📌 केरळने पहिला क्रमांक कायम राखला असून 70 गुण प्राप्त केले. चंडीगड केंद्रशासित प्रदेशात प्रथम क्रमांकावर असून त्याला 70 गुण मिळाले.

📌 हिमाचल प्रदेश दुसऱ्या क्रमांकावर असून आंध्र, तामिळनाडू, तेलंगणा यांनी संयुक्तपणे तिसरा क्रमांक पटकावला.

📌 बिहार, झारखंड, अरुणाचल प्रदेश यांची कामगिरी खराब झाली आहे.

📌 निती आयोगाचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी अमिताभ कांत यांनी हा अहवाल जारी करताना सांगितले की, संयुक्त राष्ट्रांची शाश्वत विकास उद्दिष्टे 2030 पर्यंत साध्य करताना त्यात भारताची मोठी भूमिका असणार आहे.

SDG Gender Index 2019

सुरुवात:-2019

Equal Measures 2030

एकून देश:-129

भारत:-95 वा गुण:-56.2

भारताचा समावेश अत्यन्त वाईट श्रेणी मध्ये होतो

अजून एकही देश लैंगिक समानतेची सर्व उद्दिष्टे साध्य करू शकला नाही

■ पहिले 3 देश

1)डेन्मार्क 2)फिनलंड 3)स्वीडन

■ शेवटचे 3 देश

129)चाड 128)डी आर कांगो 127)कांगो